

**PRIINIMMI SIIN-
JA SÄÄLPUUL
SOOMÕ LAHTÕ**

PRIINIMMI SIIN- JA SÄÄLPUUL SOOMÕ LAHTÕ

PEREKONNANIMESID SIIN-
JA SEALPOOL SOOME LAHTE

SURNAMES ON BOTH SIDES
OF THE GULF OF FINLAND

Toimõndanuq
Jüvä Sullõv ja Fastrõ Mariko

Võro 2021

Võro Instituudi toimõndusõq 36

Publications of Võro Institute 36

Toimõndajaq / Editors: Jüvä Sullõv ja Fastrõ Mariko
Kaasõpilt / Cover design: Fastrõ Mariko

Inglüse kiil / English: Maarja Reimand
Soomõ kiil / Finnish: Juha-Matti Aronen

Toimõndusnõvvokogo / Advisory board:

Renāte Blumberga (Läti Ülikuul), Martin Ehala (Tarto Ülikuul), Riho Grünthal (Helsingi Ülikuul), Hasso Krull (Eesti Humanitaarinstituut, Talliina Ülikuul), Karl Pajusalu (Tarto Ülikuul), Péter Pomozi (Eötvös Lorándi Ülikuul), Tiit Rosenberg (Tarto Ülikuul), Janne Saarikivi (Helsingi Ülikuul), Anneli Saro (Tarto Ülikuul), Helena Sulkala (Oulu Ülikuul), Taive Särg (Eesti Kirändüsmuusõum), Heiki Valk (Tarto Ülikuul), Eberhard Winkler (Göttingeni Ülikuul)

Võro Instituudi toimõnduisi indeksiirvääq:

Publications of Võro Institute is indexed in:

MLA Directory of Periodicals

Linguistic Bibliography Online

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalne arhiiv (DIGAR)

Toimõndusõ aadrõs / Editorial address:

Võro Instituut, Tartu huulits 48, 65609 Võro, Estonia
tel +372 78 28750, faks: +372 78 28757

kodoleht: wi.ee/toimonduso

e-post: juvasul@ut.ee, wi@wi.werro.ee

Trükjä: Bookmill

ISBN 978-9949-7379-8-7 (trükün)

ISBN 978-9949-7379-9-4 (pdf)

ISSN 1406-2534

ALOSTUSÕS

Võro Instituudi toimõnduisi sari ilmus 1997. aastagast päälle. Aastagast 2007 om välläannõq saanuq alalidsõ toimõndaja ni toimõndamisõ mano om haarõt riikevaihõlinõ nõvvokogo. Sarja om naat inne välläandmist retsensiirmä ja taa pandas kirjä riikevaihõliidsihe raamadunimistühe.

Välläandmissagõhus. Edespitengi om plaanit vällä andaq egä aastaga üts toimõnduisi põhinummõr, miä tulõ vällä rehekuun. Ku kirotuisi kogonõs inämb, võidas mano tetäq eräle numbriid.

Oodami välläandmisõs kirotuisi, mil om kõrralik ja kimmäs nii opusõ ku uurmisõ puul. Tuusjaos, et umma kirätüüd saataq, piä-i olõma üles astnuq Võro Instituudi konvõrendsel. Oodõduq ommaq kõik keele ja kultuuri uurmisõga köüdedüq tüüq ni uurmisallo vahõlidsõq ja võrdõlõjaq teemaq.

Põhinumbridõ põhijaon andas vällä õdagumeresoomõ ni tõisi Ōruupa väikeisi kiili ja kultuurõ urjidõ – keele-, kirändüs- ja rahvalulõtiidläisi, muistitsidõ välläkaibjidõ, rahva-, aoluu- ni ütiskunnatiidläisi – kirotuisi.

Esseistiga jaon annami vällä populaartiidiüslikke kirotuisi, arvostuisi ja ülekaehuusi. Erälde numbriini ilmusõq teemakogomiguq, suurõmabaq umaette uurmistüüp jms.

Toimõnduisi kiil. Võro Instituudi toimõndusõq om algusõst päälle olnuq mitmõkeeline välläannõq. Lisas võro ja eesti keelele oodami kirotuisi kõigin õdagumeresoomõ keelin, erändkõrran ka muin keelin. Egä toimõnduisi põhinummõr om vähämbält kolmkeeline – kirotusõ originaalkiil uten võro- ja inglüskeelidse kokkovõttõga.

Artikliq retsenseeritäseq. Egä kirotusõ kotsilõ and uma va rádu ni-mega arvamisõ kats, suurõmbidõ lahkominekide kõrral kolm arvamis-andjat. Toimõndaja saat arvamisõq artikli kirotajalõ edesi.

Kirotuisi saatmisõ tähtaig om egä aastaga 15. radokuu päiv. Kirotusõq ilmutõdasõq välläandõ sama aastaga numbrin, miä tulõ vällä rehekuun.

Nõudmisõq artikli moodulõ lövvüseq Võro Instituudi toimõnduisi kodolehe pääl (wi.ee/toimonduso).

Toimõndaja

ALUSTUSEKS

Võru Instituudi toimetiste sari ilmub 1997. aastast alates. Aastast 2007 on väljaanne saanud alalise vastutava toimetaja, toimetamisse on kaasatud rahvusvaheline kolleegium ja sari on muudetud eelretsenseeritavaks. Väljaanne registreeritakse rahvusvahelistes bibliograafilistes andmebaasides.

Perioodilisus. Edaspidigi on kavas avaldada üks toimetiste põhionumber aastas, ilmumisega oktoobris, ning vastavalt kogunevale materjalile erinumbreid.

Ootame avaldamiseks artikleid, mis on teoreetiliselt ja empiiriliselt hästi põjhendatud. Toimetised on avatud kõigile kaastöödele keele ja kultuuri uurimisega seotud aladelt ega ole piiratud Võru Instituudi konverentsidel esinejatega. Teretulnud on interdistsiplinaarne ja võrdlev vaatenurk.

Põhinumbrite põhirubriigis avaldatakse läänemeresoome ning teiste Euroopa väikeste keelte ja kultuuride uurijate – keele- ja kirjandusteadlaste, folkloristide, arheoloogide, etnoloogide ja ajaloolaste ning sotsiaalteadlaste – artikleid.

Esseistika rubriigis avaldame populaarteaduslikke artikleid, arvustusi ja ülevaateid. Erinumbritena ilmuvalt teemakogumikud, monografiad, konkreetsed uurimused jms.

Toimetiste keel. Võru Instituudi toimetised on algusest peale olnud mitmekeelne väljaanne. Lisaks võru ja eesti keelele ootame artikleid kõikides läänemeresoome keeltes, erandjuhtudel ka muudes keeltes. Iga toimetiste põhionumber on vähemalt kolmkeelne – artikli originaalkeelele lisatakse alati võru- ja ingliskeelne kokkuvõte.

Artiklid retsenseeritakse. Iga artiklit hindab anonüümsest kaks, eriarvamuste korral kolm retsentsenti. Toimetaja saadab retsensioonid edasi artikli autorile.

Artiklite saatmise tähtaeg on iga aasta 15. veebruar. Artiklid avaldatakse väljaande sama aasta numbris, mis ilmub oktoobris.

Kaastöö vormistusjuhendi ja nõuded leiab Võru Instituudi toimetiste kodulehelt (wi.ee/toimonduso).

Toimetaja

ALKUSANAT

Võrun instituutin toimituksia -julkaisusarja on ilmestynyt vuodesta 1997 alkaen. Vuodesta 2007 julkaisulla on ollut vakiutinen päätoimittaja ja toimitustyössä on ollut mukana kansainvälinen työryhmä. Sarjaa on alettu esitarkastaa. Julkaisut rekisteröidään kansainvälisiin bibliografiisiin tietokantoihin.

Võrun instituutin toimituksia on **aikakausijulkaisu**. Sarjan päänumero ilmestyy joka vuosi lokakuussa. Lisäksi julkaistaan erikoisnumeroita kulloinkin saatavilla olevasta materiaalista.

Julkaisemme artikkeleita, jotka ovat teoreettisesti ja empiirisesti hyvin perusteltuja. Otamme vastaan artikkeleita kielen ja kulttuurin tutkimukseen liittyviltä aloilta, eikä kirjoittajan tarvitse olla osallistunut Võrun instituutin konferensseihin. Toivomme artikkeleilta tieteidenvälistä ja vertailevaa näkökulmaa.

Päänumeroiden perussisältö muodostuu itämerensiomalaisien ja muiden Euroopan pienien kielten ja kulttuurien tutkijoiden – kieли- ja kirjallisuustieteilijöiden, folkloristien, arkeologien, kansatieteilijöiden, historioitsijoiden ja yhteiskuntatieteilijöiden – artikkeleista.

Esseistiikan osiossa julkaistaan populaaritieteellisiä artikkeleita, arvosteluja ja katsauksia. Erikoisnumeroina ilmestyvät teemakokoelmat, monografiat, tutkimukset yms.

Julkaisujen kieli. Võrun instituutin toimituksia on alusta asti ollut monikielinen sarja. Võron- ja vironkielisen artikkelen lisäksi otamme vastaan artikkeleita kaikilla itämerensiomalaisilla kielillä, poikkeustapauksissa myös muilla kielillä. Jokainen päänumero on vähintään kolmikielinen – alkuperäiskielisen artikkelin lopussa on aina võron- ja englanninkielinen tiivistelmä.

Artikelit tarkastetaan. Jokaisen artikkelin arvioi anonymisti kaksi, erimielisyyskien sattuessa kolme tarkastajaa. Sen jälkeen arvostelu lähetetään artikkelin kirjoittajalle.

Määrääika. Artikkeleita otetaan vastaan joka vuosi 15. helmikuuta saakka. Artikkelit julkaistaan saman vuoden julkaisussa.

Artikkelin muotoiluohjeet löytyvät Võrun instituutin toimituksia -julkaisun kotisivulta (wi.ee/toimonduso).

Toimittaja

PREFACE

Publications of Võro Institute have been published since 1997. Since 2007 the procedure of publication has been changed. There is a standing editor in charge, an international advisory board is involved and the series will be peer-reviewed. The publication will be registered in international indexing/abstracting services/databases.

Periodicity. Henceforward we aim to publish a main issue a year, in October, and according to material and will special editions will be published.

Theoretically and empirically well-grounded **papers are expected**. Publications are not limited to the presentations of the annual conferences of Võro Institute. We look forward to all contributions from the different fields of the study of language and culture. The interdisciplinary and comparative angle is welcome.

In the main section the contributions of researchers of Finnic and other European small languages and cultures – linguists, scholars of literature, folklorists, archaeologists, ethnologists, historians, and social scientists – are published.

In the section of essays the papers of popular interest, reviews and summaries are published. Thematic numbers, monographies, and ad hoc studies are published as special editions.

Language. Publications of Võro Institute have been since the very beginning a multilingual publication. In addition to the Võro and Estonian languages articles in all Finnic languages, and as an exception in other languages, are welcome. Each main edition is at least trilingual – the summary in Võro and in English will be always added to the original.

The papers are peer-reviewed. Each article is anonymously reviewed by two, in case of disagreement by three reviewers. The editor forwards the reviews to the author.

The deadline for papers is every year February 15. The papers are published in the issue of the year, in October.

Submission guidelines are available on the homepage of the Publications of Võro Institute (wi.ee/toimonduso).

Editor

SISUKÕRD

CONTENTS

<i>Evar Saar, Mariko Faster. Lõunaeestilised puunimetused Eesti perekonnanimedes</i>	11
Lõunõeestilidseq puunimeq Eesti priinimin	39
South Estonian tree names in Estonian family names	41
<i>Kaisa Tammoja. Põlva kihelkonna perekonna-nimede eripära</i>	43
Põlva kihlkunna priinimmi umaperä	56
Specificity of the surnames of Põlva Parish.	57
<i>Enn Ernits. Eesti juutide perekonnanimedest enne Teist maailmasõda</i>	59
Eesti juutõ priinimist inne Tõist ilmasõta	110
About the surnames of Estonian Jews before the Second World War	111
<i>Sirkka Paikkala. Itäsuomalaisen sukunimistön synny trilemma</i>	113
Hummogu-Soomõ priinimmi sündümise trilemma.	133
Trilemma of the birth of the Eastern Finnish family names.	134
<i>Denis Kuzmin. Karjalaisen sukunimet</i>	135
Kaatalaisi priinimeq	163
Karelians' surnames	163

LÕUNAEESTILISED PUUNIMETUSED EESTI PEREKONNANIMEDEES

**EVAR SAAR
MARIKO FASTER**

1. Sissejuhatus

Eestlaste perekonnanimede suurim osa tekkis mitmes laines siis, kui seadusega kehtestati perekonnanimetust ja organiseeriti perekonnanimede panemine – Lõuna-Eestis (Liivimaal) 1820. aastate alguses, Põhja-Eestis (Eestimaal) 1835. aastal ja Petserimaal 1921. aastal. Vajadus lasta valida kõigil perekonnapeadel ja üksikutel inimestel lühikese aja jooksul perekonnanimed – kas ühes mõisavallas või terves kirikukihelkonnas, sõltuvalt sellest, kas ülesannet asus teostama mõisavalitsus või pastor – tekitas paratamatult olukorra, et nimed pandi kampaania vormis. Võrumaal tegelesid nimepanekuga rohkem pastorid (Puss 2016) ja nii näiteks on Põlva pastor J. G. Schwartz pannud perekonnanimed kogu kihelkonna talurahvale 1822. aasta suve jooksul (vt lähemalt Tammoja 2021).

Oli antud soovitus, et perekonnanimeks valitaks talunimi (vt Henno 2000: 33 ja sealsed viited). Mõnel pool töötas see põhimõte hästi (nt Vana-Antsla mõisas sai talunime põhjal antud perekonnanime tüüpiliselt endise peremehe perekond), kuid siiski ei olnud soovitust võimalik lõpuni järgida ja kasutusele pidi võtma ka teisi nimeandmisse printsiipe. Üks loomulik viis – millest on juttu ka mälestustes ja folklooris – näib olevat olnud talupojalt nimesoovi küsimine. Nime mittesobivuse korral (nt kui nimi oli juba ära võetud vm) järgnes selle tagasilükkamine ja tihti soovitus valida enda perekonnale nimi lähedases möistete valdkonnast. Näiteks, kui *Kask* oli juba võetud, järgnes soovitus võtta perekonnanimeks mõni teine puunimetus. Jäigem, talupoja tagasisidet täiesti eirav viis oli rohkem levinud Põhja-Eesti mõisates. Selle tunnistuseks on terve mõisa ühes stiilis perekonnanimede nimekiri või nimestik, kus nimepanija on kasutanud sõnu raamatust või ajalehest, kohanimesid maakaardilt või mõnest mõisnikuperele

tuttavast teemast, mis võis olla sihilikult nimesid saavatele talupoegadele tundmatu (vt Rajandi, Tarand 1966, Puss 2016). Mõlemad viisid, nii talupoja suunamine tema esialgse nimesoovi teema piires kui ka nimepanija omaette mõttetegevus hakkasid tootma samal teemal perekonnanimede seeriaid.

Seeriatena või teemapõhine nimepanemine on tänapäevalgi taviline. Seda esineb palju ühte tüüpi objektide (nt tänavate, lasteaiaühmade, transpordivahendite jm) nimede loomisel. Eeva Maria Närhi (1999: 22) on tänavanimede puhul esile toonud, et uue linnaosa või muu suure ala planeerimisel on kiiresti ja korraga vaja väga palju nimesid, nii et ei piisa ainult sellel kohal varem olnud traditsioonilistest nimedest ning sel puhul ongi hea toetuda mõnele teemale, mis annab võimaluse luua piisaval hulgal uusi. Ka tänavanimedes valides peab hoiduma kordamisest, arvestama ümbruskonna nimepaneku aluseid (Närhi 1999: 22). Tänapäeval uusi tänavanimedes pannes mõeldakse, kas need on hästi kasutatavad, kas sobivad sellesse piirkonda, kas õigekiri ja morfoloogia on vastuvõetavad. Mingisse piirkonda sobiv temaatika proovitakse leida, välja mõelda või tuletada vanade traditsiooniliste nimede põhjal (vt Närhi 1999: 22). Teemade kaupa tänavanimede panek hõlbustab kohtade leidmist ja teeb nimistu ühtlasemaks, kuid samas ka stereotüüpsemaks, sest igas linnas võib leiduda sammateemalisi nimesid (Lehikoinen 1999: 61–63). Kuid nagu tödeb Närhi (1999: 22), võib iga teemarühma sisse lipsata ka erandeid. Perekonnanimede panijad ei tegutsenud muidugi nii läbimõeldult nagu tänapäeva nimekorraldajad. Mingi temaatika võis nendeni jõuda üsna juhuslikult ja sama teema nimesid anti ainult nii palju, kui nõudis mittesugulaste samanimelisuse vältime, mis tähen-dab, et ühte teemat ei kasutatud ammendavalt. Tõsi, ka tänapäeval seeriate kaupa antud nimedes ei saa teemat kasutada ammenda-valt.

Milliseid teemasid on perekonnanimedes andes kasutatud? Looduse teema on olnud südamelähedane nii Eesti kui ka naabermaade perekonnanimepanijatele. Lõuna-Eestis on eelistatud kohalikku keelt, kuigi mängu on haaratud ka teised, nt saksa, vene ja läti keel, mujal veel teisi keeli, nt Lääne-Eestis rootsi keel. Paljudes perekonnanimede aluseks on looma-, putuka-, taime-, kala- ja linnunimetused (nt *Repän*, *Kiholane*, *Tsahkna*, *Säinas*, *Kur-*

vits); aed- ja puuviljad (nt *Sibul*, *Ploom*), aia- ja metsamarjad (nt *Tikker*, *Maask*), maastik (nt *Land*, vrd *land* ‘väike järveke, lomp’, *Org*), igapäevased ained ja esemed (nt *Kann*, *Leib*, *Nagel*, *Vesi*), ametinimetused (nt *Kängsepp*), isegi abstraktsed mõisted (nt *Loodus* ‘lootus’, *Tugevus*) ja tähtkujude nimetused (nt *Lyra*, *Orion*) jpt. Mõnes mõisas moodustavad suure osa piiblist tuntud isiku- ja kohanimed (nt *Absalon*, *Kallion*, *Saaron*, *Siirak*) või Baltimaade saksa kohanimed „maakeele-päraselt“ (nt *Weistein*, *Wellin*, *Nitaw*). Perekonnanimede jaotusest päritolu ja päritolukeele järgi vt lisaks Henno 2000: 33–43.

Kõige populaarsem semantiline rühm (teema), mis hakkab silma üksikute mõisavaldade nimeloendeid uurides, aga veelgi selgemalt üle-eestilist tervikpilti vaadeldes, on puunimetused. Küllap see köneleb eestlaste suurest looduse- või veelgi spetsiifilisemalt puuarmastusest. Puid on eestlased istutanud oma talude ümbrusse ja teeäärtesse; on usutud, et puud kaitsevad ja annavad energiat; neilt on abi otsitud tervisemuredele; puu on olnud tarvilik materjal kütmiseks, ehituseks ja tööriistade valmistamiseks; puudel on olnud tähtis roll rahvakommetes ja uskumustes; puudelt on saadud lisa toidulauale; sündmuste mäletamiseks istutatakse puid jne (vt nt Viires 1975, Kõivupuu 2009, Mikita 2018, Hiemäe 2020). Eelnevale lisandub kognitiivne aspekt, mis ei ise-loomusta küll ainult eestlasti. Inimestele on meeldinud end puudega võrrelda, nt seista juurtega kindlalt maas, kuid latv tuules kõikumas; olla paindlik, kuid murdumatu; muutustele avatud, kuid ikkagi püsiv; olla pikaealine ja tugev (vt nt Marvin 2020). Mitmed kirjanikud on oma loomingus esile toonud metsa erinevates tähendustes (Kepp 2008), kuid eriti võrukeelsed luuletajad, nt Raimond Kolk või Kauksi Ülle, on end luules otsesõnu samastanud puudega (Allas 2018). Eesti kõige kõrgemad puud kasvavad eelkõige vana Liivimaa osas (Pae 2021). Kognitiivne semantika toobki esile kehalisuse (*embodiment*) teoria, mille järgi inimtunnetus kehastub ehk ümbritsevast maailmast arusaamine sõltub kehalistest kogemustest ja kandub üle ka keelde (vt nt Gibbs 2006).

Kõike eelnevat arvesse võttes on loomulik, et eestlastele, aga ka naaberrahvastele, on meeldinud puunimetustest pärinevad perekonnanimed. Eestis pole varasemate lisa- või talunimedena

eksisteerinud märkimisväärsel hulgal puunimetusi. Näiteks kogu Tartumaa 1638. a maarevisjonis (hõlmab nii ajaloolist Tartu- kui ka Võrumaad) leidub vaid seitse talupojanime, mida saab pidada pärinevaks puunimetusest. Need on: *Hawa Mert*, *Hawa Michel Hermen* (< *haab*), *Keiwa Andres* (< *kõiv*), *Kuse Thomas* (< *kuusk*), *Leppa Jaen* (< *lepp*), *Sarreb Laur* (< ? *sarapuu*) ja *Tam Hans* (< *tamm*) (Rev 1638: 42, 85, 115, 164, 169, 172, 230). Ka loomanimetustest pärinevaid lisanimedesid pole palju, ent neid on siiski rohkem kui puunimetustest pärinevaid lisanimedesid. Nii näiteks esineb ainuüksi lisanimega *Sicka ~ Sicko* (< *sikk*) 12 pere-meest (Rev 1638: 347). *Tamme-* esineb ka vanemates talunimedes, kuid puunimetuste plahvatuslik kasv tekkis alles 1920ndatel seoses asundustalude rajamisega (Saar 2008: 127–128).

Perekonnanimede panemisega vana pilt muutus ja on nähtav praeguselgi ajal. 25 kõige arvukama tänapäevase Eesti perekonnanime hulgas on kuus sellised, mida mõistetakse (ka) kui puunimetusi: *Tamm*, *Saar*, *Kask*, *Pärn*, *Kuusk*, *Vaher* ja *Lepp*. Lisaks on 25 esimese hulgas veel puunimetuse alusel moodustatud met-sanimetusi, perekonnanimedena siis *Kaasik* ja *Lepik*. Perekonnanime *Saar* suure ülekaalu taga on kindlasti nime aluseks oleva sõna teised tähendused, vrd *saar* ‘veega ümbratsetud maa-ala meres, järves, jões’ või ka ‘põllu, niidu, metsa vm ümbratsetud kõrgem maa-ala’. Sõnal *tamm* on ka tähendus ‘vesiehitis’. Isikunimi *Adam* on andnud eesnime *Tamm(i)*, kuid arvatavasti ei ole need tähendused palju mõju avaldanud puunimetusel põhineva perekonnanime *Tamm* populaarsusele.

Pauls Balodis on Läti puhul täheldanud samu suundumusti. Lätis on perekonnanimede paneku ajal olnud puunimetused soositud teemarühm ning populaarseimad puunimetused on olnud *ozols* ‘tamm’, *bērzs* ‘kask’ ja *liepa* ‘pärn’, lisaks veel teisedki metsa- ja kultuurpuude nimetused. Puunimetusi on esinenud läti lisa- ja talunimedes juba XV–XVII sajandil, ent ei selgu, mil määral. (Balodis 2018b: 56–57) Perekonnanimede paneku aegses Põhja-Lätis Vidzemes on aga puunimetuste alusel tekkinud talunimesid 2% kogu talunimedede hulgast (Jansone 2014: 3). Taludele nimeandmisel on kõige harilikumaks puuliigiks olnud tamm, mis on ka läti usundis tähtsal kohal; teisel kohal on kask ja kolmandal paju (Jansone 2014: 4). Et ka mitmete Läti jõgede nimede aluseks on

puunimetus (nt *Bērze*), võib arvata, et puunimetuste alusel nimeandmisse traditsioon on lälastel veelgi sügavam. 25 tänapäevase kõige sagedasema läti perekonnanimede hulgas on nais- või meessoolised nimevormid kas sõna põhi- või deminutiivikujul, mis on moodustatud aluseks võttes puunimetusi *kask*, *tamm*, *pärn* ja *kuusk*, nt *Bērziņa*, *Ozols*, *Liepiņa*, *Eglīte* jt (Surnam)¹. Kuigi sama semantilist kategoariat kohtab küll nii soomlaste, leedulaste, poolakate, venelaste kui ka sakslaste perekonnanimedes (vt Balodis 2018a), ei ole lähirikkide perekonnanimede sagedusloendi tippu puunimetustest pärinevad perekonnanimed jõudnud. Seega võib oletada, et tegu on areaalse Eesti-Läti kultuurilise eripäraga.

Nimede semantika uurimine on nimeteaduses traditsiooniline. Seda on rakendatud nii suuremates kui ka väiksemates perekonnimeuurimustes ja see on aidanud lähemale jõuda etümolooliale, nt Rajandi 1972, 1976, Kont 1986, Jansone 2012, Balodis 2018a jt. Ent tänapäeval, kui on kasutada mitmed andmebaasid, sõnaraamatud, digiteeritud ajaloolised dokumendid ja igasugused muud elektroonilised ressursid, saab ka perekonnanimede alal teha palju põhjalikumaid ja mitmekülgsemaid urimusid, vt nt Paikkala 2004, Mikkonen 2013, Puss 2020, Puss 2021a, 2021b.

2. Lõunaeestilised puunimetused

Selles artiklis minnakse traditsionilist teed ja võetakse vaatluse alla need puunimetused perekonnanimedes, mille keelelist sisaldust võib tänapäeval pidada lõunaeestiliseks. Nimede panemise ajal võidi neid sõnu, sõnade häälikkujusid või tuletisi tunda laiemal alal. See on ka näha tekkimisaegsest nime levikust. Mõne perekonnanimena vähem levinud kultuurpuu (viljapuu) nimetuse puhul on lähtutud ka levikust, kuigi puunimetust ennast, nt saksa laensõnana, ei saa pidada lõunaeestiliseks. Käsitluse lõpuosas toome ära ühe näite unikaalsetest perekonnanimest eriti haruldase puunimetusega.

¹ Andmed on võetud lehelt <https://surnam.es/latvia>. Allikas pole täiesti usaldusväärne (nt seal esitatud kirjakujud erinevad tegelikest), kuid peaks siiski olema enam-vähem paikapidav nimede sageduse osas. Läti ametlik perekonnanimede sagedusstatistika pole avalikult kättesaadav.

Lõunaeestilised puunimetused on esitatud alfabeetiliselt alapeatükkidena. Sõnatähendusi ja -levikuid on vaadatud „Eesti murrete sõnaraamatust“ (EMS) ja „Väikesest murdesõnastikust“ (VMS) iga kord eraldi viitamata. Sõnakujusid sugulaskeeltes on vaadatud „Eesti keele etümoloogilisest sõnaraamatust“ (EES). Pandud nimede leviku kindlakstegemisel on kasutatud Aadu Musta koostatud, hingeloenditel põhinevat andmebaasi ja nimede eestistamise andmebaasi, mida on täiendanud Fred Puss ja mis on praegu kätesaadav vaid „Eesti perekonnanimeraamatu“ autoritele. Aadu Musta Onomastika andmebaas on kätesaadav kõigile ja asub aadressil <https://www.ra.ee/apps/onomastika/>. Leviku täpsustamisel on hingeloendite andmeid võrreldud Rahvusarhiivi luteri koguduste personaalraamatute nimeregistriga. Setomaal ja Narvataguses pandud perekonnanimede kohta on kasutatud Fred Pussi koostatud PeNa (Petserimaa ja Narvataguse nimed) andmebaasi. Eesti perekonnanimeraamatu käsikirja kasutamise korral on viidatud teiste selle raamatu autorite uurimistulemustele vormis *autoripn EPNR*. EPNRi artiklite juures leiduvad täpsemad viited kõigile kasutatud arhiiviallikatele, seepärast pole me käesolevat artiklit nendega koormanud. Kui pole tegemist just kümnedes kohtades tekkinud nimega, oleme iga nimepanemiskohaga seoses vaadanud 1826. või 1834. a hingeloendit, Põhja-Eestis 1835. a perekonnanimede panemise raamatut, kohaliku kihelkonnakiriku võimalikult vana personaalraamatut. Kõik need on kätesaadavad Rahvusarhiivi Saaga-rakenduses.

Perekonnanime kandjate arv Eestis on esitatud 01.01.2021 seisuga ja andmed päritnevad Statistikaameti kodulehel <https://www.stat.ee/nimed/pere>.

Artiklis esinevate kaartide aluse on teinud Raivo Aunap, andmed on esitanud Evar Saar.

2.1. *Halapuu* (*Salix*)

Nimed **Hallap** (66), **Halapuu** (29), **Hallapuu** (19). Vrd eesti kirjakeele *paju*. Levikult võru ja seto keelealaga piirduv *halapuu* ei vasta eesti keele sarnase termini *halapaju* (*Salix acutifolia*) kitsa mõiste sisule. Halapuiks on nimetatud mitmeid tavalisemaid

pajuliike, mille oksad on vitspunumiseks head. Lisaks on mainimist leidnud liik *hõpõhalapuu* ehk *hõpõpai*, Kanepis ka *halakpuu* (*Salix alba*, eesti terminiga *hõberemmelgas*) (EMS), mida pole mingil juhul nimetatud sõnaga *raag*.

Perekonnanimi *Hallap* pandi 1809. a Erastvere mõisas (Kan). Samade perede nimi hingeloendites 1811–1826 on *Hallapu*, kuid peamiselt jäi Erastvere suguvõsas kehtima kiriklikult antud nimi. Vrd ka Krootuse mõisas pandud ja muu Võrumaa suhtes erandlik *Visnap* (vt 2.16). Nimel *Hallap* polegi muid päritolukohti, välja arvatud üks eestistamisjuhtum Tallinnas.

Halapuu, vanas kirjaviisis *Hallapuu* on tekkinud kolmes Võrumaa mõisas: Vastse-Nursis ja Pindis (Rõu) ning Vastseliinas. Hingeloendi algkuju on *Hallapu*. Sõmerpalu mõisa Lilli tütar mõisas (Urv) pandi *Allapu*, ka see nimi on säilinud kujul *Alapuu*. 1921. a Setomaal võeti kahel korral pn *Halapuu* ja üks kord *Halapuu*.

2.2. *Jallai ~ jalajas* (*Ulmus glabra*) ja *künnapuu* (*Ulmus laevis*)

Nimed **Jallai** (203), **Jalajas** (53), **Jallajas** (29). Omastav *jalaja*, vrd eesti kirjakeele *jalakas*: *jalaka*. Nimi pandi algkujul *Jallai* Vastseliina mõisas, Võru mõisas (Plv) ja Mõniste mõisas (Har). Hingeloendi algkujul *Jallaig* pandi see Vana-Roosa mõisas (Rõu). Selle kirjapildi taga on otstarbekas näha baltisaksa hääldu-sega harjunud kirjutajat: kuuleme küll -j-, aga kirjutame -g-. Baltisaksa keelevariandis häälitus ka saksa keele sõnalguline g- nagu [j-]. Tänapäevanimi *Jallajas* on saadud Kärgula mõisas (Urv) pandud nimest, mis on hingeloendis kujul *Jallagas*, kirikukirjades *Jallajas* (Kallasmaa EPNR). Osalt on Kärgulas pandud nime kirjutatud ehk ka uude kirjaviisi. Teine osa tänapäevanime *Jalajas* kandjatest on selle saanud 1921. a Setomaal pandud perekonnanimest.

Jalaka-lähedane liik on künnapuu. Sõnana on *künnapuu* üle-eestilise levikuga (võru keeles *künnäpuu*). Ka nime *Künnapuu*, *Künnap* on pandud igas regioonis, kuid *Künnapas* ainult Põhja-Eesti kesk- ja lääneosal. Küll on künnapuuga algselt seotud ja tähestuselt arvatavasti ümber tölgendatud kaks Võrumaalt pärit

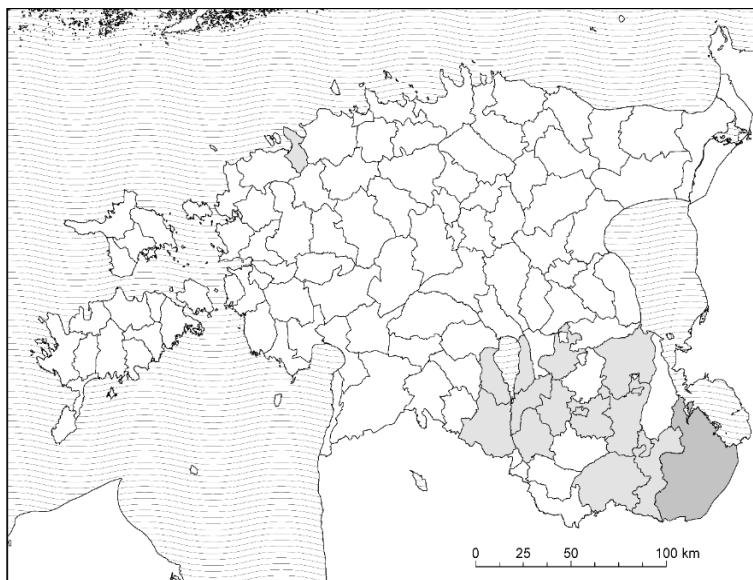
nime: *Künnerpä* (30) ‘küünarnukk’ Kanepist ja *Künnarpuu* (20) ‘küünarpuu’ Vastseliinast (Saar EPNR).

2.3. Katai ~ kadajas (*Juniperus communis*)

Nimed **Kattai** (473), **Kadai** (55), **Katai, Kadaja** (94), **Kadajas** (11). Võru keeles on see sõna *katai*, omastav *kadaja*. Vrd eesti kirjakeele *kadakas*. Hingeloendite algkujul *Kattai*, *Katai*, *Kattaj*, *Kattay*, *Kaddai*, *Kaddaj*, *Kaddaig* ja *Kaddag* pandi see kokku 19 mõisas, nendest 18 lõunaeesti keelealal ja üks *Kattai* Harjumaal, Harju-Madise Kloostri mõisas. Vt kaart 1. Enamasti on tänapäevakujuks saanud *Kattai*. dd-liste nimede uude kirjaviisi kirjutamisel on kujunenud *Kadai*. Vähestel inimestel säilinud nimekuju *Katai* võib olla uude kirjaviisi ümberkirjutamise tulemus või Vana-Kasaritsa ja Vana-Roosa (Rõu) hingeloendite algkujust *Katai* muutumatuna pärandunud. Hingeloendi baltisaksapärasest kirjapildist *Kaddag* nt Viitinas (Rõu) sai *Kattai*, personalraamatute põhjal tuli *Kaddak* Viitinasse hiljem sisse Mulgimaalt. Rasinal (Võn) on 1826. a hingeloendi *Kaddag* kahe erineva numbriga pere nimeks. Rasina personalraamatus 1855–1871 kannavad järreltulijad erinevaid nimesid – omastavakujulist *Kaddaja* ja põhjaestipärast *Kaddak*. Pilkuse (Ote) hingeloendi *Kaddaig* on kirikukirjades *Kaddai* (Kallasmaa EPNR). Perekonnanime *Kattai* võeti või määratka 1921. a Setomaal, lausa kaheksal korral.

Kadaja pandi hingeloendi algkujul *Kaddaja* ainult Tarvastu mõisas Mulgimaal (Kallasmaa EPNR), kust see levis kiiresti Tartumaale, aga tõenäoliselt pärineb vana pn lisaks ka Võnnu Rasinalt. 1921. a Setomaal pandi *Kataja*. See Setomaa pn võib olla säilinud, kuid vähesest arvust nimekandjatest Eestis võib ka oletada nende Soome päritolu, vrd sm *kataja* ‘*kadakas*’ ja vastav perekonnanimi. Eestistamisel võeti *Kadaja* kuuel korral, sh kolmel korral Põlva päritolu nime *Kadajasson* asemele.

Kadajas tekkis vana nimena Luke mõisas (Nõo), hingeloendi algkujul *Kaddajas*. Seda nime võeti ka ühel korral 1921. a Setomaal ja ühel korral eestistamisel Põlva päritolu nime *Kadajasson* asemele.

Kaart 1. Perekonnanimede *Kattai*, *Kadaja* ja *Kadajas* päritoluala.

2.4. *Kuslapuu* (*Lonicera*)

Sõna kuulub ka eesti kirjakeelde, kuid on murdetaustalt idaeestiline, see tähendab on levinud nii põhja- kui ka lõunaeesti keelelal. Nimi **Kuslapuu** (40) pandi hingeloendi algkuju *Kuslapu* Mõnistes (Har), Viitinas (Rõu) ja Põhja-Tartumaal Kärknas (Äks). Kiuma mõisas (Plv) pandi samatähenduslik *Kuuslapu*. See nimi jäi pikalt XIX saj jooksul samale kujule, esiselbi pika vokaaliga, kuid on tänapäeval ikkagi teisenenud *Kuslapu*ks. Viies mõisas Põhja-Tartumaal ja ühes mõisas Pilistvere kihelkonnas pandi hingeloendite järgi **Kuslap** (196) – nimi, mis on seega keeleselt põhja-tartumaalik. Personaalraamatud näitavad, et nt Rääbise mõisa (Lai, Trm) hingeloendi *Kuslap* on kiriklikult olnud kasutusel ka kujul *Kuslapu(u)*.

Põlva Kiuma nime algkuju *Kuuslapu* vastab töenäoliselt XIX saj alguse kohalikule arhailisele häädusele pika *u*-ga. Vrd kirderannikumurde *kuuslapuu* (IisR, Jõh), vrd ka pikk *-u* teiste lääne-

meresoome keelte vastetes: sm *kuusama*, vadja *kuusimpuu*, aunusekarjala *kuuzain* jt. Erinevalt hingeloenditest leidub ka Põhja-Tartumaa XIX sajandi personaalraamatutes nimekuju *Kuuslap*, tänapäeval **Kuuslap** (19).

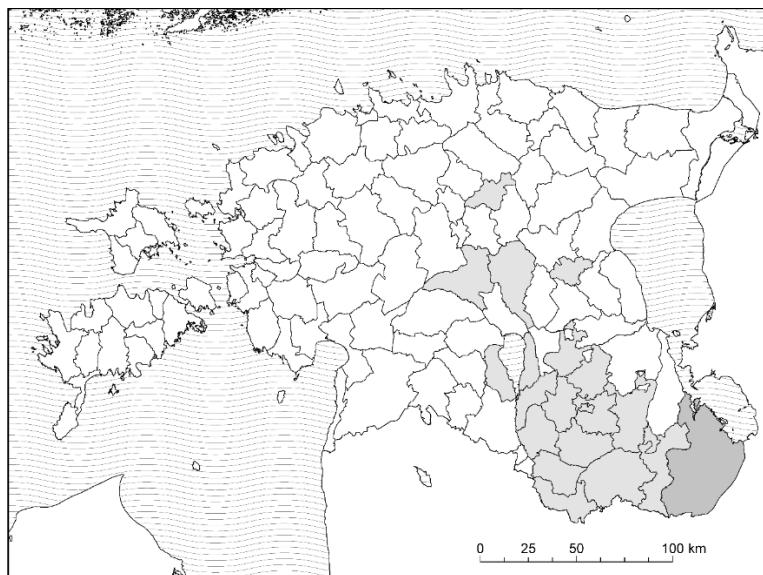
1921. a Setomaal võeti-pandi pn *Kuslapuu* neli korda, kõik Petseri vallas. Eestistamisel võeti *Kuslapuu* üks kord Rõuges, *Kuslap* üks kord Ahja vallas.

2.5. **Kuus** (*Picea abies*)

Nimi **Kuus** (738). Omastav *kuuse* ~ *kuusõ*. Vrd eesti kirjakeele *kuusk*. Pandi 38 mõisas, nendest 37 Liivimaa ja üks Eestimaa kubermangus (Järvamaa, JJn, Orina mõis). Hingeloendite kirjapilt oli põhiliselt *Kuus*, vaid kahel korral *Kuis* ja *Kuss*, ühel korral *Kuhs* ja *Kus*. Nagu näha kaardilt 2, on väljaspool lõunaeesti keelesala seda nime pandud veel lisaks Järva-Jaanile Pilstvere, Põltsamaa ja Palamuse kihelkonnas. Iseenesest on tegemist sõnaga läänemeresoome häälikuseaduslikul kujul, vrd sm *kuusi*, vadja *kuusi*, karjala *kuusi*, vepsa *kuz'*. Põhjaeesti keelealal tekkinud *k-lõpiline* nimetavakuju *kuusk* oli XX sajandi alguseks levinud lõunaeesti lääneossa mulgi alale (EMS), seevastu XIX sajandi alguses võis vanapärase nimetava *kuus* levik olla lõunaeesti keelelast laiem. Küsimusele, kas *Kuus* eesti perekonnanimena võib olla algupäraselt ka numeraal *kuus* : *kuue*, tuleb vastata eitavalt, sest erinevalt järgarvsõnadest puudub pn-de hulgas põhiarvsõna *neli* ja algupärane Saaremaal pandud *Wiis* võib olla samuti mõeldud muus tähenduses kui arvsõna.

2.6. **Kõiv** (*Betula*)

Nimed **Kõiv** (1230) ja **Keiv** (32). Omastav *kõo* ja *kõivo*. Vrd eesti kirjakeele *kask*. Nimi pandi hingeloendi algkujudel *Köiw*, *Koiw* ja *Keiw* 36 mõisas, peamiselt Võrumaal, Tartumaal ja ühes mõisas Viljandimaal (Ala mõis, Hel). Seda perekonnanime pandi väga selgelt ainult lõunaeesti keelealal. Põhjaeesti keelealalt pärit neeb vaid üks algkodu: Sootaga mõis (Äks) Tartumaal, kus pandi *Keiw*.

Kaart 2. Perekonnanime *Kuus* päritoluala.

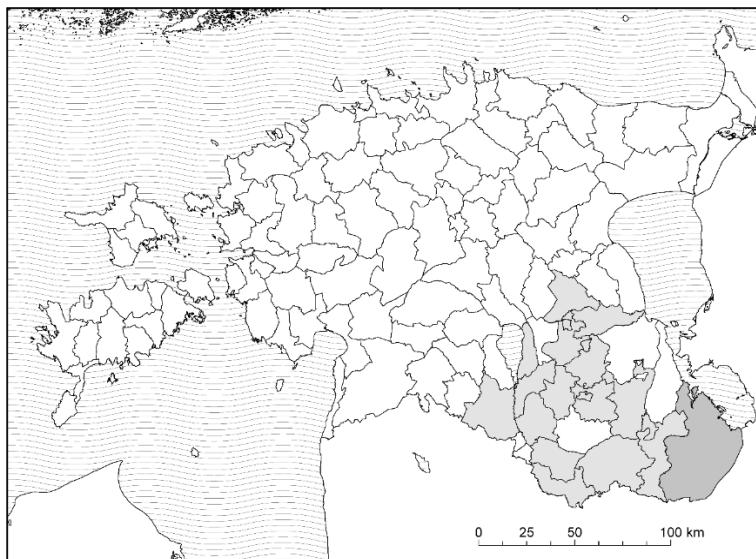
1921. a Setomaal võeti *Kõiv* 9 korral. Vt kaart 3. Eestistamisel võeti seda nime kuuel korral kuni 1937. aastani. Vrd ka Rajandi 1972.

Omastavakujul esinevad nimed **Kõo** (22) ja **Kõivo**. Hingeloendi algkujul *Köö* pandi pn kahes kohas Tartumaal, Jõgeva mõisas (Lai) ja Kastolatsi mõisas (Ote). Eestistamisel võeti uus nimi *Kõo*kahel korral. Umbes 10 kandjaga pn *Kõivo* on võetud Setomaal Pankjavitsa vallas. Hiljem eestistamisel on selle võtnud üks suguvõsa, kelle endine nimi oli *Kutsik*.

Nimi **Kõiva** (90) on antud Mulgimaal Polli mõisa (Krk) Kase talus, hingeloendi algkuju on *Koiwa ~ Kõiwa*. Sõna *kõiv* ainsuse omastav käane võibki Mulgi- ja Tartumaal olla kohati *kõiva*. Eestistamisel on seda nime võetud ühel korral ja samuti Mulgimaal.

Sõnaga *-puu* on täiendatud järgnevaid perekonnanimesid. **Kõopuu** (17) on võetud nimeks 1921. a Setomaal. **Kõivupuu** ja **Kõivopuu** on Saru mõisa ja valla (Har) päritolu nimed, XIX saj lõpu personaalraamatute kirjapilt on *Kõiwopu*. Ka Sangaste mõisas on kiriklikult pandud *Kõiwopu*, kuid see suri ilmselt XIX

sajandil välja. Eestistamisel on Saru vallas 1939. a võetud *Kõivo-puu*, mis hiljem muutus kujule *Kõivupuu*.

Kaart 3. Perekonnanime *Kõiv* päritoluala.

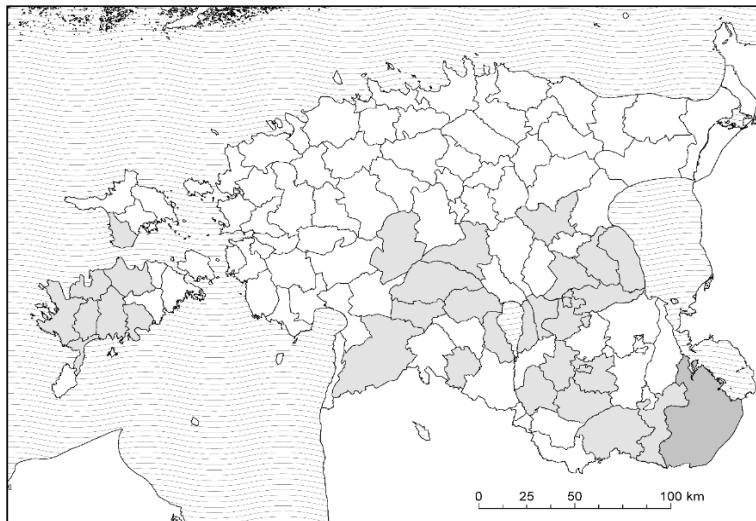
2.7. *Liivapuu* (*Prunus domestica*)

Vrd eesti kirjakeele *ploomipuu*. Nime **Liivapuu** (43) võeti-pandi 1921–1923 Setomaal kaheksa korda. See vene laensõna (*слива* (*sliva*) ‘ploom, ploomipuu’) on olnud tuntud ka Vastseliinas ja Setomaal (Uibo EPNR).

2.8. *Lõhmus* (*Tilia cordata*)

Nimed **Lõhmus** (1404) ja **Lehmus** (39). Vrd eesti kirjakeele *pärn*. Nimi pandi 48 mõisas Liivimaa kubermangus ja ühes kohas Eestimaa kubermangus – Hiiumaal Emmastes. Hingeloendite algsed kirjapildid olid *Löhmus*, *Lehmus*, *Löchmus* ja *Lechmus*. Levi-kukaardilt (kaart 4) on näha, et lisaks lõunaeesti keelealale pandi nime Põhja-Tartumaal ja Põhja-Viljandimaal, Saardes, Vändras ja väga mitmes kohas Saaremaal. See vastab üsna hästi lääne-

meresoome pärandsõna (vrd sm *lehmus*, lüüdi *lehmuz*, vepsa *l'ehmuz*) levikule Eestis VMS-i ja EMS-i järgi. Vana-Suislepa mõisas (Trv) ja Vana-Vigala mõisas pandud *Lömmus* võiks vastata samale puunimetusele, vrd KJn, Hel, Räp, Lei *lömmus* ‘lõhmus’ (VMS). 1921. a võeti Setomaal nime *Lõhmu* viiel korral, kõik Petseri vallas. Eestistamisel seda nime võtta ei saanud, sest liiga suure esinemissageduse pärast oli ta algusest peale keelunimekirjas. Sellest tingituna võeti siis tuletatud ja liitnimesid, nt *Lõhmuste* ja *Lõhmu spuu* (Uibo EPNR). Tänapäeval võivad nimekuju *Lehmus* kandjatest mõned olla Soomes tekinud nimega ja mõned Eestis säilinud vanapärase kirjakujuga nimega, milles omal ajal eesti õ-d pandigi kirja *e*-tähe abil.

Kaart 4. Perekonnanime *Lõhmu* päritoluala.

2.9. *Petäi ~ pedäi ~ pedäjäs* (*Pinus sylvestris*)

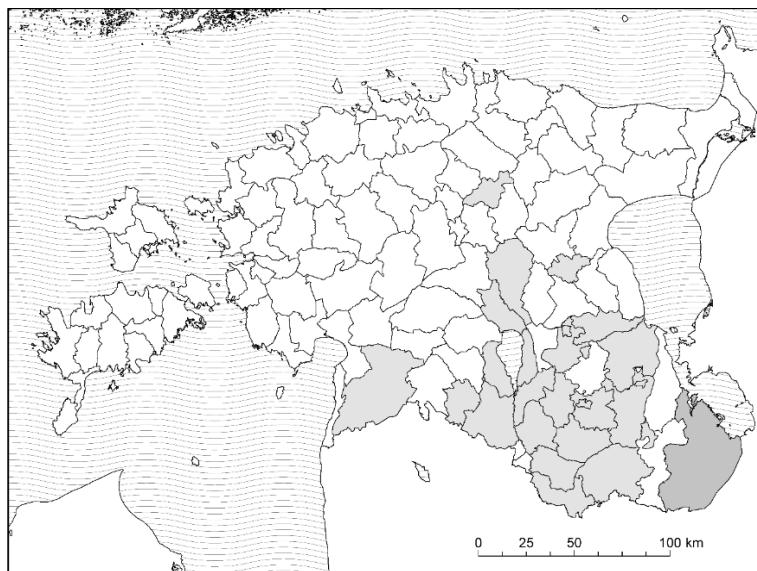
Nimed **Pettai** (481), **Petäi** (28), **Pedai** (29), **Pedaja** (138), **Pedajas** (110), **Pedak** (275). Võru keeles on see sõna *petäi*, omastav *pedäjä*. Vrd eesti kirjakeele *mänd*. Sellele leidub vasteid laial läänemeresoome alal (sm *petäjä*, vadja *petäjä*, karjala *pedäi*, vepsa *pedei*). Mulgi ja tartu keeles on häälkuline-sufiksiline variantsus suurem. Liivi keele *piedāg* omab *k*-aineese sisalduse poolest

vasteid peamiselt põhjaeesti keelealal. Siiski on mulgi alal *pedäk* tähendanud männimetsa (EMS). Mulgimaal leidub ka perekonnanime *k-löpulist* algkuju, mille kohta ei saa siis öelda, kas see on puu- või metsanimetusest. Kirjaviisi küsimus algkujudes on sõna *petäi* kirjutamine baltisaksapäraselt *g*-ga, nt *Pettaj* [pettaj] (Rõu Körgepalu ja Har Taheva). Sellepärast ei saa *g-löpulisi* algkujusid põhjaeestilisteks pidada. Kui välja arvata kahes Nissi khh mõisas pandud vaieldamatult põhjaeestilise taustaga *Päddakas*, siis leidub vastavat perekonnanime 36 mõisa hingeloendites, nendest 16 Tartumaal, 11 Võrumaal, 6 Viljandimaal, 2 Pärnumaal (Karksi ja Voltveti) ja 1 Järvamaal. Vt kaart 5.

Pettai ja *Kattai* on ühed kõige suuremas enamuses vana kirjaviisi kuju säilitanud perekonnanimed tänapäeval. *Pettai* algkuju-deks hingeloendites saab pidada *Pettai*, *Pettaj*, *Pettay*, *Peddai*, *Peddaij*, *Pedday*. Tänapäevanimi *Petai* võib olla nime uude kirjaviisi panemise tulemus, aga pärineda ka juba algkujust *Petai* Kammeri mõisas (Kam) ja Vana-Roosa mõisas (Rõu). Tänapäevanimi *Pedai* on kõige tõenäolisemalt kahekordse *d*-ga nime uude kirjaviisi panemise tulemus. Osast algkujul nime *Pettag*, *Peddag*, *Peddaig*, *Peddak*, *Päddak* ja *Pättak* saanud suguvõsadest on saanud *Pedak*, osast *Pettai*. Omastavalise tänapäevanime *Pedaja* kõige tõenäolisemateks algkujudeks on *Pedaja* ja *Peddaje*, aga seda võib olla teisenenud ka nimetavakujul hingeloendi kujust. *s*-löpulist nime *Pedajas* on hingeloendites kirjutatud *Paedajas*, *Peddajas*, *Peddajes* ja *Päddajas*. *Pedajas* on vahel asendanud ka hingeloendi *Peddaje* kuju, nt Voltveti mõisas (Saa).

1921. a Setomaal võeti perekonnanimeks kolmel korral *Pettäi*, ühel korral *Pedajas*, *Pedäjas*, *Pedak* ja *Petäpuu*. ä-d sisaldavad nimekujud on dokumentide ümberkirjutustes kadunud ja neist on saanud *Pettai*, *Pedajas*.

Eestistamisel võeti *Pettai* neljal korral, sh nime *Pettaig* asemele. *Pedaja* võeti viiel korral ja *Pedajas* kolmel korral. Uus nimi *Pedak* võeti eestistamisel koguni 63 korral. Kõige populaarsemaks on osutunud pn *Pedak* valida *Peeter- ~ Peter- ~ Ped*-algulise vana perekonnanime asemele.

Kaart 5. Perekonnanimede *Pettai*, *Pedaja*, *Pedajas* ja *Pedak* päritoluala.

2.10. *Pihl* (*Sorbus acuparia*)

Nimed **Pihl** (278), **Pihla** (72), **Pihle** (28). Vrd eesti kirjakeele *pihl-lakas*. Sõna *pihl* ilma tuletusliiteta on levinud Lõuna-Eestis võru, vähem tartu keeles. Teine suur levikuala on saarte murre. Sõnakuju *pihle* on tartupärane. Hargla kihelkonnas esineb ka madaldu-nud *i*-ga *k*-tuletist *pehlak*, pn **Pehlak** (41) ongi peamiselt Hargla khk Saru mõisa päritolu.

Pihl pandi hingeloendi algkujul *Pihl* või *Pichl* 12 mõisas, nendest kolm Võrumaal, kaks Tartumaal, üks Mulgimaal (Krk Polli), lausa neli Saaremaal, kaks Hiiumaal ja üks Vormsil. Omastavaliine *Pihla* pandi hingeloendi algkujul *Pihla* või *Pichla* neljas mõisas, nendest kolm Saaremaal, lisaks Kriimani (Võn). Erastveres (Kan) pani pastor 1809. a nime *Pihla*, kuid hingeloendites on *Pihle*, millele vastab tänapäevanimi *Pihle* (28).

1921. a Setomaal pandi kahel korral nimi *Pihla* ja ühel korral *Pihle*. Eestistamisel võeti nime *Pihl* kolmel korral, ühel korral vananeti kaksiknimist *Kolk-Pihl*. Nime *Pihla* võeti eestistamisel rohkem, 10 korda.

Üks keeleliselt tartumaalik nimi on **Pihlik** ‘pihlakas’ (61), sõnana levinud maakonna keskosas (Kod, Äks, Ran, Nõo, Võn), aga ka Tõstamaal, perekonnanimena pandud Valguta (Ran), Kavastu (TMr), Sootaga (Äks), Luua (Pal), Alatskivi (Kod) ja Saare (MMg) mõisas. Eestistamisel võeti seda nime viiel korral, peamiselt Tartumaal (Kallasmaa EPNR).

Sõnaga -puu täiendatud **Pihlapuu** (137) pandi hingeloendi algkujudel *Pichlapu*, *Pihlapu* ja *Pihlapuh* viies mõisas: Viitina ja Vastse-Nursi (Rõu), Kriimani (Võn), Kogula ja Kaali Saaremaal. 1921. a Setomaal võeti nime *Pihlapuu* viiel korral. Eestistamisel võeti seda nime kaheksal korral, nendest kuus Lõuna-Eestis, muuhulgas ka Haanja ja Saru vallas.

2.11. *Pruuss ~ kruuss* (*Pyrus communis*)

Nimed **Pruus** (141), **Pruusapuu** (17). Omastav *pruusa ~ kruusa*, vrd eesti kirjakeele *pirn*, *pirnipuu*. Laensõna vene keele sõna *zpyuua* (*gruša*) ‘pirn, pirnipuu’ alusel on murdekogudes registreeritud ainult Vastseliina kihelkonnast ja Setomaalt. Perekonnanimi *Pruus* tekkis vana nimena kokku neljas kohas Võrumaal, Tartumaal ja Virumaal. Ainult ühes kohas – Arbaveres (Kad) – polnud sellel tõenäoliselt seost pirnipuu mõistega. Ülejäänud kolm kohta olid järgmised: 1) Vastseliina mõis; 2) Luua mõis (Pal), kus pandud nime *Bruus* naabrusnimed 1826. a hingeloendis olid *Barbitz*, *Wigipu* ja *Sasmin* ‘jasmiin’, kaugemal nimekirjas ka *Sitron*, mis näitab, et nimede panija lõi just seeriat kultuurtaimedede nimetus-test; 3) Tudulinna mõisa (Iis) *Pruus*, kus vene keeleala lähedus teeb vene laensõna tundmise tõenäoliseks.

Eestistamisel võeti nime *Pruus* ühel korral. Nimi *Pruusapuu* on võetud 1921. a Setomaal Järvesuu vallas.

Selle laensõna variant *kruuss ~ kruuś* : *kruusa* on omastavas täielikult homonüümne pinnasesõnaga *kruus* : *kruusa*. Ka nimestavas pole võimalik vanapärase kirjapildi korral häädusvahet

kindlaks teha. Perekonnanimi *Kruusa* (83) algupära on enamasti ikkagi pinnasesõna või sellest saadud talunimi (Kallasmaa EPNR), kuid 1921. a Setomaal võetud perekonnanimi *Kruusa* pärisneb tõenäolisemalt puunimetusest. Vrd võrumaalik *Ruus* : *Ruusa*.

2.12. *Pähn* (*Tilia cordata*)

Nimed **Pähn** (267) ja **Pähna** (20). Nimi *Pähn* pandi hingeloendi algkujudel *Pähn*, *Pächn* ja *Pechn* üheksas Võrumaa mõisas: Põlgaste (Kan), Tilsi (Plv), Pindi, Vastse-Nursi, Sänna, Viitina ja Rõgoosi (Rõu), Orava (Vas) ja Saru (Har). Nimi *Pähna* pandi ainult Sõmerpalu mõisas (Urv).

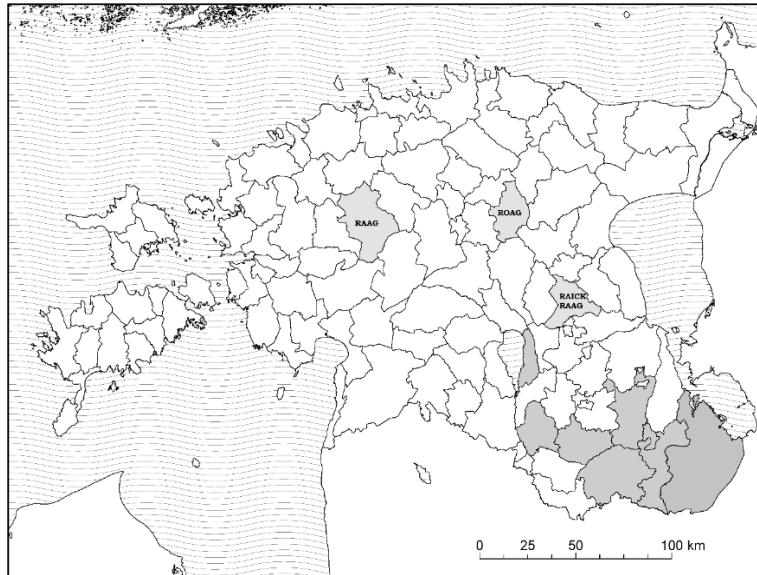
Sõnavaraliselt on tegemist silmatorkavalt erilise sõnaga, millele ei leidu vasted läänemeresoome keeltes, küll aga ersa, mokša ja mari keeles (Koponen 1998: 154). Sven-Erik Soosaar (2021: 301) on viimati pidanud sõna *pähn* küll aksiomaatiliselt põhjaest sõna *pärn* häälkuliseks variandiks, kuid Koponen on andnud eelistuse lõunaeesti ja volga keelte häälkuseaduslikule vastavusele.

1921. a Setomaal võeti pn *Pähn* kolmel korral. Eestistamisel võeti *Pähn* kolmel korral ja *Pähna* ühel, kõik Kagu-Eestis. Sõnaga *-puu* täiendatud **Pähnapuu** (45) ja häälkuliselt lihtsustunud **Pählapuu** (11) võeti 1921. a Setomaal.

2.13. *Raag* (*Salix caprea*, *Salix pentandra* jt)

Nimi **Raag** (447). Vrd eesti kirjakeele *remmelgas*. Puukujulise paju nimetus *raag* : *raa* on levinud ainult lõunaeesti keelealal. Väljaspool seda pandud perekonnanimi tähendas algsest midagi muud, nt *raag* : *rao* ‘oksaraag’. Vana nime *Raag* panemise kohti on 11, nendest lõunaeesti keelealal 8: Rannu ja Valguta (Ran), Sangaste mõis, Võru mõis (Plv), Sõmerpalu (Urv), Vana-Kasariitsa (Rõu), Viitina (Rõu), Vastseliina kirikumõis. Vt kaart 6. Põhjaest keelealale kuuluva Sootaga mõisa (Äks) hingeloendi kujule *Raick* vastavad kirikuraamatute *Raag* ja *Raig*, nii et pigem on

see samastatav tartumaaliku pn-ga *Rraig* : *Raia*. Eestimaa kubermangus pandi *Rraig* Ohekatku mõisas (Rap) ja keskmurde hääl-dusele iseloomulik *Rraig* Piibe mõisas (Koe). 1921. a Setomaal võeti pn *Rraig* kahel korral. Suurim osa selle nime kandjatest on saanud selle eestistamisel, *Rraig* võeti uueks nimeks koguni 67 korral. Tollal võidi silmas pidada peamiselt sõna eesti kirjakeele tähendust, kuigi ka kohaliku puunimetusega arvestamine pole võimaltu. Perekonnanimi *Raa* (47) on saadud kahes kohas Põhja-Eestis ja lisaks eestistamise teel (Kallasmaa EPNR).

Kaart 8. Perekonnanime *Rraig* päritoluala. Nime kirjapildiga on märgitud kohad, kus nimealus on muu kui puunimetus.

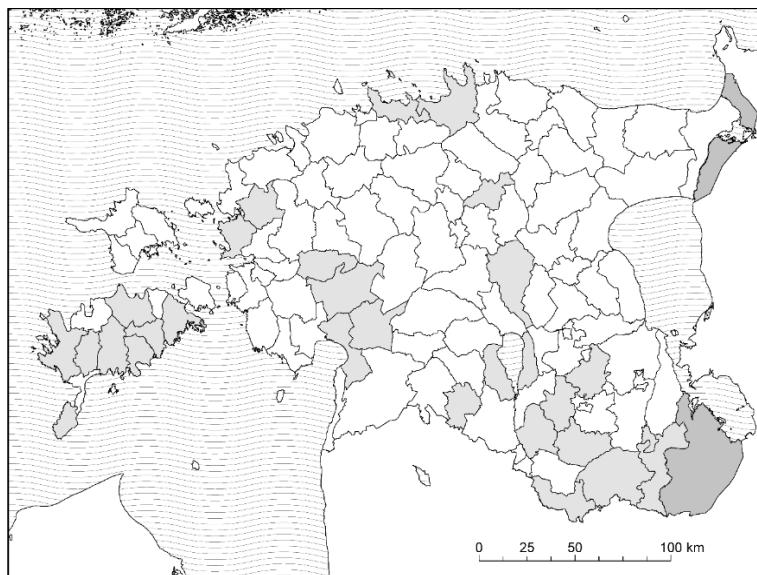
2.14. Toom ~ tuum (*Prunus padus*)

Nimed **Toom** (1197), **Tuum** (59). Omastav *toome* ~ *toomõ*, vrd eesti kirjakeele *toomingas*. Perekonnanimi pandi hingeloendi algkujudel *Toom*, *Tohm* ja *Thom* 49 mõisas. Prangi mõisas (San)

pandi see pn hingeloendi algkujul *Tuum*, kuid kirikuraamatutesse ilmus *Toom*. Kaardilt 7 on näha, et sõna *toom* oli perekonnanime aluseks mitmes regioonis, ent kõige rohkem lõunaeesti keelealal. Murrete andmed näitavad, et ilma tuletusliiteta puunimetus *toom* (vrd sm *tuomi*, vadja *toomi*, krj *tuomi*, vepsa *tom*) on levinud siiski ainult lõunaeesti keelealal. Osa *Tohm* ja *Thom* nimedest ei põhine puunimetusel vaid mehenimel *Thomas*, *Toomas*, vrd läti mehenime *Toms* [tuoms], mille XIX sajandi alguse kõige harilikum kirjakuju oli läti vanas kirjaviisis *Tohm*. Muide, ka ainus eestistamine nimeks *Toom* (1940. aastal) tõlgendas ümber läti eesnimepõhise perekonnanime *Toms*. Nime *Toom* kolmas võimalik alikas on sõna *toom* peakiriku või piiskopiresidentsi tähinduses, vrd saksa *Dom*.

1921. aastal pandi pn *Toom* Setomaal kahel korral ja Narvata-guses ühel korral. Setomaal pandi neljal korral pn seto keele kujul *Tuum*. Tegemist on kogu lõunaeesti keele alal reeglipärase pilka *o* kõrgenemisega sõna kolmandas vältes, mis jäeti enne XX sajandi algust vanas tartu kirjakeeles märkimata. Tänapäeval võivad pn *Tuum* kandjad olla osalt Setomaalt saadud nimega, osalt (8 korral) eestistamisel võetud nimega tähinduses *tuum* : *tuuma* ja osalt vana, Saaremaal Lümanda mõisas pandud pn-ga. Nime käänatakse tänapäeval *Tuum* : *Tuuma* ka Kagu-Eestis. Setomaalt pärinev ja puunimetusest saadud nimi on ümber tõlgendatud sellele eesti kirjakeele sõnale vastavaks.

Omastavaline pn **Toome** (523) ei ole kusgil XIX sajandi nimi (**Tome*). Seda võeti 1921. a Setomaal kolmel ja nimede eestistamise ajal koguni 157 korral. Sõnaga *-puu* täiendatud nime **Toom-puu** (208) on hingeloendi algkujudel *Tompu*, *Toompu* ja *Tompuh* pandud kaheksas mõisas Saaremaal ja ühes Hiiumaal; seda võeti 40 korral ka nimede eestistamisel. **Toomepuu** (21) pandi Saru mõisas (Har) hingeloendi algkujul *Tomebu*, seda nime võeti ka üks kord 1921. a Setomaal ja üks kord eestistamisel.

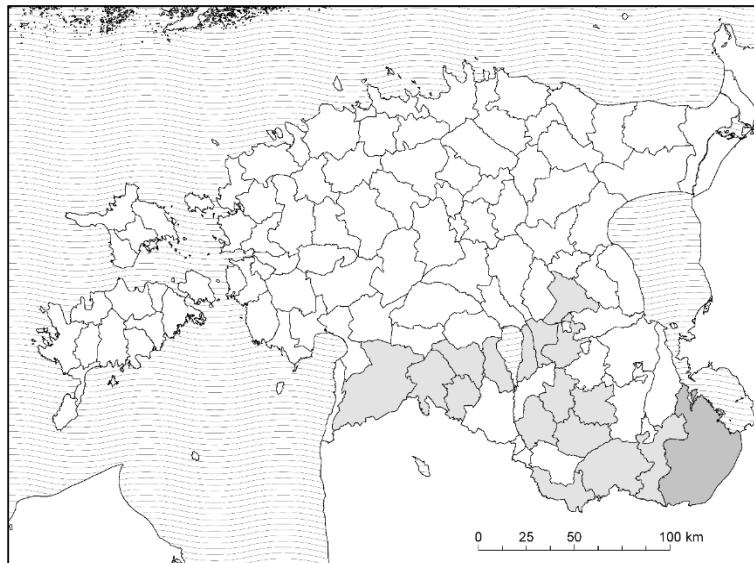
Kaart 3. Perekonnanime *Toom* ~ *Tuum* päritoluala.

2.15. *Uibu* (*Malus domestica*)

Nimed **Uibo** (967), **Uibu** (156), **Uib**, **Uipuu**. Võrumaal kasutatakse enamasti III vältes, mujal ka II vältes. Vrd eesti kirjakeele *õunapuu*. Pandi ainult Liivimaal, hingeloendi algkujudel *Uibo*, *Uibu*, *Uib* ja *Uipu* kokku 38 mõisas, nendest *Uibo* 18 mõisas. Vt kaart 8. Ajaloolises liitsõnas on lõpuosis -*puu* sulandunud ja lühenenud. Tartu keele vanas kirjaviisis kirjutati sõna *puu* kindlasti *u*-ga, aga kui seda enam ei tajutud liitsõna osise vaid järgsilbi vo-kaalina, siis kehtis reegel kirjutada tartu kirjakeele alal murdeti vahelduv järgsilbi *-o* ja *-u* eelistatult *o*-tähega. Üldse lõpuvokaalita varianti *Uib* pandi 10 mõisas Rõuge, Hargla, Kanepi, Otepää, Halliste ja Karksi kihelkonnas. 1921. a Setomaal võeti või pandi ainult perekonnanime kujul *Uibo*, seda 8 korral. Eestistamisel võeti *Uibo* 11 korral, *Uibu* 8 korral.

Nimed **Uibopuu** (267), **Uibubuu**. Seda nime, kus liitub veel üks *puu*-sõna, pandi esialgu vaid Prangi mõisas (San) kujul

Uibopu ja sama kihelkonna Laatre mõisas kujul *Uiipepu*. Hiljem on mitmeid algsest *Uibo* ~ *Uibu*-kujul tekkinud pn-sid hakatud kirjutama täiendatud kujul *Uibopuu*. Siin võivad olla eeskuju andnud muud puu-lõpulised nimed, nagu *Sarapuu*, *Visnapuu* jt. 1921. a Petserimaal võeti *Uibopuu* ühel ja 1930-ndate eestistamisel üle-eestiliselt kolmel korral. Vt ka Rajandi 1976.

Kaart 4. Perekonnanimede *Uibo* ja *Uibu* päritoluala.

2.16. *Visnapuu* ~ *vislapuu* (*Prunus cerasus*)

Nimed **Visnapuu** (425), **Visnapu** (40), **Vislapuu** (97), **Vislapu** (17), **Visla** (58), **Vissel** (53). Vrd eesti kirjakeele kirss, *kirsipuu*. Laensõna vene keele sõna *вишня* (*višnja*) ‘kirss’ alusel on regiseeritud võru ja tartu keele alal, lisaks Põhja-Tartumaal ja Lõuna-Pärnumaal, aga mitte Mulgimaal. Vastavaid nimesid pandi siiski ka Mulgimaal.

Visnapuu pandi hingeloendi algkujul *Wisnabu*, *Wisnapu*, *Wisnapuh* ja *Wisnapuu* 12 mõisas Liivimaal, neist kaks Võrumaal

(Vana-Antsla ja Vastseliina), kaheksa Lõuna-Tartumaal ja kaks Mulgimaal (Tuhalaane ja Helme Vanamõisa). 1921. a Setomaal võeti seda nime üks kord. Eestistamisel nime ei võetud.

Vislapuu pandi hingeloendi algkujul *Wislapi* Saru mõisas (Har) ja Vastseliina mõisas, sama nime algkujul *Wislabu* sai ka üks Sänna Visselite poeg Körgepalu mõisas (Rõu). 1921. a Setomaal võeti seda nimekuju 11 korda ja eestistamisel 4 korda.

Visla (vrd *vislamari* ‘kirsimari’) pandi vana nimena vaid Rõuge mõisas. 1921. a Setomaal võeti seda nime üks kord.

Vissel pandi vana nimena Restu mõisas (San), kus see seostub hoopis Viselä külä nimega, külanimi ei päritse ’kirssi’ tähendavast sõnast. Teine koht oli Sänna mõisas (Rõu), kus see tähendab kindlasti kirssi, vrd nende sugulane *Vislapuu*. Kõik tänapäeva Visselid on saanud nime Sänna suguvõsast.

Nimi **Visnap** (103), on pandud Sootaga, Luua ja Tarakvere mõisates Põhja-Tartumaal, kuid ka Krootuse mõisas (Kan) juba 1809. aastal. Aluseks olnud sõnakuju on iseloomulik just idamurdele, vrd ka selle kandi tüüpilised perekonnanimed Ōunap ja Aunap ‘õunapuu’ (Aunap EPNR). Sarnaselt on ka harvaesinev nimi **Vislap** pandud Võtikvere mõisas (Trm). Hiljem on seda võetud eestistamisel ühel korral (Haanjas).

Mulgimaal Vana-Suislepas (Trv) on pandud harvaesinev pn **Visnak**, vrd vene keele mitmetähenduslik sõna *вишняк* ‘kirsi-võsa, -naps jm’.

2.18. Eriarengud

Eespool käsitlemist leidnud nimed on Eesti perekonnanimede hulgas suhteliselt harilikud. Harvaesinevaid kohalikest puunimetest pärvinevaid perekonnanimedesid on kindlasti rohkem. Samuti on teada, et mõni olemuselt mitte ainult lõunaeesti nimekuju on pandud ainult lõunaeesti keelealal, näiteks XIX sajandi perekonnanimena *Ploomipuu* (124) üksnes Saru mõisas (Har) ja *Ploomipuu* (202) üksnes Kiiu mõisas (Kuu), kuigi eestistamisel võeti mõlemat nime juba mitmel pool Eestis.

Omaette küsimus on eksootilised, põhiliselt piiblitõlkest tundma õpitud puunimetused. Perekonnanimi *Palm* (888) kuulub Eesti talvisemate hulka. Skaala teises otsas on haruldased, vaevalt ära tuntavad puunimetused. Üks sellistest peitub Vastse-Antsla mõisas (Urv) pandud nimes **Lusbo** (12). Nimi pandi samasuguse algkujul, kuid seda on traditsiooniliselt hääldestatud ja XX sajandi I poolel ka kirjutatud kujul *Luspu*. Nime teises pooles võiks peituda element *-puu*, nime esimene pool *Lus-* on aga samastatav vanas testamendis korduva kohanimega *Luus*, mille etüümoloogiline tähdus on ‘mandlipuu’ (Piibli NL: 146). On teada, et Vastse-Antslas võeti väga paljud perekonnanimed piiblist, seda ka talupoegade endi soovil, kuna tegemist oli hernhuutliku vennastekoguduse kõige vanema keskusega Lõuna-Eestis ja usuliikumine oli siin toiminud juba alates 1736. aastast. Eestikeelsetes Piibli Raamatust, mis ilmus esmatrükis 1739, on vastav kohanimi kirjapildiga *Lus*, genitiiv *Lusa*, illatiiv *Lusi ~ Lusa*, inessiiv *Lusis*. Mandlipuud kui apellatiivi on mainitud nii: “Ja Jakob wöttis ennesele tored libne-pu ja lusi-pu ja armoni-pu keppid, ja koris nende külge walged kriipsud, et se walge keppide külges olli nähha.” [1Ms30:37 (PblR)] (EPAK). Sõna *luusipuu* ‘mandlipuu’ on heebrea laenuna käsitlenud ka Paul Ariste (1968: 72).

Urvaste hernhuutlaste seas võidi tunda ka Johann Gutslaffi piiblitõlke lõikude käskirjalisi koopiaid, sest nende liidrid olid algusest peale ise aktiivsed tõlkijad ja ümberkirjutajad. Gutslaffi XVII sajandi tõlke nimekuju on *Lutz*, illatiiv *Lutzahē* (EPAK). Kui kaaluda, miiks pn-le *Lusbo* vastav kohalik hüüdnimi XX saj kespaiga Vastse-Antslas oli *Luitsapuu*, siis süveneb veendumus, et ‘lusikapuu’ on pigem rahvaetüümoloogiline ümbertõlgendus ja perekonnanime häälde üks tekkeaedseid variante võis olla **Lutsapuu*. Toodud seletusele võiks kinnitust leida vennastekoguduste käskirjalise pärandi paremast tundmaõppimisest.

Kokkuvõte

Puunimetused on eestlaste perekonnanimede sagedane teemaruhm. Lõuna-Eesti on selles osas tüüpiline, kuid keeleliste eri-

joonte tõttu on siin pandud perekonnanimedes väga sagedased ka eesti kirjakeeles marginaalsed või üldse puuduvad nimetused.

Lõunaeestlaste varasemates lisanimedes-talunimedes oli puunimetuste osakaal väike. See jäi talunimede kinnistumise lõpuni väiksemaks kui Liivimaa läti keelsetes osas (Vidzeme), kus 1826. a hingerevisjonis põhines puunimetusel 2% kõigist talunimedest. Puunimetuste massiline kasutuselevõtmine XIX sajandi alguses perekonnanimede panekul oli uuendus, mille põhjused on ühelt poolt praktilised – nimepaneku korraldus ja vajadus suure hulga erinevate perekonnanimede järele. Teiselt poolt olid põhjused kognitiivsed – seotud eestlaste ettekujutusega inimese ja looduse suhest, puude ilu ja püsivuse väärustumisega. Lingvistiliselt oli tegemist kehalisuse rakendamisega, sest inimene suudab hästi kõrvutada enese ja puu püstist asendit ning vastupidavust, juurdumist, kasvamist, õitsemist, viljade kandmist ja elu edasiandmist, tunnetada esivanemaid puu metafoori kaudu.

Spetsiifiliselt lõunaeestilised puunimetused on Eesti elanike perekonnanimedes esindatud sellises sagedusjärjekorras:

1. Lõhmus ‘pärn’ (*Tilia cordata*) – 1404 kõige harilikuma nimekuju kandjat
2. Kõiv ‘kask’ (*Betula*) – 1230
3. Toom < *tuum* ‘toomingas’ (*Prunus padus*) – 1197
4. Uibo < *uibu* ‘õunapuu’ (*Malus domestica*) – 976
5. Kuus ‘kuusk’ (*Picea abies*) – 738
6. Pettai < *petäi* ‘mänd’ (*Pinus sylvestris*) – 481
7. Kattai < *katai* ‘kadakas’ (*Juniperus communis*) – 473
8. Raag ‘remmelgas’ (*Salix*) – 447
9. Visnapuu ~ Vislapuu ‘kirspuu’ (*Prunus cerasus*) – 425+97
10. Pihl ‘pihlakas’ (*Sorbus acuparia*) – 278
11. Pähn (*Tilia cordata*) ‘pärn’ (*Tilia cordata*) – 267
12. Jallai ‘jalakas’ (*Ulmus glabra*) – 203
13. Pruus ‘pirnipuu’ (*Pyrus communis*) – 141
14. Hallap < *halapuu* ‘paju’ (*Salix*) – 66
15. Liivapuu ‘ploomipuu’ (*Prunus Domestica*) – 43
16. Kuslapuu (*Lonicera*) – 40

Selles loendis on nimede *Lõhmus*, *Kõiv*, *Pettai* ja *Halapuu* puuhul tegemist läänemereresoome sõnatüve säilimisega, samas kui

põhjaeesti keskmurdes on see tüvi kadunud või marginaliseerunud.

Nimed *Toom*, *Kuus*, *Kattai*, *Pihl* ja *Jallai* esindavad läänemeresoomest lähtuvat häälkuseaduslikku, tüüpiliselt sufiksilisandu-seta sõnakuju, kuid seejuures on *Pihl* väga tugevalt ka saaremaalik ja *Toom* mitmel pool Eestis pandud perekonnanimi.

Uibo on nimi lõunaestesti unikaalsõnast *ubina + puu. Üksnes lõunaestesti levikuga sõna on *pähn*, mis on lõunaesteti-volga ühis-tüvi. Sõna *raag* päritolu puunimetusena on jätkuvalt vaieldav (EMS). Kuslapuu on ida-eestiline sõna; muu läänemeresooome pika u-ga tüvega leidub kokkupuutepunkt Põlvas pandud nimes *Kuuslapu*.

Nimede *Visnapuu*, *Pruus* ja *Liivapuu* aluseks olnud viljapuu-nimetused põhinevad vene laensõnadel.

Vaatluse all olid ka nende puuliikide sõnaga -puu täiendatud variandid, käändelised, lühend- ja sufiksilised variandid, mis perekonnanimedes esinevad. Ühe probleemina selgus 195 aastat ta-gasi kirja pandud nimede omaegse hääduse tõlgendamisel, et mõisates koostatud hingeloendite kirjavii on ebajärjekindel ja ki-rev. Näiteks tähte -g nime lõpus on sageli kasutatud lõunaestilise ij-i tähistamiseks. Pastorid on samu nimesid kasutusele võttes olnud kirjavii järjekindlamad, tartu kirjakeelele lähemal. Üldse aitab mitme eri allikatübü, nagu hingeloendid ja personalraamatud, võrdlemine uurijat edasi, et nime algupäraselt mõeldud tä-henduses saaks kindel olla.

XIX sajandil tekkinud nimede tänapäevakujudest on vana kirjavii säilitanud peaaegu täielikult *Pettai* ja *Kattai*, aga ka tänapäevanimedes *Uibo*, *Uibopuu*, *Visnapu*, *Jallajas*, *Hallap*, *Hallapu* jt on jäänud alles vana kirjavii või selle elemente.

1921. a Setomaal perekonnanimedeks pandud puunimetused ei erine väga palju varasemast stilist, isegi neid pandi mõnel juhul veel vanakirjaviiisiliselt, nt *Hallapuu*. Erinev oli omastavakujul nimede suurem osakaal, nt *Pihla*, *Kõivo*. Täiesti puhtalt setomaalikud nimed on *Liivapuu*, *Pähnapuu*, *Pählapuu*; ka *Vislapuu* on tekkinud valdavalt Setomaal.

Nimede eestistamisel ei võetud uuteks perekonnanimedeks lõunaestilisi puunimetusi eriti palju. Nime *Lõhmus* puhul polnud see isegi võimalik, sest *Lõhmus* oli kantud keelatud nimede

nimestikku. Eestistamise lemmiknimedena paistavad silma *Toome*, *Toompuu*, *Pedak* ja *Raag*.

Lühendid

Har – Hargla, Hel – Helme, JJn – Järva-Jaani, Kam – Kambja, Kan – Kanepi, KJn – Kolga-Jaani, Kod – Kodavere, Koe – Koeru, Krk – Karksī, Lai – Laiuse, Lei – Leivu, Nõo – Nõo, Ote – Otepää, Plv – Põlva, Ran – Rannu, Rap – Rapla, Rõu – Rõuge, Räp – Räpinina, San – Sangaste, Trm – Torma, Trv – Tarvastu, Urv – Urvaste, Vas – Vastseliina, Võn – Võnnu, Äks – Äksi, TMr Tartu-Maarja, Pal – Palamuse, MMg – Maarja-Magdaleena, Kuu – Kuusalu

Kirjandus

Allas, Tiia 2018: Puust ja mõtsast võro kirändüsen. – 24. rehekuul 2018 Kiumal. Ettekande slaidid.

Ariste, Paul 1968: Lisamärkusi eesti keeles olevatest hebraismidest. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 13 (1967). Tallinn, 71–74.

Balodis, Pauls 2018a: Ne tikai Bērziņš, Kalniņš, Ozoliņš... *Latviešu personvārdu etimoloģiskās semantikas teorētiskais modelis un tā realizācija*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

Balodis, Pauls 2018b: Mežs ienāk uzvārdos. Forest Grows through Surnames. – *Dzīves lingvistika. Veltījumkrājums profesoram Jānim Valdmanim. Linguistics of Life. A Festschrift in honour of Jānis Valdmanis*, 55–65.

EES 2012 = Eesti etümololoogiasõnaraamat. Koostanud ja toimetanud Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar, peatoimetaja Iris Metsmägi. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

EMS = Eesti murrete sõnaraamat. Eesti Keele Instituut, Tallinn 1994–.

EPAK = Eesti piiblitölke ajalooline konkordants. 2004-2019. <https://www.eki.ee/piibel/>

EPNR = Eesti perekonnanimeraamat. Käsikiri.

- Gibbs, Raymond Jr. 2006:** *Embodiment and Cognitive Science*. Cambridge University Press.
- Heno, Kairit 2000:** *Eesti priinimed. Jaani kihelkond*. Eesti Keele Sihtasutus.
- Hiemäe, Mall 2020:** *Väike puu- ja põõsaraamat rahvapärimustest*. Tartu: EKM Teaduskirjastus.
- Jansone, Ilga 2012:** Uzvārdu rašanās un nostiprināšanās Ērgēmes evaņģēliski luteriskajā draudzē. – *Baltistica XLVII* (1), 121–144.
- Jansone, Ilga 2014:** On flora semantics in house names found in Vidzeme: materials contained in the 1826 counting of souls in Vidzeme province. – *Acta Baltico-Slavica* 38, 1-39. DOI: <https://doi.org/10.11649/abs.2014.008>
- Kepp, Õnne 2008:** *Identiteedi suundumusi eesti luules. Analüütiline ülevaade*. Tallinna ülikooli humanitaareaduste disseratsioonid. Tallinn: TLÜ kirjastus.
- Kont, Marika 1986:** Kanepi ja Urvaste kihelkonna perekonnani-mede algupärist. Diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool, eesti keele kateeder. Käsikiri.
- Koponen, Eino 1998:** *Eteläviron murteen sanaston alkuperä: itämerensuomalaista etymologiaa*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Kõivupuu, Marju 2009:** *Hinged puhkavad puudes*. Tallinn: Huma.
- Lehikoinen, Laila 1999:** Nämökulmia kadunnimistöön. – *Yhteinen nimiympäristötömme. Nimistönsuunnittelun opas*. Toim. Sirkka Paikkala, Ritva Liisa Pitkänen & Peter Slotte. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Suomen kuntaliitto, 61–64.
- Marvin, Liz 2020:** *Kuidas olla rohkem puu. Püsivaks õnnekks valikud õppetunnid*. AS Postimees grupp.
- Mikita, Valdur 2018:** Eestlasel peab sõprade seas olema alati ka suuri puid. – Novaator, 30.04. <https://novaator.err.ee/827637/mikita-eestlasel-peab-soprade-seas-olema-alati-ka-suuri-puid>
- Mikkonen, Pirjo 2013:** “*Otti oikean sukunimen*”. *Vuosina 1850–1921 otettujen sukunimien taustat*. Helsinki: Unigrafia.
- Närhi, Eeva Maria 1999:** Ratamestareita, Pasuunoita, Orpaan-portaita. Aihepiirien käyttö nimistönsuunnittelussa. Rmt:

- Helsingin kadunnimet* 3. Toim. Jyrki Lehikoinen. Helsinki: Gummerus, 22–33.
- Paikkala, Sirkka 2004:** *Se tavallinen Virtanen : suomalaisen sukunimikäytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen 1921*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pae, Taavi 2021:** Viguriga kaardid: mets ja puude kõrgus. – Postimees, 2. oktoober. https://teadus.postimees.ee/7351201/viguriga-kaardid-mets-ja-puude-korgus?fbclid=IwAR1oOBCqa4aQbiqXVc9rvTiV9vJ2_RFwsIn8ZuotHnIv20K5iJoU_gPeFQ
- Piibli NL** = Mati Lilleväli. *Piibli nimede leksikon*. Tallinn: Logos, 2000.
- Puss, Fred 2016:** Perekonnanimede uurimise piirkondlikke eripärasid. – *Oma Keel* 1, 30–38.
- Puss, Fred 2020:** Muuga või Kersna? Eesti rööpsete perekonnanimede teke ja kadu. – *ESUKA – JEFUL* 2020, 11–1, 43–85. DOI:<https://doi.org/10.12697/jeful.2020.11.1.03>
- Puss, Fred 2021a:** Koer või Kuningas? Eesti perekonnanimede püsivusest. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 66 (2020), 202–237. <http://dx.doi.org/10.3176/ESA66.09>
- Puss, Fred 2021b:** Kakasonist Kaljulaks. Perekonnanimede eestistamise andmebaasi analüüs. – *Keel ja Kirjandus* 8–9, 797–818. <https://doi.org/10.54013/kk764a8>
- Rajandi, Edgar, Helmut Tarand 1966:** Meie perekonnanimede liigitamisest ja seletamisest. – *Keel ja Kirjandus* 7, 393–402.
- Rajandi, Edgar 1972:** Kask perekonnanimena ja perekonnanimedes. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 18. Eesti Raamat, Tallinn, 43–50.
- Rajandi, Edgar 1976:** Õun ja õunapuu perekonnanimedes. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 21 (1975). Eesti Raamat, Tallinn, 85–88.
- Rev 1638** = Liivimaa 1638. a. maarevisjon. Eesti asustusala I. Kaguosa. *ENSV Riigi Keskarhiivi Tartu osakonna toimetused* nr. 1 (7). Tartu 1941.
- Saar, Evar 2008:** *Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimede põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem*. Dissertationes philologiae estonicae universitatis Tartuensis 22. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Soosaar, Sven-Erik 2021: Võimalikke protoeuroopa substraadi jälgvi eesti keele dendronüümides. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 66 (2020), 295–309. <http://dx.doi.org/10.3176/esa66.12>

Surnam = Surnames of the world. *surnam.es*. Vaadatud 09.10.2021.

Tammoja, Kaisa 2021: Perekonnanimede panek Põlva kihelkonnas. – *Priinimeq siin- ja säälpuul Soomõ lahtõ. Võro Instituudi toimõndusõq* 36, 43–59.

Viires, Ants 1975: *Puud ja inimesed. Puude osast eesti rahvuskultuuris*. Tallinn: Valgus.

VMS = *Väike murdesõnastik I–II*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Valgus, Tallinn 1982–1989. <http://www.eki.ee/dict/vms/>.

Evar Saar, Mariko Faster: Lõunõeestilidseq puunimeq Eesti priinimin

Puiõnimmi perrä om annõt hulga eestläisi priinimmi. Lõunõ-Eesti olõ-õi tuun mõttõn muust Eestist tõistmuudu, a tõistmuudu om tuu, et tan om ka priinimin tarvitõt paiklikku kiilt. Tuuperäst om Lõunõ-Eesti priinimmi hulgan ka sääntsit puiõnimmi, miä ommaq muial harvaq vai olõ-õi noid sukugi olõman.

Inne priinimmi pandmist olnuin lisanimin ja talonimin oll puiõnimitüisi veidüq. Lõunõeestläisil oll noid veidemb ku põhalaatläisil Vidzemen, kon 1826. a hingerevisjoni perrä oll puiõnimmi perrä annõtuid talonimmi 2% kõigist talonimist. Ku XIX aastagasaa edeotsan naati priinimmi pandma, sai vahtsõs moodus noidõ vôtminõ puiõnimmi perrä. Ütelt puult oll asi praktilinõ – lühkü ao seen oll vaia hulga esiqsugumaidsi nimmi. Tõsõlt puult oll asi kognitiivnõ – köüdet eestläisi ettekujotusõga inemise ja luudusõ läbisaamisõst, puiõ ilo ja püsümise tähtsäpidämisega. Kognitiivsõn mõttõn om tegemist kihästämisega, selle et inemine mõist häste kõrvuisi säädiq hindä ja puu pistülist olõkit, vastapidämist, juurdumist, kasumist, hältsemist, viljo kandmist, elo edesiandmist jms.

Sakõmbaq lõunõeestilidseq priinimeq Eesti inemiisi priinimin ommaq sääntseq:

1. Lõhmus (*Tilia cordata*)
2. Kõiv (*Betula*)
3. Toom < tuum (*Prunus padus*)
4. Uibo < uibu (*Malus domestica*)
5. Kuus (*Picea abies*)
6. Pettai < petäi (*Pinus sylvestris*)
7. Kattai < katai (*Juniperus communis*)
8. Raag (*Salix*)
9. Visnapuu ~ Vislapuu (*Prunus cerasus*)
10. Pihl (*Sorbus acuparia*)
11. Pähn (*Tilia cordata*)
12. Jallai (*Ulmus glabra*)
13. Pruus ‘pirn’ (*Pyrus communis*)
14. Hallap < halapuu ‘pai’ (*Salix*)
15. Liivapuu ‘ploomipuu’ (*Prunus Domestica*)
16. Kuslapuu (*Lonicera*)

Artiklin kaeti ka noidõ puiõnimmi variantõ, miä ommaq ja-kuga (*Pedajas, Pihlik*), midä om tävvendet sõnaga -puu (*Lõhmuspuu*), kaeti viil mõnõn käänüsseni olõvit nimmi (*Toome*) ja säantsit kah, miä ommaq lühenüq (*Uib, Hallap*).

Mitmin puiõnimist peri olõvin priinimin om täämbätseni aoni püsünüq vana kiräviis, nt *Pettai* ja *Kattai*, *Visnapu*, *Jallajas*, *Hallap*, *Hallapu*.

1921. a Setomaal pantuq priinimeq olõ-õi väega töistmuudu muust Eestist. Tsipa töistmuudu om tuu, et annõti inämb umakäänsuse kujon priinimmi, nt *Pihla*, *Kõivo*. Tävveniste puhtaq setomaaliguq nimeq ommaq *Liivapuu*, *Pähnapuu* ja *Pählapuu*. Nimi *Vislapuu* om suurõmbalt jaolt tegünüq kah Setomaal.

Nimmi eestistämisse man es olõq lõunõeestilidseq nimeq väega taheduq. Nimme *Lõhmus* olõ-ös võimalik võttagi, selle et tuu ol' pant ülearvo harilikkõ nimmi nimekirjä. Eestistämises võeti hää meelega nimmi *Toome*, *Toompuu*, *Pedak* ja *Raag*.

Tähüssõnaq: priinimeq, priinimmi pandminõ, puunimeq, lõunõ-eesti kiil

Märksõnad: perekonnanimed, nimeandmine, puunimetused, lõunaeesti keel

Evar Saar, Mariko Faster: South Estonian tree names in Estonian family names

Tree names constitute a frequent topic group of Estonians' family names. South Estonia is typical in this regard, but because of linguistic specificities, the family names bestowed here often also include names that are very rare or lacking altogether in Estonian literary language.

In the earlier bynames or farm names of South Estonians, the proportion of tree names was small. Until the end of the establishment of farm names, it remained smaller than in the Latvian-speaking part of Livonia (Vidzeme) where 2% of all farm names were based on tree names in the soul revision of 1826. The large-scale introduction of tree names in the beginning of the 19th century in bestowing family names was an innovation caused on one hand by practical needs – in a short period of time, a large amount of different family names was required. On the other hand, the reason was cognitive – connected to Estonians' idea of the relationship between humans and nature, giving value to the beauty and stability of trees. Cognitively, it was the application of embodiment, because a human being can well compare the upright position and resilience, rooting, growing, blooming, fruit-bearing, transfer of life both of himself/herself and a tree.

Tree names specific to South Estonia are represented in the family names of the residents of Estonia (January 1, 2021) in the following order by frequency:

1. Lõhmus ‘small-leaved lime’ (*Tilia cordata*) – 1404
2. Kõiv ‘birch’ (*Betula*) – 1230
3. Toom < *tuum* ‘bird cherry tree’ (*Prunus padus*) – 1197
4. Uibo < *uibu* ‘apple tree’ (*Malus domestica*) – 976
5. Kuus ‘spruce’ (*Picea abies*) – 738
6. Pettai < *petäi* ‘pine’ (*Pinus sylvestris*) – 481
7. Kattai < *katai* ‘juniper’ (*Juniperus communis*) – 473
8. Raag ‘willow tree’ (*Salix*) – 447
9. Visnapuu ~ Vislapuu ‘sour cherry tree’ (*Prunus cerasus*) – 425+97
10. Pihl ‘European mountain ash’ (*Sorbus acuparia*) – 278
11. Pähn ‘small-leaved lime’ (*Tilia cordata*) – 267

12. Jallai ‘wych elm’ (*Ulmus glabra*) – 203
13. Pruus ‘pear tree’ (*Pyrus communis*) – 141
14. Hallap < *halapuu* ‘willow tree’ (*Salix*) – 66
15. Liivapuu ‘plum tree’ (*Prunus Domestica*) – 43
16. Kuslapuu ‘honeysuckle’ (*Lonicera*) – 40

Versions supplemented with the word *-puu* (tree) of the tree species listed above, also declined, shortened and suffixed versions present in family names were also observed.

In many family names originating in tree names, the old spelling has remained, e.g. *Pettai* and *Kattai*, *Visnapu*, *Jallajas*, *Hallap*, *Hallapu*.

Tree names bestowed as family names in Setomaa in 1921 are not very different from the previous style. Higher proportion of names in the genitive case was different, e.g. *Pihla*, *Kõivo*. Completely Setomaa-specific names are *Liivapuu*, *Pähnapuu*, *Pählapuu*. The name *Vislapuu* has emerged mainly in Setomaa.

During the Estonianisation of names, tree names of South Estonia were not taken in bulk. It was not even possible as regards the name *Lõhmus*, because it had been placed in the list of forbidden names. *Toome*, *Toompuu*, *Pedak* and *Raag* stand out as the favourite names of Estonianisation.

Keywords: family names, bestowal of family names, tree names, South Estonian

Evar Saar
Võro Instituut
Tarto 48
65609 Võro
evar.saar@wi.ee

Mariko Faster
Võro Instituut
Tarto 48
65609 Võro
mariko.faster@wi.ee

PÖLVA KIHELKONNA PEREKONNANIMEDE ERIPÄRA

KAISA TAMMOJA

Johannes Aavik (1921: 34) on öelnud, et nimi pole inimesega orgaaniliselt seotud asi või omadus, nagu seda on juuste värv, skeleti pikkus ja vaimu omadused. Nimi on midagi välist, juhuslikku, nagu riided, mida inimene kannab (*ibid.*). Nimi on küll väline, kuid mitte juhuslik, vähemalt mitte neile, kes perekonnanimede endile ise valisid. Kui kohanimed on kollektiivne kokkulepe, siis perekonnanimi on midagi palju intiimsemat ja peidab endas väärtsuslikku informatsiooni eestlaste ajaloo, kultuuri, olustiku ja mõttemaailma kohta. Perekonnanimed kannavad meie ajalugu.

Põlva kihelkonna perekonnanimedest ei ole seni ühtegi süsteemset uurimust ilmunud. Süsteemselt on uuritud vaid kihelkonna ühe mõisa, Võrumõisa perekonnanimedesid (Tammoja 2006, 2009). Põlva kihelkonna ülejäävud perekonnanimedest on käsitletud vaid üksikuid, enamasti seoses kohanimedega (nt Saar 2002, 2008). Artiklis antakse ülevaade Põlva kihelkonna perekonnanimede panemise ja saamise loost: üldisest perekonnanimede paneku raamistikust tänase Eesti pinnal, Põlva kihelkonna perekonnanimede paneku eripärist ja selle vedaja, Johann Georg Schwartzi tähtsusest kihelkonna perekonnanimede panekul. Lisaks võrreldakse Põlva kihelkonna perekonnanimede panekut Räpinna ja Kanepi kihelkonna omaga. Eraldi leiavad käsitlust talunimedest motiveeritud perekonnanimed ja ainukordsed nimed Võrumõisa näitel, et iseloomustada Põlva kihelkonna perekonnanimedesid.

Pärisorjusest vabastamine ja perekonnanimede andmine

Tsaar Aleksander I 1819. aasta 26. märtsi Liivimaa talurahvaseadusega, mis eesti keeles ilmus 1820. aastal kahes põhimurdes (artiklis kasutatud: Lihwlandima Tallorahwa Seadus), vabastati Liivimaa talupojad pärisorjusest. Priiuse andmisega laienes talupoe-

gade liikumisvabadus esmalt oma kubermangu, hiljem kogu Vene impeeriumi piirideni. Seaduse kohaselt pidid talupojad vabaks saama neljas järgus aastatel 1823–1826. Sellega seoses tekkis vajadus anda talupoegadele püsivad, pärandatavad, ametlikult fikseeritud perekonnanimed. (Saareste 1935: 140)

Väljavõte: „Lihwlandima Tallorahwa Seäodus“ §. 11

„Sest et paljo segamist saas ollema, kui marahwal omman pripõl-ven wäärnimme es olles; sis om seperrast tarwis, et egga suggu-wössa, nink kik, kel sugguwössa ei olle, hennesille wäärnimme wötwa, mes ristinimme tade pantas. Ent ei tohi keake seda wäärnimme, mes temma hennele ütskörd om wötnu, ommast pääst mitte maha jäätta, ei ka töise wäärnimme hennele wötta, kui enege kohto lubbaga; sest et teda säratse, perrisjäädwa nimmega, nimme=ramatu sisse saap kirjotetus.“ (LTS 1820: 9)

1819. aasta Liivimaa talurahvaseaduse § 11 põhjal pidi iga vabaks lastava perekonna pea valima endale ja oma perekonnale perekonnanimi. Seega pidid kõik, kes said priiuse, võtma ka perekonnanimed. Sama seaduse § 12 määras, et 1826. aastal tuleb teha maarahva mõlemast soost inimeste üleskirjutamine juba uute perekonnanimede järgi. Talurahvas kirjutatakse uute nimedega hingelooditesse ja kihelkonnakohtu kirjutaja peab neid kolmes eksimplaris paljundama – üks kihelkonnakohtule, teine mõisale ja kolmas kroonupalatile. (LTS 1820: 9)

21. augustil 1822 andis Liivimaa kubermanguvalitsus välja patendi, milles selgitati nimepaneku korda. Kinnitatud reeglite järgi pidi mõisavalitsus hoolitsema selle eest, et iga talupoeg saaks endale perekonnanime. Talupojal oli küll õigus ise endale nime valida, kuid mõisavalitsus pidi jälgima, et nimed oleksid sündsad, rahvakeelde sobivad ja ei langeks ühte tuntud saksa perekondade nimedega. Eriti soovitati võtta perekonnanimeks talunimi. Talupere vanemal (mees)liikmel oli õigus panna nimi ka oma järglastele, kuid sugulased kõrvalliini pidi (vennad, onud jne) võisid valida ise. Liivimaal valisid lähisugulased tavaliselt ühise nime. (Tiik 1987: 85)

1823. aasta jüripäeval pidi priiks saama esimene poolosa peremeestest, järgmisel aastal teine poolosa. Sulasarhva esimene poolosa pidi vabastatama 1825. aasta jüripäeval ning teine poolosa aasta hiljem. Perekonnanimede võtmine ja nende kirjapanek

pidi toimuma seega jäärk-järgult. Üleüldine talupoegade üleskirjutus pidi toimuma alles 1826. aastal. Seega pidid perekonnanimede esimesi täielikke nimestikke sisaldama 1826. aasta hingeloendid. (Henno 2000: 23). Perekonnanimede registreerimist korraldasid nii pastorid kui ka mõisavalitsused, eesotsas mõisakirjutaja või valitsejaga. Juhtus ka seda, et inimene sai ühe nime kiriku ja teise mõisa dokumentides. Põhjalikult on käsitlenud rööpseid perekonnanimedesid Fred Puss (2020).

Üldisest perekonnanimede panekust Eestis ja Põlva kihelkonnas

Üldise perekonnanimede paneku käigus anti või võeti (tänapäevalvases) Eestis 1820.–1830. aastail 70 000 perekonnale või suguvõsale umbes 31 000 erinevat perekonnanime. Paljud nimed kadusid juba mõne põlvkonna jooksul. (Puss 2016: 30)

Eesti perekonnanimede panekut uurinud Fred Pussi (2016: 32–34) sõnul ei olnud Eestimaa kubermangu ja Liivimaa kubermangu Eesti alade vahel nimede panekul erinevused väga suured, sest ka kubermangu piires on palju erinevusi ning leidub ka mõlemaga kubermangu mõnes piirkonnas samu jooni teise kubermannguga. Kõige üldisem erinevus kahe kubermangu vahel on nimede keelsus. Ülejäänud Eesti piirkondadest eristub perekonnanimede panekul selgelt Võrumaa. Esiteks seetõttu, et kahes Võrumaa kihelkonnas pandi perekonnanimed enne üldist nimepanekut: Kanepis ja Vastseliinas. Kanepis pani perekonnanimed oma koguduseliikmetele pastor Roth 1809. aastal. Vastseliina kihelkonna pastor Masing (tuntud keele ja kirjamehe onupoeg) hakkas perekonnanimedesid sünnimeetrikasse sisse kandma 1820. aasta jaanuaril keskpaigast päevapealt, lisades märkuseks, et järgnevalt sisse kantud lapsed on sündinud Liivimaa talurahvaseaduse alusel vabadena. Teine põhjus on Pussi (2016: 34) arvates ülejäänud Eestist eristumiseks see, et lisaks neile (Roth, Masing) võtsid ka teistes Võrumaa kihelkondades perekonnanimede panekust aga ralt osa pastorid: Põlva pastor Schwartz, Räpina pastor Heller, Rõuge pastor Marpurg.

Põlva kihelkonnas pandi perekonnanimed kogu kihelkonnas korraga ja seda juba 1822. aasta suvel. Põlva kirikukonvent usaldas selle suure rahva „ristimistöö“ Põlva koguduse pastorile J. G. Schwartzile 12. mail 1822. (R/eiman/ 1898b: 2) Sel ajal oli kihelkonnas 21 mõisat ja nimesid pandi üle üheksasaja. Põlva kiriku konvendi otsus lubada Schwartzil kogu kihelkonnale ühe suvega nimed panna tekitas probleeme ja Schwartzile ka kaks kohtuskäiku.

Mõisnike konvent jättis nimedepaneku pastori hooleks sellepärast, et pastor tundvat talupoegade sugulussidemeid paremini kui kohtud või mõisavalitsused ning samuti olevat olnud tal käepärast kihelkonna kõigi talupoegade nimekiri. Töö pidi olema lõpetatud enne 1822. aasta mihklipäeva. (R/eiman/ 1898b: 2)

Põlva kihelkonnas lasti talupoegadel küll ise endale nimi valida, kuid ka autoriteetsete estofiilide mõju ei tohiks alahinnata. Sel ajal olid mõjutajateks eestimeelsed sakslased eesotsas Põlva pastor Schwartziga, kes ilmselt järgis O. W. Masingu üleskutset 1822. aasta Marahwa Näddala-Lehes. Masing (MRNL 1822: 4) kirjutas, et ühe isa lastel võiks ühine perekonnanimi olla ja eriti sobivad selleks talunimed või loodusnimed.

Johann Georg Schwartz

Eestimeelset abiõpetajat, hilisemat pastorit ja praosti Johann Georg Schwartzi (1793–1874) on peetud üheks piirkonna suuremaks kultuuri- ja haridustegelaseks Põlva kultuuriloos, kes just kohaliku rahva heaks väga palju tegi.

Riias sündinud Johann Georg Schwartz töötas Põlva koguduses aastatel 1820–1868. Aastail 1820–1838 oli ta Põlva kiriku abiõpetaja ja 1838–1868 Põlva pastor. 1849–1852 oli Schwartz ka Võrumaa praost. Rahvas nimetas Schwartzi hellitavalt „edimäseks Wartsiks“ ehk „Wana-Wartsiks“ ning teda peeti suureks inimesearmastajaks ja kohusetruuks hingekarjaseks. Schwartz oli innukas rahvaluule ja eesti keele sõnavara korjaja dr Fr. Faehlmannile, dr Fr. R. Kreutzwaldile ja akadeemik J. F. Wiedemannile. (Hirvlaane 2005: 24)

Schwartz on andnud suure panuse eestikeelse kooli arengusse. Tema eestvõtmisel anti välja õpikute sari „Koliramat“. Kaheksaköitelisest sarjast kirjutas ta ise I, VI, VII ja VIII köite, nimelt „Lühhikenne öppetus öigest kirjotamisest“ I 1852, „Wisika ehk õpetus lodus asjade issewewisidest ja väggedest“ VI 1855, I-II „Sündinud asjade juttustamine“ 1858–1861. (Valner 1998: 89) Pastori keeleoskus pidi olema hea, sest vastasel juhul ei oleks talle grammatika kirjutamist usaldatud.

Schwartzi roll Põlva kihelkonna ja kogu Võru maakonna koolielu edendamisel on olnud märgatav. Lisaks oma kuulsatele eestikeelsetele kooliraamatutule oli ta ka kihelkonna koolielule kaasaitaja ja toetaja. Ta asutas 1833. aastal kihelkonnakooli eesti soost poistele, kus peale lugemise, kirjutamise, rehkendamise, mõtte- ja mäluharjutuste õpetati veel saksa keelt. Saksa keelt õpetati selleks, et õpilasi kooli meelitada. 1857 avati Põlvas esimene tütarlaste kihelkonnakool. Selle lõpetajad võisid õpinguid jätkata linnakoolis. (Valner 1998: 89)

Johann Georg Schwartzi pastoriks oleku ajal oli Põlva kihelkonnakooli tunnustatud õpetajaks David Donner (töötas aastail 1833–1862), kelle eestvõtmisel toimusid esimesed Põlva laulupeod aastatel 1855, 1857 ja 1858. Viimases laulupeost võtsid ka täiskasvanud osa. Pastor Schwartz ja Donner olid ka aktiivsed karskusliikumise algatajad ja järgijad Põlva kihelkonnas. 1840. aastal asutatud karskusseltsil ehk Kasinus-seltsil oli üle tuhande liikme. (Oja 2000: 24). Põlva karskusselts oli esimesi omataolisi Eestis.

Johann Georg Schwartz suri 1874. aastal Põlvas. Tema poeg Johann Georg Schwartz ja pojapoeg Johann Christoph Schwartz olid samuti Põlva koguduse õpetajad.

Erinevusi naaberkihelkondade nimedepaneku põhimõtetes

Põlva naaberkihelkonna Räpina perekonnanimed on siiani ära tuntav perekonnanimede rühm. Räpina perekonnanimedesid põhjalikult uurinud Evar Saare (2019: 205–210) sõnul on Räpina perekonnanimed suures osas saadud vanadest lisanimedest tulletamise ja liitmise teel (sh eesti-saksa hübridised nimed, *ing*-lõpulised nimed). On arvatur, arvestades selles kihelkonnas pandud pere-

konnanimede erilist keelelist lahendust ja stiili täielikku ühtsust üle kihelkonna ning pärimuslike teateid, et perekonnanimed pani isiklikult pastor Johann Friedrich Heller. Helleril paistis olnud taotlus anda ainult selliseid perekonnanimedesid, mida saab seostada tegelikust kasutusest võetud lisanimedega. Pastor ei soovinud anda mitte ühtki perekonnanime, mis oleks lihtsalt sõna. Sama lisanimega, kuid mitte lähedalt suguluses olevate perede eristamise abivahendiks kujunes nimede tuletamine. Erinevalt Põlva kihelkonnast, kus lisa- ja talunimesid maksimaalselt ära kasutati ning tuletisi süsteemselt ei tehtud, moodustavad tuletamata perekonnanimed vaid umbes 7% Räpinas pandud nimedest. (*ibid.* 205–210) Räpina sai oma pastori tegevuse käudu Eesti unikaalseimad perekonnanimed – 80% seal pandud nimedest on pandud ainult Räpina kihelkonnas (Puss 2016: 34).

Kanepi kihelkonna perekonnanimedesid uurinud Marika Kont (1986: 289–292) leidis, et sealset kihelkonda iseloomustab loodusest võetud nimede suur hulk: palju kodu ümbruse järgi valitud perekonnanimedesid, mis seonduvad läheduses asuvate vee kogude ja metsadega, peegeldavad elukoha asendit, pinnase kõrgust või madalust, nimesid on moodustatud ka lähedala sувate niitude ja põllumaade järgi. Arvatavasti ei olnud perekonnanimede aluseks kohanimed, vaid appellatiivid. Kondi väitel võeti palju nimesid ka olmesõnavarast (tööriistad, toidud jne) ja omadusi märkivaid nimesid ning ka adverbe. Suhteliselt vähe esines looma- ja taimenimedest tulnud perekonnanimedesid. Väga väheste nimede aluseks oli isiku- või talunimi, mis on väga suur erinevus naaberkihelkonna Põlvaga. Talunimedest tulnud perekonnanimedesid oli rohkem Erastvere ja Krootuse mõisas, ülejäänud mõisates aga väga vähe.

Põlva kihelkonna perekonnanimede eripäras Võrumõisa näitel

Põlva kihelkonna perekonnanimedest ei ole ühtegi süsteemset uurimust ilmunud. Süsteemselt on uuritud vaid kihelkonna ühe mõisa, Võrumõisa perekonnanimedesid artikli autori poolt (Tamm-oja 2006, 2009), ülejäänud uurimused on olnud üksikute nimede

põhised või on neid uuritud kohanimedega seoses (nt Saar 2002, 2008). Küll aga saab kinnitada Võrumõisa näitel Schwartzi põhimõttelist joont (ja ühtlasi erinevusi naaberkihelkondadest) Põlva kihelkonna perekonnanimede panekul.

Võrumõisa perekonnanimede jagunemist päritolu ja moodustusviisi alusel on varem juba kirjeldatud (Tammoja 2009), aga selles artiklis on keskendutud just talunimede ja perekonnanimede seostele ning ainukordsetele nimedele. Kuna perekonnanimede uurimiseks vajalikke originaaldokumente ehk kihelkonna kohtule esitatud nimestikke ei ole Võrumõisa kohta säilinud, on kõik järgnevalt vaadeldavad perekonnanimede näited esitatud Võrumõisa 1826. aasta hingeloendis (vt Võrumõisa hingeloend) esinenud kujul.

Talunimede ja perekonnanimede seosest Võrumõisas

Senised Eesti perekonnanimede uurimused on näidanud, et talunimedele toetuvate perekonnanimede tavaline osakaal mõisavaldades on 1/6–1/4 (vt Must 2000: 85, Kallasmaa 1988: 479). Põlva kihelkonnasasuva Võrumõisa (kui hetkel ainsa Põlva kihelkonna süsteemselt uuritud piirkonna) näitel võib kinnitada, et siin moodustavad talunimedest motiveeritud perekonnanimed lausa 43% pandud nimedest, kui arvestada juurde veel muudest koha- ja isikunimedest (külanimed, maastikuobjektide nimed, lisaks nende kombinatsioonid jm) perekonnanimed, on tulemuseks üle poole mõisavallas pandud nimedest (58%). (Tammoja 2006: 80)

Talude nimed olid kasutajatele harjumuspärased ja neil oli kindel koht kogu senises nimetraditsioonis. Seega oli üsna suure niimevalikuvabadusega Võrumõisas talunimedest võetud perekonnanimede suur arv mõistetav. Rajandi ja Tarand (1966) on arvanud, et talunimede hulk Eesti perekonnanimistus oleks olnud veel suurem, kui ettekirjutus, mis nimede panemisel kehtis, ei oleks suurt osa talunimedest välistanud. Ettekirjutuse järgi pidid isad ja pojad võtma samad nimed, olgugi et igaüks neist võis olla pereemees ja nende talud eri nimedega. (*ibid.*: 397–398)

Võrumõisas oli perekonnanimede paneku perioodil 54 talul 27 erinevat nime (vt Tammoja 2006). Kui mõnes ainulaadse nimega talus elas mitme suguvõsa esindajaid (või oli sama nimega talusid mitu), kes soovisid võtta talunime alusel moodustatud perekonnanime, siis pandi perekonnanimedeks talunimi nimetavas või omastavas käändes, talu nimele lisati mingi liide või sõna, nime moodustamiseks kasutati taanet vms.

Sama talu nimest või samanimeliste talude nimedest saadi mitu erinevat perekonnanime, nt: *Kammeri* talu > *Kammer ja Kammerson*; *Kausta* talud > *Kaust ja Kaepakaust*; *Listago* talud > *List ja Listak*; *Loso* talud > *Loos, Loosu, Leoskkarris ja Looskarri*; *Lätti* > *Latt, Laett ja Laetlane*; *Meltza* talu > *Meltz ja Meltzar*; *Punsago* talu > *Punnsak ja Punnsar*; *Rinni* talud > *Rinne ja Kaepaein* (vt allpool). Tavaliselt oli talunimi omastavas käändes, kuid talunimest moodustatud perekonnanimi nimetavas.

Taane on nimemoodustusviis, kus perekonnanimi moodustatakse pärisnimest või appellatiivist, jätkes ära aluseks oleva nime liigisõna või häälkuid ja häälkjärjendeid alusnime või -sõna lõpust (nt *Krebbetz* < *Krõbõtski* mets, *List* < *Listago* talu, *Onno* < *Onaperra* talu). Taandeks on loetud ka nominatiivne taane, st genitiivi vormis alusnimi või -sõna pannakse nominatiivi ja saadakse perekonnanimi (nt *Laett* < *Lätti* talu, *Listak* < *Listago* talu, *Loos* < *Loso* talu, *Melz* < *Meltsa* talu, *Onnoper* < *Onaperra* talu, *Punnsak* < *Punsago* talu, *Trumm* < *Trummi* talu, *Will* < *Willa* talu).

Eraldi rühmana paistavad silma perekonnanimed, mille moodustamiseks on kasutatud nii küla kui ka talu nime: *Kaepakaust* (*Kääpa* küla + *Kausta* talu), *Kaepaein* (*Kääpa* küla + *Rinni* talu). Perekonnanime *Kaepain* (tegemist on hingerevisjoni kirjutaja veaga ja perekonnanime originaalkujuks peaks olema *Kaepain*) liigitas Andrus Saareste etümoloolgiliselt läbinägematuks (Saareste 1935: 146). Tegelikult on perekonnanime võtnud Kääpa külas asuva Rinni talu peremees (*Kaepa* küla + *Rinni* talu). VII personaalraamatus (1817–1831) on perekonnanime kujuks Käparin.

Mingil põhjusel ei võetud Võrumõisas perekonnanimedeks *Korroli*, *Meltzaro*, *Metzaro*, *Näcsi*, *Rautseppa*, *Soe*, *Udriko*, *Wasiki ja Zopajago* talude nimesid. Huvitav on see, et neist kolm talunime esines rohkem kui ühel talul. (Tammoja 2009: 47) Põhjusi,

miks neid talunimesid ei võetud perekonnanimedeks, võis olla mitu: perekonnanime oli pandud teistes mõisavaldades, nt *Korrol* ja *Soe* (kuigi üldine nõue oli, et sama perekonnanime ei tohi mittesugulased võtta ühes mõisavallas, siis ilmselt pastor jälgis seda nõuet kihelkonna ulatuses), peremees oli võtnud endise kodutalu nime või venna perekonnanime (nt *Zopajago* talu peremees võttis sugulastega ühise endise kodutalu nime *Paddosepp*), valinud apellatiivset päritolu nime (*Kopli, Laas*) jm.

Huvitavat seost näeb *Zoppa* nelja talu perekonnanimedes: kahe juhul võeti nimeks *Zop* (vennad Willem ja Hans), kahe ülejäänuud talu peremeched võtsid perekonnanimeks mingil põhjusel mõlemad just puude nimetused: *Raach* (*raag : raa 'remmelgas'* (SgN)) ja *Jallai* (*jallai : jalaja 'jalakas'* (SgN)). Aadu Musta (2000: 98) väitel esinesid ühes vallas enamasti samatüübilsed nimed – puude ja taimede nimetused, loodusobjektide nimetused, ametinimetused, patronüümid jne. Erinevatesse rühmadesse kuuluvaid nimesid esines samas vallas harva (Kask ja Kaasik, Lepp ja Lepik). Võrumõisas esines nii *Jallai*, *Raach*, *Wahher* ja *Lep*, kuid esines ka *Lepist*.

Meltza (*meldsas : melts(a)* 'rohe- ja hallrähn' (SgG)) talusid oli Võrumõisas kuus. Talu järgi võtsid perekonnanime *Melzar* kaks peremeest. Huvitav seos tuleb esile perekonnanimes *Möttus* (*mōtus : mōtusō* 'metsis' (SgN)): kuna *Meltza* talusid oli mitu ja talu nimi on tulnud linnunimetusest, siis on võimalik, et perekonnanimeks võeti samuti linnunimi, et säiliks assotsiatsioon talunimiga. Ülejäänud *Meltza*-nimeliste talude peremeched valisid (ilmsest sugulussidemetest puudumisel) perekonnanimeks järgmised nimed: *Krebbez* (*Krebetski* mets/mägi Navi külas), *Sibbol* (*sipul : sibula* (SgN)) ja *Wahher* (*vaher : vahtrō* (SgN)). Perekonnanimi *Wahher* võib viidata mõisavalla varjatud nimesüsteemile, milles võib aimata pastor Schwartzi suunamist: *Raach*, *Jallai*, *Wahher*, *Koiwsaar*, *Koiwweer*. Kahest viimasesest nimest on juttu ainukordsete nimede juures. Ükski neist peremeestest, kes apellatiivsed nimed valisid, ei olnud talu põlised peremeched, kuid erinevaid seosid *Meltza* taludega on mõnel varasemast ajast olemas.

Kohanimeuurija Evar Saar (2002: 191) on samuti arvanud, et paljud Põlva kihelkonna perekonnanimed ongi pärit vanadest talunimedest, nt *Haidagu* > *Hidak*, *Kurvitsa* > *Kurvits*, *Kääso* >

Käis, esineb ka Räpina-päraseid täiendusi: *Tobreluts ja Lutsar* Lutsu külas, *Härma > Härms*, *Koti > Kottis*, *Puga > Pugast* (näited ei ole Võrumõisa nimedest).

Võrumõisa ainukordsed perekonnanimed

Ainukordsed perekonnanimed on nimed, mis esinesid ainult ühes kihelkonnas ja vallas. Põlva kihelkonnas on ainukordsete perekonnanimede osakaal suur. Aadu Musta hinnangul on ainukordsete nimede osakaal kihelkondade lõikes tavaliselt 20–35% (2000: 94). Perekonnanimedesid, mida võeti ainult Põlva kihelkonnas ja Võrumõisas, oli kokku 35% Võrumõisas pandud nimede koguarvust. Kogu kihelkonna peale on esialgsel loendamisel ainukordseid nimesid umbes 1/3 kõigist (ligikaudu 900) pandud nimedest.

Võrumõisa perekonnanimede esinemus Eesti- ja Liivimaal on võetud Aadu Musta koostatud onomastika andmebaasist (Must 1995), kus Võrumõisa perekonnanimed esinevad Võru mõisavalla all. Andmebaasi põhjal oleks erinevate nimede arv 105, kuid Võrumõisas ei ole põhjust lugeda erinevateks perekonnanimedeks kaheksat nime (nt *Hakmann* oli andmebaasis *Hakman* ja *Akman*). Võrumõisas esines seega 1926. aastal 97 erinevat perekonnanime.

Nimesid, mida on andmebaasi järgi pandud ainult Liivimaal (sealhulgas ainukordsed nimed), oli 63 ehk 64,9%. Leidus veel 7 nime (*Kikkas, Latt, Lepist, Melz, Sossaar, Sursaar, Tarw*), mida esines Eestimaal ainult ühes vallas. Näiteks võeti perekonnanimeks *Kikkas* kokku 50 vallas, kuid neist 49 valda asusid Liivimaal. Perekonnanimedesid, mida võeti ainult Põlva kihelkonnas (k.a ainukordsed nimed), oli 37 (u 38%). Leidus ka neli sellist nime (*List, Tarw, Wals, Werro*), mida Liivimaal esines ainult Põlva kihelkonnas, kuid võeti perekonnanimeks ka Eestimaal. Ainult Võrumõisas võetud perekonnanimedesid oli 35% kõigist mõissas võetud nimedest.

Ainukordsete nimede hulka saab seletada mitmel moel. Üheks põhjuseks on kindlasti Põlva perekonnanimede suur seotus kohanimedega, olgu selleks siis talunimi või külanimi. Teiseks põhjuseks on ilmselt ka osa nimede lõunaeestikeelsus (nt *Koiwsaar* <

kõiv 'kask' + *saar* 'saar, metsatukk, salu', *Koiwweer* <*kõiv* 'kask' + *veer* 'ääär; ääres', *Pedastaar* <*pedästik* 'männik' + *saar* 'salu, metsatukk', *Puiemötz* <*puiõ* 'puude' (PIG) + *mõts* : *mõtsa* 'mets' (SgN)). Arvatavasti paisutas ainukordsete perekonnanimede hulka Põlva kihelkonnas ka talupoegade valikuvabadus nime võtmisel.

Kokkuvõte

Põlva kihelkonnas oli perekonnanime saajatel võimalus ise nime valikul kaasa rääkida ning ka nimepaneku protsess erines enamikest Eesti kihelkondadest. Nimede panek toimus enne pärisorjusest vabastamist. 1819. aasta Liivimaa talurahvaseaduse järgi pidid Liivimaa talupojad saama vabaks neljas järgus aastatel 1823–1826. Lisaks pidi iga vabaks lastava perekonna pea valima perekonnanime. Põlva kihelkonnas pandi perekonnanimed kogu kihelkonnas korraga ja seda juba 1822. aasta suvel. Sel ajal oli kihelkonnas 21 mõisat ja nimesid pandi üle üheksasaja. Lõunaesttiliste ja ainukordsete nimede suur arv ning perekonnanimede süsteemitu esinemus näitavad, et Põlva kihelkonna talupoegadel olid küllaltki vabad käed nime valikul. Pastor Schwartz oli pigem suunaja kui sundija.

Põlva perekonnanimede suurim erinevus võrreldes naaberkihelkonna Kanepi perekonnanimedega on kohanimed, eriti talunimede kasutamine perekonnanimedes. Juba 1809. aastal perekonnanimed saanud Kanepis on väga vähesti nimede aluseks on olnud talunimi. Räpina erilise ja keerulise nimesüsteemi (suures osas saadud vanadest lisanimedest tuletamise ja liitmise teel) ülikõrge ainukordsete nimede arvuni Põlva küll ei ulatu, kuid teiste kihelkondade, sh Räpina perekonnanimedest eristub Põlva selle poolt, perekonnanimede moodustamise aluseks olid sageli kohanimed, sh eriti talunimed.

Võrumõisas moodustasid talunimedest motiveeritud perekonnanimed lausa 43% kõigist pandud nimedest, kui arvestada juurde veel muudest koha- ja isikunimedest (külanimed, maastikuobjektide nimed, lisaks nende kombinatsioonid jm) perekonnanimed, on tulemuseks üle poole mõisavallas pandud nimedest.

Võrumõisas on ainukordsete perekonnanimede osakaal suur, kokku 35% mõisas pandud nimede koguarvust. Kogu kihelkonna peale on esialgsel loendamisel ainukordseid nimesid umbes 1/3 kõikidest (ligikaudu 900) pandud nimedest. Ainukordsete nimede hulka saab seletada mitmel moel. Üheks põhjuseks on kindlasti Põlva perekonnanimede suur seotus kohanimedega, olgu selleks siis talunimi või külanimi. Teiseks põhjuseks on ilmselt ka osa nimede lõunaeestikeelsus. Arvatavasti paisutas ainukordsete perekonnanimede hulka Põlva kihelkonnas ka talupoegade valikuvabadus nime võtmisel.

Perekonnanimedesid, mida pandi ainult Liivimaal (sealhulgas ainukordsed nimed), oli umbes 65% (Tammoja 2006: 79). Ainult Võrumõisas võetud ehk ainukordseid perekonnanimedesid oli 35% kõigist mõisas võetud nimedest. Põlvast on kogu kihelkonna peale esialgsel loendamisel selliseid nimesid, mida võeti ainult ühes mõisavallas, umbes üks kolmandik. Selles oli suur roll noore pastori Schwartzi eestimeelsusel ja keeletajul.

Allikad

Must, Aadu 1995: *Onomastika*. Rahvusarhiiv. <https://www.ra.ee/apps/onomastika/>
EAA.1865.2.64/24. Võrumõisa hingeloend. 1826
VII personaalraamat = EELK Põlva koguduse VII personaalraamat (Võru, Väimela, Loosu, Tilsi)

Kirjandus

Aavik, Johannes 1921: Missuguseid nimesid ja mispärast tuleks muuta. – Eestlasele eesti nimi: Artiklikogumik. *Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused* 2. Tartu, 34–40.
Henno, Kairit 2000: *Eesti priinimed: Jaani kihelkond*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
Hirvlaane, Milvi 2005: *Põlva Ühisgümnaasium ajast aega*. Põlva.

- Kallasmaa, Marja 1988:** Muutuv ja püsiv nimemaailm. – *Keel ja Kirjandus* 8, 477–485.
- Kont, Marika 1986:** *Kanepi ja Urvaste kihelkonna perekonnanimede algupärist*. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikoolis (nr 1144). Tartu, 318 lk.
- LTS = Lihwlandima Tallorahwa Säedus.** Esimenne jaggu. Tõine jaggu. Tartu: 1820. <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:102085>
- MRNL = Marahwa Näddala-Leht nr 51, 20.detseMBER. Tartu: 1822.** <https://dea.digar.ee/page/marahwa/1822/12/20/4>
- Must, Aadu 2000:** *Eestlaste perekonnaloo allikad*. Tartu: Ajaloohiiiv, Tartu Ülikooli arhiivinduse õppetool.
- Rajandi, Edgar, Helmut Tarand 1966:** Meie perekonnanimede liigitamisest ja seletamisest. – *Keel ja Kirjandus* 7, 393–402.
- R/eiman/, W. 1898a:** Kuidas meile priinimed pandi. Haridusloodised pildid IX. – *Postimees* nr 71, 26. märts, 2.
- R/eiman/, W. 1898b:** Kuidas meile priinimed pandi. Haridusloodised pildid IX. – *Postimees* nr 71, 27. märts, 2.
- Oja, Tiit 2000:** Põlva kihelkonnakooli ajaloost. – *Minevikumälestusi II*: Põlvamaa kodulookogumik. Põlva: Jakob Hurda nimeline Põlva Rahvahariduse Selts.
- Puss, Fred 2016:** Perekonnanimede uurimise piirkondlikke eripärasid. – *Oma Keel* 32, 30–38.
- Puss, Fred 2020:** Muuga või Kersna? Eesti rööpsete perekonnanimede teke ja kadu. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri* = *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 11 (1), 43–85. DOI: 10.12697/jeful.2020.11.1.03.
- Saar, Evar 2002:** Räpina ja Vahtsõliina kohanimed: Sünkrooniline ülevaade ja andmebaas. – *Võromaa kotussõnimmist*. Võro Instituudi toimöndusõq 13. Võru: Võru Instituut, 113–212.
- Saar, Evar 2008:** *Võrumaa kohanimed analüüs enamlevinud nimosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem*. (= Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 22). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Saar, Evar 2019:** *Räpina perekonnanimed ja lisanimed*. Tallinn: Emakeele Seltsi aastaraamat 64, 205–231.
- Saareste, Andrus 1935:** *Eesti liignimedest varemalt, niiuid ja tullevikus*. Tallinn: Nimede eestistamise kesktoimkonna kirjastus, 139–148. (Äratrükk “ERK” 9/10.1934).

- Tammoja, Kaisa 2006:** *Võrumõisa perekonnanimed*. Juhendaja Annika Hussar. Tallinn: Tallinna Ülikool. https://tigram.eu/bakalaureusetoo_tammoja.pdf
- Tammoja, Kaisa 2009:** Perekonnanimede päritolust ja moodus-tusviisidest Võrumõisa näitel. – *Oma Keel* 18, 44–51.
- Tiik, Leo 1987:** Perekonnanimede panekust Eestimaa talurahvale 1835. aastal. – *Keel ja Kirjandus* nr 2, 83–88.
- Valner, Miili 1998:** Koolide arengust Põlva kihelkonnas. – *Minevikumälestusi: Põlvamaa kodulookogumik*. Toim P. Aas, E. Esko, N. Siirmann, R. Vill. Põlva: Jakob Hurda nimeline Põlva Rahvahariduse Selts, 88–91.

Kaisa Tammoja: Põlva kihlkunna priinimmi umaperä

Artiklin andas ülekaehus Põlva kihlkunna priinimmi pandmisõ ja saamisõ luust: laembast priinimmi panõgi raamistigust täämbädse Eesti ala pääl ni Põlva kihlkunna priinimmi pandmisõ umastpe-räst. Lisas kaias kõrvuisi Põlva kihlkunna priinimmi panõkit naabrikihlkundõ Räpinä ja Kanepi umaga. Põlva kihlkunna prii-nimmi uurmisõ man kaias eräle talonimist algusõ saanuid ja ainu-kõrdsit priinimmi Võromõisa näüduse perrä.

Põlva priinimmi kõgõ esiqumatsõmb tunnusjuun võrröldõn naabrikihlkunna Kanepi priinimmiga om kotusõnimmi, esiquerä-nis talonimmi pruuksminõ priinimin. Jo 1809. aastagal priinimeq saanun Kanepin om väega veidüq nimmi, mink alossõs om olnuq talonimi. Räpinä kihlkunna ummamuudu ja keerolidsõ nimekõrra (suurõn jaon ommaq priinimeq saaduq vanost lisanimist tulõta-misõ ja liitmisõga) ülikorgõ ainukõrdsidõ nimmi arvoni Põlva joht küünü-üü, a tõisi kihlkundõ, sh Räpinä priinimist om Põlva tõistõ tuu poolõst, et priinimmi tegemise alossõs olliq sagõhõhe kotusõnimeq, sh talonimeq

Seenidseq Eesti priinimmi uurmisõq ommaq näüdänüq, et talonimmi päale tugõjidõ priinimmi harilik osakaal mõisavallon om 1/6–1/4. Võromõisan olliq talonimist algusõ saanuq priinimeq kogoni 43% kõigist pantuist nimist. Ku rehkendäq mano ka viil muist kotusõ- ja inemisenimist (külanimeq, maastiguobjekte

nimeq, lisas noidõ kombinatsiooni jm) priinimeq, om tõsist nimist tulnuidõ priinimmi osakaal tervehe 58%.

Priinimmi ettetulõmisõ uurmisõst selgù, et nimmi, midä panti õnnõ Liivimaal, oll 65% ümbre. Õnnõ Võromõisan võetuid ehk ainukõrdsit priinimmi oll 35% kõigist mõisan võetuist nimist. Ainukõrdsidõ nimmi hulka saa seletäq mitund muudu. Ütes põhjusõs om kimmähe Põlva priinimmi suur köütümine kotonimiga, olkõ tuus sis talonimi vai külänimi. Tõõsõs põhjusõs om arvadaq ka osa nimmi lõunõeestikiilsüs.

Tähüssõnaq: priinimeq, talonimeq, ainukõrdsõq nimeq, Põlva kihlkund

Märksõnad: perekonnanimed, talunimed, ainukordsed nimed, Põlva kihelkond

Kaisa Tammoja: Specificity of the surnames of Põlva parish

This article provides an overview of the story of assigning and receiving surnames in Põlva parish: of the general framework of assigning surnames on the territory of modern Estonia and the specificity of assigning surnames in Põlva parish. In addition, the assignment of surnames in Põlva parish is compared with the neighbouring parishes, Räpina and Kanepi. In order to characterise the surnames of Põlva parish, unique surnames motivated by the names of farmsteads by the example of Võrumõisa are treated separately.

The greatest difference of Põlva surnames in comparison with the surnames of the neighbouring Kanepi parish lies in the use of place names, especially the names of farmsteads, in surnames. In Kanepi, where surnames were assigned already in 1809, very few names have been based on farm names. Põlva does not reach the very large number of unique names of the special and complicated name system of Räpina parish (to a great extent, surnames have been derived and joined from the old additional names), but Põlva is distinguished from the surnames of other parishes, incl. Räpina,

in that the formation of surnames was often based on place names, incl. especially farm names.

Previous studies of Estonian surnames have demonstrated that the usual share of surnames based on farm names in manor parishes is 1/6–1/4. In Võrumõisa, surnames motivated by farm names made up even 43% of all names assigned; if other surnames derived from other place names and personal names (village names, names of landscape objects, also their combinations, etc.) are also taken into account, the share of surnames based on other names is a full 58%.

An analysis of the occurrence of surnames revealed that names granted only in Livonia accounted for about 65%, surnames received in Võrumõisa or unique surnames accounted for 35% of all names received in the manor. The amount of unique names can be explained in various ways. One of the reasons is definitely Põlva surnames' close connection with place names, be it farm names or village names. Another reason is probably the South Estonian language origin of some names.

Keywords: surnames, farm names, unique names, Põlva parish

Kaisa Tammoja
Tartu ülikool
kaisa.tammoja@ut.ee

EESTI JUUTIDE PEREKONNANIMEDEST ENNE TEIST MAAILMASÖDA

ENN ERNITS

1. Sissejuhatuseks

1.1. Uurimuse eesmärk, aines ja metodoloogia

Kirjutises käsitletakse Eestis enne Teist maailmasõda elanud juutide perekonnanimede liigitamist, päritolu ja struktuuri. Uurimismaterjaliks on Tallinna Juudi Gümnaasiumi direktori Samuel Gurini koostatud brošür „Juudi vähemusrahvuse statistika Eestis. 24.III.1935”, mis sisaldab üle 80% toonaste juutide ees- ja perekonnanimedest ning nende koduaadressid (Gurin 1988 [1936], vt ka tagakaas; joonis 1). Etüdologiseerimata jäänud perekonnanimede töttu kahanes uritavate perekonnanimede arv käesolevas kirjutises kahele kolmandikule tegelikkusest (täpsemalt allpool), kuid see ei tohiks takistada statistilisi seikade esiletoomist.

Enamik etüdoloogiaid pärieneb Moskvas sündinud matemaatiku ja nimeuurija Alexander Beideri koostatud Vene Impeeriumis lubatud aladel elanud juutide perekonnanimedesid käsitlevast suurteosest (DJS). Osaliselt on nimede algupära püütud täiendada. Selleks on kasutatud jidiši, saksa, poola, vene, ukraina ja valgevene keele sõnaraamatuid (vt kirjanduse loetelu). Juudi perekonnanimede saksa paralleelide otsingul olid abiks nimeraamatud DFN ja DNL. Viimaste mittevastavus juudi perekonnanimede seletus on vähestesse taustandmete jäänud seekord kommenteerimata. Heebrea eesnimede esialgse tähenduse kindlaks tegemisel on piirdutud eesti keelde tõlgitud suure piiblikeksikoniga ainesega (SPL). Judaismi termineid ja nende eesti vasteid aitasid täpsustada MPR ja VJT. Paljud juudi perekonnanimed on tekinud Leedu kohanimedest, mida DJS esitab omaaegsetest ametlikest trükistest (ASN ja VG) võtetuna venekeelsetena. Neile pole hakatud otsima leedu keelseid vasteid, sest see oleks, ühelt poolt, ilmselt üsna keerukas, teisalt aga ei aitaks oluliselt kaasa juudi perekonnanimede etüdologiseerimisele. Seevastu orienteeruda aitavatele leedu ja läti maakonnanimedele on leitud leedu ja läti vasteid.

יידישע סולטור-פארוואלטונג אין עסטי

Gonseil juif de l'Instruction publique.

Juudi vähemusrahvuse statistika Eestis

24. III. 1935 a.

Koostanud J. K. Tallinna Eraühisgümnaasiumi
Direktor **S. Gurin.**

סטטיסטיקה סטאטיסטיק

של אוכלוסי היהודים פון דיר ידישער באפערלעךערונג
באסטיה. אין עסטי.

24. III. 1935

הנהל של הנסניאן העברי בבלין
וירוקאאר פון פאליגער יידישער
ニッセニアウ・シ. גורין.
עכד עס
בארכיבום פון

Tallinn. 1936.

Juudi Kultuurvalitsuse väljaanne.

Joonis 1. „Juudi vähemusrahvuse statistika Eestis“ esikaas.

Kõnealuses brošüris on juudi perekonnanimed registreeritud saksapärases kirjaviisis, mispuhul, näiteks, *sch* ja *tsch* tähistavad vastavalt š-d ja tš-d. Ainult ootuspärane *w* on asendatud *v*-ga nagu seda tehti ka eesti sõnade kirjapanekul. Kõik kasutatud mitte-

ladina tähtedega sõnad on translitereeritud ja maakonnanimed transkribeeritud. Siinkohal olgu märgitud ainult, et jidiši *x* tähistab tugevat *h-d*, mille häälitus vastab ligikaudu vene *h-häälikule*. DJS-is on heebreakeelsed isikunimed ja üldsõnad transliteeritud aškenazi (Kesk- ja Ida-Euroopa) uususe järgi. Kirjutise põhiret-sensendi soovitatud Eestis kasutusele võetud kahest translitereerimise süsteemist valis autor lihtsama (vt HKT). Artikli maht ei võimaldanud jälgida, kas ja kuivõrd Eesti juutide perekonnanimede kujud on saanud mõjutust aškenazi hääldest. Piibliheebrea sõnade vokaalide tähistamiseks tarvitatakavate tähepunktide ja -kriipsukeste (hbr *niqqudim*) jälgimisel olid peamisteks abivahenditeks EÜ ja Gesenius 1915.

Uurimuses kasutatud aadressraamat sisaldab 732 perekonnanime, kusjuures iga nimi, mis erineb teisest kasvõi ühe tähe võrra (nt *Kats* ja *Katz*), loetakse iseseisvaks. Uurimuses käsitletakse 683 perekonnanime. Neist päritolu poolest üheselt seletatavaid perekonnanimedesid on 549. Mitmeti seletatavaid perekonnanimedesid on 134, mis moodustab kõigist uuritud perekonnanimedest viiendiku (19,6 %). Töös opereeritakse peamiselt üheselt seletatavate nimedega. Siia on paigutatud ka sellised perekonnanimed, mille puhul võib pidada võimalikuks mitut lähesõna, kuid need peavad kuuluma samasse uuritavasse alarühma, nt toponeüümast alguse saanud perekonnanimed. Mitmeti interpeeritavate perekonnanimede puhul näidatakse nende arv igas alarühmas eraldi. Seetõttu, et igaüks neist võib evida 2–4 erinevat lähet, ei näita arv mitte nimede, vaid pigem algähenduste kogusummat. Kõigi üheselt seletatud perekonnanimedega alarühmade protsentuaalsust võrreldakse, ühelt poolt, XX sajandi alguse perekonnanimede osakaaluga DJSi nimeloendi järgi, teisalt aga Vene impeeriumi duuma hääletusnimekirjadega. Seejuures kõrvutatakse Eesti andmeid ka kolme Balti (Kuramaa, Kaunase ja Vilniuse) kubermangu näitajatega (vt DJS: 16–17, sh tabel 2.1). Poolsada perekonnanime, mille käitlemine jäääb tuleviku ülesandeks, vajavad uurimiseks seni kättesaamatuid kirjandusallikaid. Usutavasti suurendaks ka arhiivimaterjali läbitöötamine märkimisväärselt uuritavate juudi perekonnanimede koguarvu ja laiendaks teavet nende kohta.

1.2. Eesti juudikogukonna ajalooline taust

Suuri muutusi juutide ajaloos kutsus esile Poola mitmekordne ja-gamine ja Napoleoni sõjakäigud. Arvukad juudiperekonnad jäid nüüd Vene imperiumi valdusse. 1794. aastal määratigi kindlaks territooriumid, kus juudid tohtisid elada. Seda ala nimetati asus-tuspriirkonnaks (*vn черта оседлости*), mille piire täpsustati 1835. aasta ukaasiga. Nimetatud seadusliku akti põhjal oli juuti-del lubatud elada peale Poola vaid Grodno, Vilniuse, Volõõnia, Podoolia, Minski ja Jekaterinoslavi kubermangus ning Białystoki ja Bessaraabia regioonis, Kiievi kubermangus (v.a Kiiev), Her-soni kubermangus (v.a Nikolajev), Tauria kubermangus (v.a Se-vastopol), Mogiljovi ja Vitsebski kubermangus (v.a linnades) ning Tšernigovi ja Poltava kubermangus (v.a kaks külarühma). Nimetatud alad moodustasid Vene imperiumi lääneosa, paikne-des tänapäeva Poolas, Leedus, Valgevenes ja Ukrainas. Juba va-rem olid juudid asutanud Läti alal Kuramaa kubermangu ning kaks Liivimaa linna (Riia ja Sloka), kuhu neil lubati edaspidi-sekski paigale jäädä (DJS: 9–10.). Eesti kuulus nende alade hulka, kuhu juudid ei võinud elama asuda (Verschik 1994: 94).

Teadolevatel andmetel elas esimene juut Eestis juba XIV sa-jandi teisel poolel. Nimelt on aastal 1373 Tallinnas registreeritud magister Johannes. Eesti juutluse esimese ajalooteose autori Kopl Joktoni andmeil (1927, 1992) registreeriti meil kuni XVII sajandi lõpuni suhteliselt vähe juute, mõnevõrra rohkem, tõsi küll, vaid Poola ajal. Vahetult enne Põhjasõda kasvas Eestis juutide arv, ent pärast seda oli neid taas vähe. XVIII sajandi teisest poolest alates, nimelt keisrinna Katariina II ajal saabus siia illegaalselt juute Poo-last, Leedust ja Kuramaalt. Suuremale juudi asurkonnale, kes ra-jasid oma kogudused ja kalmistud, panid aluse Nikolai I sõdurid, nn kantonistid. Nad said siia asudes teenima ja pärastpoole elama jäädä pärast seda, kui keiser oli andnud käsu juute sõjaväetee-nistusse värvata. Aastast 1828 sai Tallinnast kantonistide kogune-mispaiku. XIX sajandi keskpaiku elas Tallinnas 50–60 juudi sõ-jameest oma peredega ning Tartus ja Pärnus 10 sõdurit peredega.

1865. aastal andis keiser Aleksander II välja seaduse, mis lu-bas teatud kategooria juutidel elada igal pool Vene riigis. Need olid ametitunnistusega käsitöölised, esimese järgu kaupmehed ja

kõrgharidusega isikud. Seoses sellega suurennes juutide arv Eestis pidevalt ning 1860. aastatel tekkisid juudi kogudused ka Narvas, Viljandis, Võrus, Valgas ja Rakveres. 1934. aastal korraldatud rahvaloenduse andmeil elas Eestis 4434 juuti (Berg 1994: 827). Perekonnanimede järgi otsustades, oli neid kõige enam Tallinnas, kuid poole vähem Tartus ning tunduvalt vähem Valgas, Narvas, Pärnus, Viljandis, Võrus ja Rakveres. Üksikuid juudi perekondi elas ka Haapsalus, Kuressaares, Lihulas, Mustvees, Paides, Petseris, Raplas ja Tapal (Gurin 1988).

1.3. Juudi perekonnanimede moodustamise põhimõtted

Varasematel aegadel koosnes juudi mehe täielik nimi enamasti üksnes heebreapärasest ees- ja isanimest: *X ben Y* 'X, Y poeg' (arameakeelsetes dokumentides tarvitati *ben* asemel *bar*). Harvem kasutati lisanime, mis tähistas kas päritolukohta või ametit (nt *rabbi*). Eristati püha- (hbr *šem ha-qodeš*) ja tavanimesid (hbr *kinnuj*). Pühanime sai poiss rituaalse ümberlökamise päeval. Selle nimega kutsuti teda sünagoogis toorat ette lugema. Muudel juhtudel kasutati tavanime. Pühanimede hulka kuulusid 1) piiblinimed (nt *Abraham* jt), 2) heebrea- ja arameakeelsed talmudinimed (*Aba* jt), 3) muud heebrea ja aramea nimed (*Haim* jt, hiljem samuti nende tõlked jidišisse ning 4) vähesed kreeka nimed (*Aleksander* jt) (DJS: 1).

XIX sajandi alguseni puudusid enamikul juutidest päritavad perekonnanimed. Massiliselt anti neile perekonnanimedesid aastatel alates XVIII sajandi lõpust XIX sajandi keskpaigani, täpsemini aastatel 1787–1852, kõigepealt Austria, seejärel mujal, nt Venemaal 1804–1815, Prantsusmaal 1808, Preisimaal 1812, Saksimaal 1834 ja Oldenburgi suurhertsogkonnas 1852. aastal (Francke, Norbert, Bärbel Krieger 2001: 27). Nimepanekut juhtsid *kahal'* id – kogudused ja see sõltus paljuski nende juhtide autoriteedist (DJS: 35).

Juutidele pandi paljudest keeltest tulenevaid perekonnanimedesid, sh heebrea, jidiši, saksa, poola, vene jt keeltest, samuti rakkendati nende keelte sõnade heebrea tõlkevasteid. Juudi perekonnanimede läteteks olid: 1) eesnimed (nt *Abraham*), 2) nende

kõnekeelsed variandid, moonutised ja asendused (nt pn *Elkin* < hüpoporism *Elka* ja *Elke* < naisenimi *Ela* < vanasaksa *Ella*); 3) ema, abikaasa, isa (harva vanaisa) nimi (nt *Soskin* < hellitusnimi *Sosja* < naisenimi *Sarra*); 4) nimesaaja päritolu- või elukoht (*Danziger* < sks *Danzig* ‘Gdańsk’); 5) tema välimus või iseloom (*Klein* < sks *klein* ‘väike’); 6) nimesaaja amet (*Bekker* < sks *Bäcker* ‘pagar’). Juudi perekonnanimede pildi muudavad kirjuks eriti see, et nad olid sageli moodustatud ühest ja samast eesnimest tekinud rohkatest hüüdnimevariantidest.

Peale nimetatute on kasutatud akronüüme, st mingist olulise lauseosa sõnadest võetud esitähti. Arvukalt leidub nn nimesid, mis üldsegi ei seostu nimesaanu isikuga. DJSis nimetatakse neid tehisnimedeeks, mispole päris õnnestunud termin, kuid parema puudusel kasutatakse seda ka käesolevas uurimuses. Kõnealuses rühmas eristatakse veel dekoratiiv- ehk ehisnimesid. Need on tavaliselt kaheosalised, sarnanedes Eesti teatud tüüpi perekonnanimedeega, mille algusosad *blumen-* ‘lill’, *glik-* ~ *gluk* ‘õnn’, *gold-* ‘kuld’ jt on kombineeritud järelosadega *-berg* ‘mägi’, *-blat* ‘leht’, *mann* ‘mees’, *-stein* ‘kivi’ jt (nt *Blumenfeld* < sks *Blumenfeld* ‘lilleväl’). Juudi perekonnanimed sisaldavad mitmesuguseid liiteid või formante, nt hbr *-ben*, sks *-son*, *-stam*, slaavipärased *-in*, *-ovitš* ~ *-evitš*, *-ovski* ~ *ski* jt (*Aron-stam*, *Malk-in*, *Schaje-vitsch*). Liitnimede järelosade ja liidete piiritlemine on puhuti are.

2. *Kohen*'i või leviidi päritolule viitavad perekonnanimed

Osa Eesti juutide perekonnanimedesid seondub vaimuliku päritoluga. Ühelt poolt eristatakse põlvnemist muistsetest preestritest, teisalt aga lähtumist hilisemal ajal tegutsenud kuulsatest rabidest (vt ptk 3). Piibli aegade vaimulike hulgas tehakse vahet *kohen*'ide ja leviitide vahel. *Kohen* (mitmuses *kohanim*) tähendab heebrea keeles preestrit. Juudi traditsioonis kasutatakse sõna Moosese venna Aaroni järglaste eristamiseks. *Kohen*'id olid Jeruusalemma templi preestrid. Nende järglasi peeti väga auväärseteks. Näiteks pärastpoole kutsuti neid sünagoogis toorat lugema alati esimestena. Jeruusalemma templi preestreid abistasid leviidid, keda peeti Jakobi pojaga Leevi järglasteks. Neid kutsuti sünagoogis

kohen'ide järel teisena toorat lugema (DJS: 17 jj). Perekonnanimed on tekkinud põhiliselt kas heebrea nimedest *Aaron* ja *Leevi* või üldsõnadest *kohen* ja *kaplan* (< keskaja lad *capellanus* ‘roomakatoliku preester, kes teenib kabelis (lad *capella*)’). Mõned asjatundmased perekonnanimed on akronüümised.

Muistsest vaimulikuseisusest pärinevaid perekonnanimedesid on suhteliselt vähe: 5 kindlat (0,9 % 549 nimest) ja 14 kaheti seletatavat perekonnanime. Kõne alla tulevad peamiselt võimalik põlvnemine patronüümist või akronüümist. Viimaseid on 2, 8 korda rohkem kui üheselt interpreteeritavaid perekonnanimedesid. See võib avaldada olulist mõju rühma perekonnanimede osakaalule. Siiski ei erine nende osatähtsus oluliselt DJSi arvutatud keskmisest (0,6), kuid on võrreldamatu Vene impeeriumi hääletusnimkirjade omaga (4,6), mis moodustas Kuramaa, Kaunase ja Vilniuse kubermangus keskmiselt 6,7 %.

2.1. Üheselt *kohen*'i- või leviidipäritoluga seostatud perekonnanimed

Enamik *kohen*'i päritolule osutavaid perekonnanimedesid on üheselt seletatavad: Tln **Aronstam** < *Aron* + jid *štam*, sks *Stamm* ‘tüvi; suguvõsa’, st *Aaroni* järeletulijad (vt ka 4.1., *Aron*); Vru **Kaan**, Prn Tln Trt **Kahn** ja Pts Tln Trt Vlg **Kagan** kujutavad endast üldsõna *kohen* erinevaid variante. Tln Trt Vlg Vru **Kaplan** (< pl *kaplan* ‘vaimulik; preester’) on sisuliselt *kohen*'i tõlge.

2.2. Kas *kohen*'i- või leviidipäritoluga seostatavad või teisiti moodustatud perekonnanimed

Kohen'i või rabi ametinimetusega võivad olla seotud akronüümised Vru Tln Trt Vlg Vlj **Kats**, Tln **Katsev**, Vru **Katsov** ja Tln **Katz** < hbr *šedeq* ‘õiglane preester’ (L 132:9; ptk 10). Lisaks võib *Katsov* tuleneda ka ametit näitavast hbr üldsõnast *qaṣap* ‘lihunik’.

Kõigi leviidi päritolu perekonnanimede etümololoogia pole üheselt selge. Nad võivad tähendada leviiti või olla isikunimedate tuletised: Tln **Levi** < kas hbr *levi* ‘leviit’ või mehenimi *Lejvi* < hbr

Levi (VT *Leevi*, 1Ms 29:34); Prn Tln Trt Vlg Vlj **Levin** < kas hbr *levi* ‘leviit’ või mehenimi *Levin*, mis tekkis Saksamaal *Löw* (‘lõvi’) või *Levi* hüpopokristliku vormina; Rkv **Levinson** ja Tln **Levsky** (DJS: puudub) < kas ‘leviit’ või ‘Levini poeg’ (vrd sks *Sohn*, mis perekonnanimedes *-son*); Tln **Levitān** < kas vn *levitan* või pl *lewiatan* ‘leviit’; Trt **Levīti** < vn *levit* ‘leviit’; Tln Vlg **Lövenson** (DJS: *Levenson*) on saksapärase nimekuju, mil on sama tähendus kui perekonnanimel *Levin* (vt). Akronüümsed on Tln **Schagal**, Vlj **Schugol** ja Tln **Segalovitsch**, mis lähtuvad hbr sõnaühendist *segan levija* ‘leviidist abiline’ (ptk 10).

3. Rabiinlikku päritolu perekonnanimed

Enne XIX sajandit peeti seda tüüpi perekonnanimede kandjaid autoriteetseteks isikuteks, nad olid kuulsad usuteadlased või kogukonnavanemad. Perekonnanimed jaotatakse tekke poolest kolmeks rühmaks, mis on moodustatud 1) sõnast *rabi*, 2) heebrea sõnadest ja 3) toponüümidest (DJS: 19). Erinevalt *kohen*'ide ja leviitide nimedest ei kajastu seda tüüpi perekonnanimedest sageli mitte ametinimetus, vaid kohanimi, kust üks või teine kunagine kuulus rabi pärit on. Eesti juutidel oli 21 (3,8 %) kahtlemata rabiinlikku päritolu ja 12 mitmeti etümologiseeritavat perekonnanieme. Viimaseid on 1,75 korda vähem kui üheselt interpreteeritavaid perekonnanimedesid. Viimaste osatähtsus jäab DJSi keskmise (1,2) ja Vene impeeriumi hääletusnimekirjade oma vahele (6,9 %), mis moodustab eespool mainitud kubermangudes keskmiselt 10%, Vilniuse kubermangus isegi 17,2 %.

3.1. Üheselt rabiinliku päritoluga seostatavad perekonnanimed

Enamik rabiini päritolu perekonnanimedest on tuletatud linnanimedest, sh enamasti Saksamaa toponüümiast: Tln **Alperovitsch** < *Heilbronn ~ Heilpern* (Württemberg, Saksamaa); Tln Trt Vlj **Epstein** < *Eppstein* (Reinimaa, Saksamaa), vrd sks pn *Eppstein* ja *Epstein*; Pm **Ginsberg** ja Tln **Ginsburg** < *Günzburg* (Baieri,

Saksamaa); Tln Trt **Gordon** < anagramm linnanimest *Grodno* (Valgevene); Tln Vlg Vlj **Gurevitsch** ja Tln **Gurvitsch** < sks *Horowitz*, tšh *Hořovice* (Tšehhia); Tln **Katsenelson** ja Trt **Katznellenbogen** < *Katzenelnbogen* (Hessen-Nassau, Saksa-maa); Vlg Tln Vru **Lifschits** < kas sks *Liebeschitz*, tšh *Libšice* (Tšehhia), *Löbschütz* (Sileesia, nüüd pl *Glubczyce*) või *Liebschütz* (Thüringen, Saksa-maa); Tln **Lourie**, Tln Trt **Lurje** ja Tln **Lury** < ?*Loria* (Itaalia); Nrv Tln Trt **Schapiro** < *Speyer* (Baieri, Saksa-maa). Omapärane on Tln **Rapoport**, mida seostatakse suguvõsa alustaja Abraham menachem ben Jacob ha-Kohen Rappaga (< keskülemsks *Rappe* ‘kaaren’), kes elas XVI sajandil Põhja-Itaalias Porto linnas. Teise seletusvariandi olevat perekonnanimi tekkinud *Rappa*- ja *Porto*-nimeliste isikute abiellumisel.

Üksikjuhtudel on perekonnanimi moodustatud eesnimest või rahvanimist ja muu tähindusega apellatiivist: Prn Vlg **Bloch** ja Trt **Blioch** < pl *Włoch* ‘itaallane’, teistel andmetel Rumeenia (Priblude 1987: 18), vrd sks pn *Bloch* < keskülemsaksa *bloch* ‘rahn; klots’; Tln **Fraenkel** < sks *Fränkel* nimest *Frank* (Priblude 1987: 18 tületab Prantsusmaast), vrd sks pn *Fränkel* ja *Frenkel*; Tln **Jofan** ja Hps Tln **Joffe** < hbr *jafe* ‘ilus’ või *jofi* ‘ilu’; Tln **Margolies** < hbr *margolijot* ‘pärlid’. Siinpuhil eristub üks poolaja kaks heebreakeelset üldsõna.

3.2. Kas rabiinliku päritoluga seostatavad või teisiti moodustatud perekonnanimed

Peale rabiinliku päritolu võib tulla arvesse ka mõni kohanimi: Tln **Aisenstadt** < linnanimi *Eisenstadt* (Austria); Prn Tln **Gordin** < kas anagramm linnanimest *Grodno* (vt 3.1. *Gordon*) või külanimi *Gordy* (Telsiai mk, Leedu). Valiku rohkem kui kahe nimepäritolu rühma vahel pakub Tln **Heller** (DJS: *G-alguline*) < kas linnanimi *Schwäbisch-Hall* (Württemberg, Saksa-maa), jid *heler* ‘hele’, sks *hell*, vrd sks pn *Heller* < kas linnanimi *Heller* (Reinimaa, Saksa-maa) või *Heller* ‘rahaühik’.

Tln Trt **Rabinovitsch** ja Vru **Rabinovitsch-Munits** on kas rabiinlikku päritolu või seonduvad ametinimetusega ‘rabi’ (pl vvn

rabin või ukr *rabyn*; vrd vn *ravvin*);¹ Tln Trt **Schur** on kas rabiinlikku päritolu (< hbr *šor* ‘härg, pull’, Joosepi sümbol, VT 5Ms 33:17) või lähtub hbr sõnast ‘kõrge sein’ (9.2), vrd sks pn *Schur* < pl *žur* ‘hapan jahusupp’ jm. Akronüümsed on eespool käsitletud Vru Tln Trt Vlg Vlj **Kats**, Tln **Katsev**, Vru **Katsov**, Tln **Katz** (vt 2.2). Siia kuuluvad ka Tln Vlg **Saks** ja Nrv **Zaks**, mis on kas rabiinlikku päritolu (hbr akronüüm *Šera* ‘*Qodeš* ‘püha väljavalitu’) või tuleneb sks toponiüümist *Sachsen* ‘Saksimaa’.

4. Patronüümsed perekonnanimed

Mehenimedest moodustatud perekonnanimed on tuletatud peamiselt heebrea-, harvem jidiši- ning üksikjuhtudel muukeelsetest eesnimedest. Üheselt seletatavad patronüümseid perekonnanimesid on 109 (19,9 %), millest enamiku moodustavad heebrea päritolu nimed. Seega kaks kolmandikku meestenimedest on heebrea algupära, kuid jidiši nimesid on viis korda vähem. Teisest indoeuroopa keeltest pärinevatest eesnimedest on moodustatud perekonnanimesid suhteliselt harva. Kahel või enamal viisil interpreteeritavad perekonnanimesid on 28. See on peaegu neli korda vähem kui üheselt seletatud perekonnanimede arv. Viimaste osatähtsus ei erine oluliselt DJSi arvutatud (12,1 %) ega Vene impeeriumi hääletusnimekirjade keskmisest (15,1 %), mis moodustas Balti kubermangudes keskmiselt 24,7 %, kuid Kuramaal isegi 40,4 %, seestast Vilniuse kubermangus ainult 8,8 %.

4.1. Üheselt mehenimest tuletatud perekonnanimed

Heebrea mehenimedega (73 ehk 67 % alarühma nimedest) seonduvad Tln **Abraham** ja Tln Trt VI **Abram** < hbr *'Abraham* (1 Ms 17:5 < akadi *abiramu* ‘ta armastab isa’ või ‘kõrge (ülev, suursugune isa)’ (VT *Aabraham*); Rkv **Aisikovits** < jid *Ajsik* nimest < hbr *Jišhaq* ‘ta naerab; naer’ (VT *Iisak*, 1Ms 21:3; vrd

¹ *Munits* < jid *municie* ‘laskemoon; varustus’.

Itsikov); Tln **Aronovitsch** ja Vlj **Aronson** < hbr 'Aharon ‘suur on (jumala) nimi’ (VT Aaron, 2Ms 6: 20); Tln **Aronstam**, vt 2.1;

Tln **Benenson** (< hüpopokorism vorm *Bena* või *Benja a*) ’ nimest *Binjamin* (< *Ben Jamin* ‘õnnelaps’) (VT Benjamin, 1Ms 35: 18), b) nimest *Bendet*, mis on hbr nime *Baaruki* tõlkekaste < kesk-aegne juudiprantsuse (*loez*) *bendet* ‘õnnistatu’ < lad *Benedictus* ‘õnnistatu, heaks öeldu’ või c) hbr nimest *Ben Sijon* ‘Siiomi poeg’ (Talmud, Eddujot 8:7); Trt **Boruchov** < hbr *Baruh* ‘õnnistatu’ (VT *Baaruk*, Jr 32:12);

Pde Tln Vlj **Donde** (hüpopokorism kuuju < ? hbr *David* ‘armastatu, lemmik’ (VT *Taavet*, 1 Sm 16:13); Tln **Eruchmanov** < hbr *Jeroham* (VT *Jeroham*, 1Sm 1:1); Trt **Gerschanovits[-] Vulf** ja Tln **Gerschanovitsch** < hbr *Geršon* < ar ‘kuljus’ (VT *Geerson*, 1Ms 46: 11); Tln Trt **Gilinov** < hüpopokorism vorm *Gilja* nimest *Gilel* < hbr *Hillel* ‘ta (Jumal) on esile tõstrnud, ta (Jumal andis mõjuvõimu’) (VT *Hillel*, Km12:13); **Godov** < *God* < hbr *gad* ‘õnn, soodne saatus’ (VT *Gaad*, 1Ms 30:11); Tln **Gutkovitsch** < hüpopokorism *Gudka* ja *Gudko* mehenimest *Ieguda*.

Trt **Hagi** (DJS: *Khagi*) < hbr *Haggi* ‘pidu, st pühade ajal sündinu’ (VT *Haggi*, 1Ms 46:16); Tln **Haiman** (DJS: *Kh-alguline*) < mehenimi *Chaim* < hbr *Hajim* ‘elu’ (pandi mõnikord hellitatud või väga haigele lapsele); Tln **Iljashev** < vene vorm *Ilja* nimest *Elijah* < hbr ‘*Elijah* ‘minu jumal on Jahve’ (VT *Eelija*, 1Kn 17:1); Tln **Isatschik** < isl kuju *Isak* nimest *Yishaq* (vt *Aisikovits*); Tln **Israelson** < sks kuju *Israel* < hbr *Yisra'el* ‘jumal võitleb’ (1Ms 32:29); Tln **Isrin** < *Ezra* < hbr ‘*Ezra*’ < aram ‘(Jumal on) abi’ või hbr lühivorm nimest ‘*Azarjah* ‘Jahve on aidanud’ (VT *Esra*, Esr 7:1); Trt **Itsikov** < hüpopokorism *Itsik* hbr nimest *Yishaq* (vt *Aisikovits*); Rkv Tln Trt **Itskovitsch** < hüpopokorism *Itsko* hbr nimest *Yishaq* (vt eelmine, vrd ka *Aisikovits* ja *Isatschik*);

Trt **Jakob** (DJS: *Yakov*) ja Prn Tln Trt Vlg Vlj **Jakobson** < sks *Jakob* < hbr *Ya'aqob* ‘ta hoiaab kannast kinni, st ta petab’ (vrd hbr ‘*aqeb* ‘kand’, ‘*aqab* ‘petma, tüssama’) või lõunaaraabia lühivorm sõnast *ja'aqobil* ‘Jumal kaitksu’ (VT *Jaakob*, 1Ms 25:26); Vlg **Jankelevitsch** ja Tln Vru **Jankelson** (DJS: *Y-alguline*) < hüpopokorism jid *Jankel* nimest *Ja(n)kev* või *Ja(n)kov* < hbr *Ja'aqob* (vt *Jakob*); Tln Vlg **Josselev**, Trt 38 **Josselevitsch** ja Tln Trt **Josselson** (DJS: *I-algulised*) < hüpopokorism *Josel* nimest *Josif* < hbr

Josep ‘Issand jätkaku, st andku veel lapsi’ (VT *Joosep*, 1Ms 30:24); Pde Rkv **Judelovitsch** ja Trt **Judelson** (DJS: *Y-algulised*) < hüpokorism *Judel* < *Juda* < hbr *Jəhudah* < ‘ülistama’ (VT *Juuda*, 1 Ms 29:35; vrd ka *Gudovski*); Rkv **Kafkin** (DJS: *Kofkin*) < hüpokorism *Kafka* mehenimest *Jakob* (vt *Jakob*); Tln **Kapelovsky** (DJS: *Kopeliovskij*) ja Tln **Kopelovsky** < hüpokorism *Koppel'* nimest *Jakob* (vt); Lhl Trt **Kofkin** < hüpokorism *Kofka* nimest *Jakob* (vt); Trt **Lasers** ja Trt Vru **Lasikin** < hüpokorism jid *Lazer* < hbr ‘*Eli* ‘jezer’ (minu) Jumal on abi’ (VT *Elieser*, 1 Ms 15:2) ‘(minu) Jumal on abi’ või hbr ‘*El* ‘azar’ ‘jumal on aidanud’ (VT *Eleasar*, 2Ms 6: 23); Tln **Leisermann** ja Prn **Leiserovitsch** < hüpokorism jid *Lejzer* nimest piibli *Eliezer* (vt *Lasers* ja *Lasikin*); Tln **Levinovitsch** < kas mehenimest *Levi* või hüpokorism *Levin* mehenimest *Löw* või *Levi* (vrd 2.2, *Levi* ja *Lövenson*);

Tln **Maisel** < hüpokorism jid *Maizel* nimest *Moiša* < hbr *Mošeh* < egypt ‘laps, poeg, st tundmatu isa poeg’ või lühend nimest *Ramses* ‘(jumal) Ra poeg’ või hbr ‘väljatõmbaja’ (VT *Moses*, 2Ms 2:10); Tln **Meerovitsch**, Trt **Meierovitsch** ja Tln **Mero-vitsch** < *Meer* ~ *sks Meier* < hbr *Me’ir* ‘valgustatud’ (Talmud, Eruvin 13); Trt **Meilach** < hüpokorism *Meilah* nimest *Elimelah* < hbr ‘*Elimelek* ‘(minu) Jumal on kuningas’ (VT *Elimelek*, Rt 1:2); Tln Trt **Michelson** < *Michel* < hbr *Mika’el* ‘kes nagu Jumal’ (VT *Miikael*, 4Ms 13:13); Nrv Tln **Minkov** < hüpokorism *Minko* mehenimest *Menahim* < hbr *Mənahem* ‘lohetaja; troost’ (VT *Menahem*, 2Kn 15:14);

Trt **Nachamtsin** < hbr *Nəhemjah* ‘Issand on lohutanud’ (VT *Nehemja*, Ne 1:1); Tln **Nachbo** < hbr *Nahbi* ‘kartlik, pelglik’ (VT *Nahbi*, 4Ms 13:14); Tln **Nachumov** < lühivorm hbr nimest *Nahum* (VT *Nahum*, Na 1:1) või *Nəhemjah* (vt *Nachamtsin*); Nrv **Nasalevitsch** ja Tln **Nassalevitsch** (DJS: *Noselevich*, *Nosoliovich*, *Nosolovich*) < hüpokorism *Nosel* hbr nimest *Natan* ‘Ta (Jumal) on andnud’ (VT *Naatan*, 2 Sm 5:14); Tln **Noach** < hbr *Noaḥ* ‘trööstija?’ (VT *Noa*, 1Ms 5:29); Vlj **Nohumov**, vt *Nachumov*; Vlg **Notel** < hüpokorism *Notel* nimest *Nota* < keskaja hbr *Neti’jah* ‘puuvõsu, istik’;

Tln **Olivson** < *Olev* < *Elija?* (vt *Iljaschev*); Trt **Orkin** < hüpokorism *Orka* nime *Aron* variandist *Orn* (vt 4.1. *Aron*); Tln **Rubanovitsch** < variant *Ruban* nimest *Ruvin* < hbr *R’uben* < ‘nägema?’

(VT Ruuben, 1Ms 29:32); Tln **Rubin** ja Tln **Rubinovitsch** < variant *Rubin* nimest *Ruvín* (vt eelmine);

Trt **Salmanovitsch** ja Trt **Salomon** < sks *Salman* ja *Salomon* < *Šloima* < hbr *Šlomoh* < *šalom* ‘kasv, tervis, rahu’ (VT *Saalon*, 2 Sm 5:14), vt ka *Schlom*, *Slomka*, *Selmanovitsch*; Trt **Scha-jevitsh** < jid hüpoporism *Šaje* nimest *Ishai* < hbr *Jəša* ‘jah’ ‘Jahve on abi, pääste’ (VT *Jesaja*, Js 1:1); Trt **Schlom** ja Tln Vlg **Slomka** < tavakuju *Šloma* < hbr *Šlomoh* (vt *Salmanovitsch*, *Salomon*, *Selmanovitsch*); Trt **Schmuljan** ja Trt **Schmulovitsch** < tavakuju *Šmul* < hbr *Šmu* ‘el’ ‘Jumal on kuulnud’ (VT *Saamuel*, 1Sm 1:20); Trt **Selmanovitsch** < hbr *Šlomoh*, vt *Salmanovitsch*, *Salomon*, *Schlom* ja *Slomka*;

Trt **Tuvies** < jid *Tuvje* < hbr *Tobijah* ‘Jahve on hea’ (VT: *Toobija*, Ne 2:10); Nrv Trt **Uscharov** < jid (kirdemurre) *Ušer* nimest *Ošer* < hbr ‘*Ašer* ‘õnnelik, õnnis’ (VT *Aaser*, 1Ms 30:13); Tln **Vigdergaus** ja Tln **Vigderhaus** < tavavorm *Vigder* nimest *Avigdor* << ar ‘rõugearmiline; villidega, rõugetega kaetud’ (VT *Gedoör*, 1 Aj 4:4).

Heebrea või saksapäritolu on 2 (0,4 %) perekonnanime: Tln **Berkovitsch** < hüperkor *Berko* nimest *Ber* (vt 4.1, vt *Behrmann*, *Ber* jt). Saksa keele vanemast järgust on toletatud Tln **Herzenberg** < mehenimi *Herts* < keskülemsaksa *hirz* ‘hirv’ (vt ka *Hirsch*).

Jidiši mehenimedest on toletatud 15 (13,9 %) perekonnanime: Vlg **Friedman** ja Tln Trt **Friedmann** < mehenimi *Fridman* < jid *fridn* ‘rahu’ + element *-man*; see on nime *Šolom* tõlkevaste, vrd sks pn *Friedemann* < hellitusnimi *Fried* ~ *Friede*; Tln **Herschkovitsch** (DJS: *G-alguline*) < *Hirš* (vt allpool *Hirschkovits*) või hüpoporism *Gerške* nimest *Geršon* < hbr *Geršon* (vt eespool *Gerschanovitsch*), sama isik on ka hbr *Geršom* (VT *Geersom*, 1Aj 6:1); Trt **Hirsch** (DJS: *Girsh-*) ja Tln Trt **Hirschmann** < jid mehenimi *Hirš* < jid *hirš* ‘hirv; isahirv’, hbr *sbi* ‘gasell’, kes oli Naftali hõimu sümbol, vrd sks pn *Hirsch* (*Naf-tali on nobe emahirv*, vt 1Ms 49: 21); Tln **Hirschkovitš** < hüpoporism *Hirške* nimest *Hirš* (vt eelmine); Trt **Hirschovitsch** < hüpoporism *Hirše* nimest *Hirš* (vt eelmised);

Nrv Prn Tln **Leibo** ja Tln **Leibovitsch** < hüpoporism *Leibo* nimest *Leib* < jid *leib* ‘lõvi’, Jehuda *kinnui*, sest piiblis on teda

võrreldud noore lõviga (*Juuda on lõukoera kutsikas*, 1Ms 49:9); Tln **Liebermann** < *Liber* < jid *lib(er)* ‘armas, kena’, vrd sks pn *Liebermann*; Tln **Lipelis** < hüpoporism *Lipa* nimest *Libman* (vrd *Liebermann*); Trt **Mendelev** < hüpoporism *Mendel* nimest *Man* < jid *man* ‘mees’; Tln **Saidelson** < hüpoporism *Zaidel* nime *Zeide* variandist *Zaide* < jid *zeide* ‘vanaisa; vanamees’. Selline nimi anti hellitatud või väga haigele lapsele; Tln **Wolf** ja Trt Vlj **Vulf** < nimi *Wolf* < jid *volf* ‘hunt’. See loom oli Benjamini hõimu sümbol (1Ms 49:27).

Jidiši või saks a keelest on pärit 5 (4,6 %) perekonnanime: Tln **Behrmann** (*Behr + mann*), Trt Vru **Ber**, Rkv Tln **Berman** ja Nrv **Berson** (*Ber + son* < *Sohn* ‘poeg’), Prn **Permand** (nime *Ber* variante) < jid *Ber*, sks *Bär* < jid sks ‘karu’ ja kasutati *kinnui*’na Issaskari jaoks, vrd sks pn *Behrmann* ‘öllemees, kõrtsmik’, kusjuures piiblis on Issaskari sümbolloomaks ahv (Gen 49:14), kuid Euroopas asendatud see karuga, sest kristlaste jaoks olnuks ahv negatiivse konnotatsiooniga. Kristlikus piiblis on Issaskari võrreldud hoopis kondise eesliga, kellest sai tööori, seevastu ahve peeti luksuskaubaks (SPL: 32, 109), vt ka 4.2. *Berkovitsch, Berlin, Beron*.

Saks a päritolu on 6 (5,6 %) perekonnanime: Tln **Glückmann** ja Trt **Glükmann** < sks *Glück* ‘õnn’ + *Mann* ‘mees’; Tln **Salkind**, Prn **Zalkind** ja Trt **Zalkinder** < *Zalkind* < sks *Salkind*; Solomoni *kinnui* välise sarnasuse järgi; Tln **Sundlevitsch** < hüpoporism *Zundel* < sks *Sunila*.

Ladin päritolu perekonnanimedena (4 ehk 4,0 %) on vaadeldavad: Trt **Faivelson** ja Vlg **Feivelson** < hüpoporism *Faivel* nimest *Faivus* < keskaja juudi nimi *Vivus?* < lad *vivus* ‘elav’), nime *Haim* tõlkelaen. Rabiinlikus praktikas vaadeldi kreeka päritolu nimena tähenduses ‘kiirgav’ ja seepärast kasutati Uuri (hbr ‘*Ur* ‘valgus’; VT 1Aj 11:35) *kinnui*’na; Tln **Markovitsch** < hüpoporism *Marko* ja *Marka* nimest *Mark* < *Markus* < lad ‘haamer’, algustähtede sarnasuse tõttu Mordokai (hbr *Mardəkaj*, Est 2:5) *kinnui*; Tln **Schneur** < Šneer < lad *Senior* ‘vanem’.

Kreeka mehenimest päineb samuti 5 (5,1 %) perekonnanime: Tln **Aleksander** < sks *Alexander*, hbr ‘*Aleksander* < kr *Alexandros* ‘meeste kaitja’ (vt ka *Schenderov*); Tln **Greinemann** ja Tln **Gronimov** < jid (kirdemurre) *Grejnim* < *Geronomus* < lad

Hieronymus < kr *Hieronymos* ‘püha nimi’; Tln **Kalmanson** < hü-pokorism *Kalman* < *Kleinimes* < hbr *Qalonijmos* < kr *Kalonymos* ‘ilus nimi’; Tln **Schenderov** < hüpokorism *Šender* nimest *Aleksander* (vt).

4.2. Kas mehenimest tuletatud või teisiti seletatavad perekonnanimed

Osa kõnealusel viisil tuletatud perekonnanimedest on osa kaheti, osa aga mitmeti seletatavad. Kõigepealt **k a h e t i** põhjendatavatest nimedest. **H e b r e a** mehenimest ja heebrea või vanasaksa naisenimest on moodustatud Tln **Elkin** < hüpokorism *Elka* mehenimest *Elijah* < hbr *'Elijah* (vt 4.1. *Iljaschev*) või naisenimest *Ela* < vanasaksa *Elle ~ Ella*; Tln **Pines** < tavanimi *Pines* jid mehenimest *Pinhas* < hbr *Pinħas* < egp ‘neeger’ (VT *Piinehas*, 1Sm 1:3) või naisnimi *Pinja* mehenimest *Pinhos*. Tln **Levi**, Prn Tln Trt Vlg Vlj **Levin**, Rkv **Levinson** ja Tln Vlg **Lövenson** võivad tule-neda mehenimest või tähistada leviiti (vt 2.2, *Levi* jt).

Ühelt poolt heebrea mehenime, teisalt aga kohanime abil (6.2) saab seletada järgmisi perekonnanimedesid: Vlj **Abel** < kas hü-pokorism *Abel* nimest *Aba* < aram *'abā* ‘isa’ (Talmud, Berachot 24) või külanimi *Abeli* (Zarasai mk, Leedu); Tln **Gudovski** < kas hü-pokorism *Guda* slaavipärastest nimekujust *Ieguda* < hbr *Jəhudah* (vt 4.1, *Judelovitsch* ja *Judelson*) või külanimi *Gudoviči* (Igumeni mk, Valgevene); Tln **Michalovsky** < kas pl *Michał* < hbr *Mika 'el* (vt 4.1. *Michelson*) või külanimi *Mihalovo* (Svencionyse mk) (6.2); Trt **Mischkin** hüpokorism *Miška* nimest *Mikhail* < hbr *Mika 'el* (vt eelmine).

Kas heebrea mehenimest saadud või jidiši tegevusalale (7.2) vihjavast üldsnast on moodustatud Tln Trt **Heimann** (DJS: *G-alguline*) < kas saksapärase *Hei + mann* < *Haim* < hbr *Hajim* ‘elu’ (pandi mõnikord hellitatud või väga haigele lapsele), vrd sks pn *Heimann* < hellitusnimi *Hein* nimest *Heinrich*, või jid *hei* ‘hein’ (vrd sks *Heu*), vihje heinaga seotud tegevusalale.

Jidiši mehe- või naisenimest on tekkinud järgmised perekonnanimed: Trt **Libman**, Vlg Vru **Liebman** ja Tln Trt **Liebmann** < kas jid mehenimi *Libman* ‘armastatud mees’ või

naisenimi *Liba* < jid *lib(er)*, sks *lieb* ‘armas, kallis’. Jidiši või saksa nime ja toponüümi baasil (6.2) on seletatav Trt **Berlin** < hüpokorism *Berlin* < kas *Ber* (vt 4.1, vt *Behrmann, Ber* jt) või linnanimi *Berlin* (Saksamaa), vrd sks pn *Berlin*.

Tln **Beron** < kas *Ber* (vt 4.1, vt *Behrmann, Ber* jt) või akronüüm *BRN* sõnaühendist *Ben Rabi Nahmon* või *Ben Rabi Natan* või *Ben Rabi Noḥum* ‘rabi Nachmani või Nathani või Nahumi poeg’ (ptk 10). Kas jidiši mehenimest või tegevusalast on tekkinud Tln Trt **Aisman** < jid *Aizik* < *Jišaq* (vrd 4.1, *Aisikovits, Itsikov* jt) või jid *aizn*, sks *Eisen* ‘raud’, vihje rauaga seotud tegevusalale.

Kunstlike perekonnanimede hulka kuulub Tln **Danenhirsch** < *Danen* + jid mehenimi *Hirš* (vt 4.1); nime esiosa võib olla moodustatud sellistest Kuramaa toponüümide, nagu *Dannenhof, Dannenfeld, Dannenthal* eeskujul. Sama tüüpi on ka Tln Vru **Bergman** < sks *Berg* < jid *Ber* (vt 4.1, vt *Behrmann, Ber* jt), vrd sks pn *Bergmann*, ja Vlg **Danenbergs** < kas sks *Danenberg* ‘Dani mägi’ < sks *Dan* < mehenimi *Don* < hbr *Don* (VT *Daan*, 1Ms 30:6) ‘õigusemõistja’ + sks *Berg* ‘mägi’, või linnanimi *Danenberg* (Hannover, Saksamaa; 6.2), element *-s* võib olla sks, jid või lt päritolu.

Kas k r e e k a päritolu mehenimest või kohanimest on tekkinud Tln **Kullmann** ja Nrv **Kulman** < kas hüpokorism *Kulman* nimest *Kleinimes* (vt 4.1, *Kalmanson*) või külanimi *Kuli* (Vilniuse mk, Leedu) või väikelinnanimi *Kuli* (Telsiai mk, Leedu),² vrd sks pn *Kullmann* < kohanimi *Kulle* või lühikuju mehenimest *Konrad* ‘julge nõuandja’.

Rohkem kui kahe tekkeviisi seletamise võimalus esineb kuue perekonnanimede puhul. Kõigepealt pole selge, kas on nad tekkinud mehe- või naisenimest. Sellised on Tln **Gendel** < kas hüpokorism *Gendel* mehenimest *Chanoch* < hbr *HaNoq* (VT *Hanok*, 1Ms 4:17), hüpokorism *Gendel* naisenimest *Chana* (< hbr *Hannah* ‘arm, heasoovlikkus’; VT *Hanna*, 1Sm 1:2) või venepärase G-line sks *Handel*, jid *handl* ‘kaubandus; äritehing’; Nrv Tln

² Väikelinna all mõistetakse Ida-Euroopa juudi asulatüüpi (jid *štetl* ‘linnake’), kus nad moodustasid elanikest üle poole; Eesti alal *štetl*’eid polnud (Berg 1994: 818; Berg & Verschik).

Minkov < kas a) hüpoporism *Minko* nimest *Menachim* < hbr *Mənāhem* ‘lohetaja; troost’ (VT *Menahem*, 2Kn 15:14), b) hüpoporism *Minka* naisenimest *Mina* < sks *Minna* või c) külanimi *Minkovo* (Rogatševi mk); Vlj **Perlman** ja Tln Trt **Perlmann** < jid mehe- ja naisenimi *Perel* (< jid *perl* ‘pärl’) või jid üldsõna *perl* ‘pärl’. Päritolu selgitamisel võib esimese perekonnanime korral lisaks tulla arvesse tegevusalale viitav apellatiiv, teisel juhul aga toponeüm. Perekonnanimede *Perlman* ja *Perlmann* puuhul on igal juhul lähteks *perl* ‘pärl’, kuid see lubab oletada peale patro- ja matronüümse nime ka vihjet tegevusalale või isegi iseloomule.

Järgnevad kaks perekonnanime võivad seonduda välimuse või iseloomu, kohanime ja tegevusalaga: Tln Trt **Fuchs** < kas mehenimi *Fuks* < sks *Fuchs*, jid *fuks* ‘rebane’ või sks, jid ‘rebane (ka kavaluse sümbol)’ (8.2 ja 9.2); Tln Trt **Sack** < kas hüpoporism *Sak* mehenimest vn *Isak* < *Itshok* (vt 4.1, *Aisikovits*, *Itsikov* jt) või külanimi *Saki* (Kobrini ja Bielski mk) või linnanimi *Szaki* (Wladysławowi mk) või külanimi *Šaki* (Svencionyse mk) või ukr, jid *šag* ‘kross’ (pool kopikat), vrd sks pn *Sack* < ‘kott’; Tln **Gutmann** < kas jid mehenimi *Gutman*, Tobiase tõlkevaste, või sks jid *gut* ‘hea’ (8.2), vrd sks pn *Gutmann*. Seejuures *Fuchs* ja *Sack* võivad olla ka kunstlikud nimed.

5. Matronüümsed perekonnanimed

Selles rühmas on üle kahe korra vähem üheselt seletatavaid perekonnanimedesid (ema või abikaasa järgi), nimelt 42 (7,6 %), millest üle poole moodustavad heebrea nimed. Viimaste suhe teistest keeltest saadud nimedega on ligilähedane patronüümid näitajale. Jidiši perekonnanimede suurem arv on tingitud tõenäoliselt sama keele naiste eesnimede rohkusest. Mitmeti saab interpreteerida 34 perekonnanime. Nende arv on võrdlemisi suur, olles vaid 1,3 korda väiksem üheselt seletatud matronüümsetest nimedest. Viimaste osatähtsus sarnanes üldjoontes nii DJSi arvutatud keskmisega (7,1 %), samuti Vene impeeriumi hääletusnimekirjade omaga (7,4 %; Baltimaadel 4,4 %, sh Kaunase kubermangus 8,1 %).

5.1. Üheselt naisenimest teletatud perekonnanimed

Üle poole juutide matronüümseid perekonnanimedesid (24 ehk 57,1%) on heebrea päritolu: Tln **Asnovitsch** < hüpoporism *Asna* < *Osnas* < hbr 'Asnat < egp *ns-n(j)t* 'Jumalanna' Neithile kuuluv' (VT *Asnat*, 1Ms 41:45); Nrv **Basis** < *Basja* < hbr *Batšeba* 'vande, tõotuse tütar' (VT *Batseba*, 2Sm 11:3); Tln Trt **Bas-kin** < hüpoporism *Baska* nimest *Basja* (vt eelmine); Tln **Bassel** < hüpoporism *Bassel* nimest *Basja* (vt eelmised);

Trt **Chassin** < hüpoporism *Hasja* nimest *Hana* < hbr *Hannah* 'arm, heasovlikkus' (VT *Hanna*, 1Sm 1:2); Tln **Diskin** < hüpoporism *Diska* nimest *Dina* < hbr *Dinah* 'kohus; õigus, seadus' (VT *Diina*, 1Ms 30:21); Rkv **Firck** < hüpoporism *Firka* vn nimekujust *Esfir* < hbr 'Ester < pärsia 'neitsi' või 'täht' (VT *Ester*, Esther 2:15);

Tln **Hassin** ja Tln **Hazkind** (DJS: mölemad *Kh*-algulised) < hüpoporism *Hasja* nimest *Hana* (vt Chassin); Tln **Malkin** < *Malka* < hbr *malkah* 'kuninganna'; Tln **Margolin** ja Prn **Margo-lius** < Hüpoporism *Margolja* nimest *Margolis* < hbr *margalit* 'pärl'; Tln **Paenson** ja Trt **Pajenson** < hüpoporism *Paja* nimest *Tsipora* < hbr *Šipporah* 'emalind, linnuke' (VT *Sippora*, 2Ms 2:21);

Tln Vlj **Racheltschik** < pl *Rachel* < hbr *Rahel* 'emalammas' (VT *Raahel*, 1Ms 29:6). Tln Trt **Rochlin** < hüpoporism *Rohlja* nimest *Rochl* < hbr *Rahel* (vt eelmine); Tln **Rosin** < hüpoporism *Roza* või *Rozja* nimest *Rochl* < hbr *Rahel* (vt eelmised), vrd sks pn *Rosin* < kas kohanimi või 'rosin'; Tln Trt **Sorkin** < hüpoporism *Sorka* nimest *Sora* < hbr *Šaraj* 'emand, suursugune naine, vürstinja' (VT *Saara*, 1Ms 17:15); Tln **Soskin** < hüpoporism *Sosja* nimest *Sora* (vt eelmine); Vlg **Zerlin** < hüpoporism *Tsirlja* nimest *Sora* (vt *Sorkin*); Vlj **Zirilson** < hüpoporism *Tsirel'* nimest *Sora* (vt *Sorkin*); Tln **Zivan** < hüpoporism nimest *Tsiva* või *Tsivja* < hbr *Šibjah* 'gasell' (VT *Sibja*, 2Kn 12:2); Tln **Tamarkin** < isl *Tamara* < hbr *Tamar* 'palm' (VT *Taamar*, 1Ms 38:6); Tln **Temin** < hüpoporism *Temasl* nimest *Tamara* (vt eelmine).

Heebrea nimedest ligemale kolm korda vähem on j i d i š i ees-nimedest tekkinud perekonnanimedesid (10 ehk 23,3%): Prn **Bin-man** < *Bina* < *jid bin* 'mesilane', *Deborah* tõlkevaste, vrd sks pn

Bienemann < kas keskülemsakska *bin* ‘mesilane’ või kohanimi; Trt **Eidelkind** < *Eidel* < jid *eidel(er)* ‘üllas’; Tln **Feigin** < hüpokorism *Feiga* nimest *Fojgel* < jid *foigel* ‘lind’, *Sippora* tõlkevaste; Tln **Freidin** ja Prn **Freiman** < *Freid* < jid *freid* ‘rõõm’, *Simha* tõlkeläen, vrd sks pn *Freimann*; Tln Trt **Grinson** < *Grina* < jid *grin(er)* ‘roheline’; Trt **Gutin** < *Guta* < jid *gut(er)* ‘hea’; Tln **Gutkin** < hüpokorism *Gutka* nimest *Guta* (vt eelmine); Tln **Pessin** < ? hüpokorism *Pesja* nimest *Besel*; Tln **Rosenmann** < sks variant *Rose* nimest *Roize* < jid *roiz* ‘roos’, kasutati semantiliselt piibli *Susannah* (hbr ‘liilia’; VT *Susanna*) asemel.

Veelgi vähem on s l a a v i naiseeesnimedest moodustatud perekonnanimedesid (5 ehk 11,6 %): Prn Trt **Dobruschkes** hüpokorism *Dobruška* < *Dobra* < isl *dobr-* ‘hea’, tõenäoliselt *Guta* tõlkevaste (vt *Gutin*); Trt **Dobrōsch** < *Dobra* (vt eelmine); Nrv **Grunz** < *Gruna* < isl *Grunja?* < *Agripina*, juutidel laenatud, sest sarnaneb eesnimega *Grine* < jid *grin* ‘roheline’; Tln **Hvoles** < *hvoles* < isl (vn *hvalit'*, vvn *hvalic'*, ukr *hvalyty*) ‘kiitma’; Rkv Trt **Zlaff** < variant *Tslava* nimest *Slava* < isl *slava* ‘kuulsus’.

Veelgi vähem, maksimaalselt 3 (7,0 %) Eesti juutide perekonnanimede on kujunenud l a d i n a keele baasil: Tln Trt **Beilinson** < hüpokorism *Beil* nimest *Beila* < *Bella* < lad it hsp *bella* ‘ilus’; DJS nimetab vaid itaalia lähet (vrd Rajandi 2011: 34); Tln **Donez** < hüpokorism *Dontsa*, jid *Dontse* nimest *Dona* < lad *Donna*; Trt **Zeitlin** < hüpokorism *Tseitlja* nimest *Tseitel*, mille algupära on ebaselge: < kas ehk lad *Cecilia* ‘nägematu, pime’ või hüpokorism *Tsertel'* hbr nimest *Saraj* ‘emand; suursugune naine’ (vt *Sorkin*).

5.2. Kas naisenimest tuletatud või teisiti seletatavad perekonnanimed

Nagu eespool käsitletud, võib osa perekonnanimedesid olla nii matro- kui ka patronüümset päritolu (vt 4.2): Tln **Elkin**, Trt **Libman**, Vlg Vru **Liebman** ja Tln Trt **Liebmann**; Nrv Tln **Minkov**; M Tln **Pines**. Erandiks on Tln **Gendel**, mis võib seonduda ka tegevusalaga.

Kas h e e b r e a ja j i d i š i naisenimest või toponüümist (6.2) on tekkinud neli perekonnanime: Nrv Trt **Goldov** < kas jid

naisenimi *Golda* või külanimi *Goldovo* (Lida mk, Valgevene); Tln Trt **Kron** < kas jid naisenimi *Kroina* < jid *kroin* ‘kroon; pärg’ või väikelinnanimi *Kroni* (Trakai mk, Leedu); Trt **Musin** < kas hüpokorism *Musja* naisenimedest *Muškata* (vrd *Muškat*) või *Mirim* ~ *Merim* < hbr *Mirjam* ‘tüse, lihav naine’ (VT *Mirjam*, 2Ms 15:20) või külanimi *Mušino* (3 mk, Valgevene); Tln **Russinov** < kas hüpokorism *Rusa* või *Rusja* naisenimest *Rocheles* < hbr *Rachel* (vt 5.1, *Rachelschik*) või külanimi *Rusiny* (3 mk).

Kas heebrea ja jidiši naisenime või tegevusalaga (7.2) seonduvad kaks perekonnanimi: Trt **Reichel** < kas hüpokorism *Reihhel'* jid naisenimest *Raicha* (vt allpool *Raichman* ja *Raichmann*) või hbr *rahel* ‘äri; rändkaupmees, harjusk’ (7.2), vrd sks pn *Reichel* < hellitusvorm nimedest *Reichard*, *Richard* vms; Tln **Schulmann** < kas hüpokorism *Šul* ~ *Šulja* hbr naisenimest *Šulammit* (VT *suulamlanna*, Ül 7:1)³ või jid ametinimetusest *šulman* ‘sünagoogiteener’ (vrd jid *šul* ‘kool; sünagoog’, hbr *šamaš*, samuti 6.1, *Schames*).

Kas heebrea ja jidiši naisenimest saadud või isikuomadustest (8.2) sõltuvalt on moodustatud järgmised perekonnanimed: Tln **Eidelmann** < kas naisenimi *Eidel* (vt 5.1, Eidelkind) või jid *eidl* ‘aadlik’, *eidelter* ‘üllas’ (8.1); Trt **Glikmann** < kas jid naisenimest *Glika* ‘õnn’ või jid *glik* ‘õnn’ (vrd sks *Glück*); Vru **Jeirus** < kas jid naisenimi *Jeruše* < hbr *Jeruša*’ ~ *Jerušah* ‘omandiks võetu’ (VT *Jeruusa*, 2Kn 15:33) või hbr *joreš* ‘pärija; Trt Vlg Vru **Lieb** < kas naisenimi *Liba* < jid *lib(er)*, sks *lieb* ‘armas, kallis’ või viimati mainitud üldsoña isiku iseloomustamiseks, vrd sks pn *Lieb*; Tpa **Raichman** ja Tln **Raichmann** < kas jid naisenimi *Raicha* (< *raich(er)*) või jid *raix(er)* ‘rikas’; Tln Trt Vlg **Schein** < kas jid naisenimi *Šeina* (< *šein(er)*) või jid *šein(er)* ‘ilus’; Tln Trt **Slatkin** < kas naisenimi *Zlata* < tsh ‘kuld’, *Golda* tõlkevaste või vn *sladkij* ‘magus’; Tln **Taub** < naisenimi *Tauba* ~ *Taube* (vt 5.1) või sks *taub* ‘kurt’ (vrd jid *toib(er)*).

Kas heebrea või jidiši naisenimest või mingist üldsoñast (9.2) on saanud alguse Tln Trt **Eidus** < hüpokorism *Eidus* jid naise-

3 SPL-i järgi tähendab *suulamlanna* Suulamist ehk Suunemist pärit olevat imeilusat tütarlast, keda on tahetud samastada Abisagiga Ülemalaulust või on sõna peetud pruudi autitlikks, mis põhineb keeliselt Saalomoni nimel, vrd VT *Tule tagasi, tule tagasi, suulamlanna!*

nimest *Eidel* või hbr ‘*edut* ‘tunnistus’; Vlj **Gens** ja Tln Trt **Genss** < kas hüpoporism *Gendel* hbr naisenimest *Chana* (vt 4.2, *Gendel*) või pl *gęs* ‘hani’; Trt **Muschkat** < kas jid naisenimi *Muškata* või rhv *muskat* ‘muskaatvein; muskaatpähkel’; Tln **Ribka** ja Tln **Rybka** < hbr *Ribqah* ‘ühendus, side, köidik’ (VT *Rebeka*, 1Ms 22:23) või sl *ryba ~ riba* ‘kala’, vn vvn *rybka* ‘kalake’. Kas saksa eesnime või üldsonaga seondub Tln **Taubin** < naisenimi *Tauba ~ Taube* < sks *Taube* ‘tuvi’.

Mitme seletatavad on Tln **Gendel** (vt eespool), Tln Trt **Goldmann** < kas jid naisenimi *Golda* < jid *gold* ‘kuld’ või sks *Gold*, jid *gold* ‘kuld’ kullassepaameti väljendamiseks (7.2) või heasüdamliku inimese iseloomustamiseks (8.2), vrd sks pn *Goldmann*; Vlj **Perlman** ja Tln Trt **Perlmann**, vt 4.2; Tln **Zipukoff** ja Trt **Zöpukov** < kas hüpoporism *Tsipa* naisenimest *Tsipora* (vt 5.1, Pajenson) või külanimi *Tsepuki* (Disna mk, Valgevene) või jid *cipek* ‘müts’ (7.2).

6. Toponüümsed perekonnanimed

Selles peatükis näidatakse tavaliselt kuni kolm küla- või linnamime ja üks-kaks maakonnanime; ülejäänud juhtudel esitatatakse vaid nende arv. Üheselt seletatavaid perekonnanimedesid on 139 (25,3 %) ja mitmeti interpreteeritavaid 54. Viimaseid on 2,6 korda vähem kui üheselt interpreteeritavaid perekonnanimedesid. Nende osatähtsus ei erine oluliselt DJSi arvutatud keskmisest (32,0 %) ega Vene impeeriumi hääletusnimekirjade omast (23,5 %), mis moodustas Balti kubermangudes keskmiselt 20,2 %, sh Vilniuse kubermangus isegi 36,2 %.

6.1. Üheselt toponüümia abil seletatavad perekonnanimed

Kõige huvipakkuvamat perekonnanimed, mille puhul viidatakse vaid ühele toponüümile, kuigi tuleb pidada silmas, et viimane ei näita enamasti perekonnanime saanu elukohta, vaid pigem asulat või maad, kust ta on tulnud; siinpuhul on võimalik ka muid variante (vt DJS: 21). Järgnevalt koondatakse nende hulka ka need

perekonnanimed, mille mõlemad lähtetoponüümid seostuvad ühe maaga.

V a l g e v e n e kohanimesid kajastab 29 (26,9 %) perekonna-nime: Trt **Bakscht** < külanimi *Bakšy* (Ošmjanõ mk); Tln **Bobkovitsch** < külanimi *Bobki* (Mstislavli mk); Tln **Bovschover** < külanimi *Bovšev* (Böhhovi mk); Tln Vlj **Brisk** < jid linnanimi *Brisk* < *Brest*; Trt **Drui** < väikelinnanimi *Druja* (Disna mk); Tln **Ginovker** < mõisanimi *Ginovka* (Orša mk); Tln **Gluschkin** < kas väikelinnanimi *Glusk* (Bobruiski mk) või külanimi *Gluhhi* (Böhhovi mk); Trt **Iljonsky** < väikelinnanimi *Ilija* (Vileika mk); Tln **Kamenets** < väikelinnanimi *Kameneč* (Bresti mk); Tln **Kletzky** < väikelinnanimi *Kletsk* (Slutski mk); Vru **Klionsky** < kas külanimi *Klen* (3 mk); Tln **Krupkin** < kas külanimi *Krupki* või väikelinnanimi *Krupka* (köik Valgevene); Vlg **Makvitsch** ja Tln **Makvitz** < külanimi *Makovitši* (Lepeli mk); Trt **Malivansky** < külanimi *Maljevo* (Slutski mk); Tln **Maljavsky** < kas külanimi *Moljavki* või *Maljavki* (Minski mk); Vlg **Masljansky** < külanimi *Masaljany* (Grodno mk); Trt **Minkovitsch** < külanimi *Minkoviči* (Bresti mk); Tln **Minsker** < linnanimi *Minsk*; Rkv Rpl Tln **Passov** < külanimi *Posovo* (Drissa mk); Tln Vlj **Patursky** (DJS *Poturskij*) < külanimi *Potury* (Lida mk); Tln **Pliner** < külanimi *Plino* (Lepeli mk); Tln **Schlutzky** < linnanimi *Slutsk* (Minski kub); Tln **Schumjacer** < väikelinnanimi *Šumjači* (Klimovitši mk); Trt **Schuras** < linnanimi *Suraž* (Vitebski mk); Tln **Slavitski** < kas külanimi *Slovča* (Borissovi mk) või *Sloviki* (Tšaussõ mk); Tln Trt **Sverdlov** < väikelinnanimi *Sverdla* (Vitebski kub); Vlg **Zachodnik** < külanimi *Zahodniki* (Vitebski mk); Tln **Turetzky** < kas külanimi *Turec* (Novogrudoki ja Ošmjanõ mk);

L e e d u küla- ja linnanimedest on tulestatud 22 (15,8 %) perekonnanime: Prn **Bub** < külanimi *Buby* (Zarasai mk); Tln **Dvelaitsky** < külanimi *Dvelajtsy* (Šiauliai mk); Vlg **Gavronsky** < kas väikelinnanimi *Gavri* (Raseiniai mk) või külanimi *Gavrani* (Zarasai mk); Tln **Geen** ja Nrv **Gehn** < külanimi *Geni* (Panevėžyse ja Vilniuse mk); Trt **Genizisky** (DJS *Genetsiskij*) < kas külanimi *Genajčiški* (Vilniuse mk) või *Genejčiški* (Trakai mk); Tln **Grusin** < kas külanimi *Gruži* (Panevėžyse mk) või *Groužiny* (Vilniuse mk); Trt **Jaschunsky** (DJS: Y-alguline) < külanimi *Jašuny* (Vilniuse mk); Tln Trt Vru **Judeikin** (DJS: Y-alguline) < külanimi

Judejki (Telsiai); Tln **Kamuscher** < külanimi *Komuže* (Vilniuse mk); Tln Vlg **Ogints** < külanimi *Ogince* (Panevėžyse mk); Krs Tln **Ogus** < külanimi *Geguže* (Kaunase mk); Tln **Olkenitzky** < väikelinnanimi *Ol'keniki* (Trakai mk); Tln Trt **Piel** < külanimi *Pile* (Telsiai mk), vrd sks pn *Piel* < keskalamsaksa *pīl* ‘nool; nooli-kire’; Tln Vlj **Prensky** < kas külanimi *Preny* (Vilniuse mk) või väikelinnanimi *Preny* (Marijampolē mk); Trt **Schadov** < väikelinnanimi *Šadovo* (Šiauliai mk); Trt **Schapov** < külanimi *Šapovo* (Ukmergė mk); Tln **Skudovitsch** (DJS: *Shkudovich*) < väikelinnanimi *Škudy* (Telsiai mk); Tln **Svidgal** (DJS: *Zviogdal'*) < külanimi *Žviotgola* (Panevėžyse mk); Trt **Trapido** < ? külanimi *Ropido* (Panevėžyse mk); Trt **Vilenski** ja Tln **Vilensky** < vn *Vil'na* ~ *Vil'no* ‘Vilnius’.

Poola toponiüümidega on ühenduses 16 (11,5 %) perekonnanime: Tln Trt **Belastozki** ja **Belostotsky** < *Bialystok*; Tln Trt **Danzig** ja Tln **Danziger** < sks *Danzig* < *Gdańsk*, vrd sks pn *Danzig* ja *Danziger*; Tln **Delsky** < väikelinnanimi *Odelski* (Sokółka mk); Tln **Inovlotsky** < külanimi *Inowlódź* (Rawa mk); Trt **Kolovsky** < linnanimi *Koło*; Trt **Lenzner** < linnanimi *Lęczna* (Lubartów mk); Mst **Levartovski** < jid linnanimi *Levertov* < Lubartów; Tln **Makovsky** < kas linnanimi *Maków* (Poola) või külanimi *Makowka* (Bielski mk); Trt **Marienburg** ja Trt **Marienburger** < linnanimi *Marienburg* (Lääne-Preisimaa, tänapäeval *Malbork*); Trt **Pevsner** < sks linnanimi *Posen* < pl *Poznań*; Trt **Polin** < sks *Polen*, jid *Poilen* ‘Poola’; Tln **Pumpjansky** < väikelinnanimi *Pompiany* (kas Augustówi või Nieszawa mk); Tln Trt **Rattenberg** < linnanimi *Rothenburg* (Lääne-Preisimaa, tänapäeval *Czerwieńsk*).

Lati külade, linnade ja mõisate nimedega seondub 10 (7,2 %) perekonnanime: Nrv Tln **Apanansky** < mõisanimi *Apeinja* (Rezekne mk); Trt **Kruskal** < mõisanimi *Kruškalns* (Tukumsi mk); Tln **Lipavsky** < pl linnanimi *Lipawa* < *Liepāja*; Tln **Losdan** < kas külanimi *Lazdany* (Daugavpils) või *Lozdy* (Daugavpils, Ludza mk); Tln **Maltinsky** < väikelinnanimi *Malta* (Rezekne mk); Trt **Roloff** < mõisanimi *Rolov* (Grobini mk), vrd sks pn *Roloff* < hellitusvorm nimest *Rudolf*; Trt **Schlosberg** < sks mõisanimi *Schlossberg* (lt *Ilūkste*); Pde Trt **Spungin** < külanimi *Spungjan* (Daugavpils mk); Trt **Versvovski** (DJS: *Verzovski* ?) <

? külanimi *Verževka* (Ludza mk); Prn **Verset** < külanimi *Veset* (Daugavpils mk).

U k r a i n a kohanimedega seondub 9 (6,5 %) perekonnanime: Tln Trt **Braschinsky** < külanimi *Baraši* (Žitomiri mk); Tln Trt **Brodsky** < linnanimi *Brodō* (Ida-Galiitsia); Tln **Kolomoitsev** < linnanimi *Kolomyja* (Ida-Galiitsia); Nrv **Maslovski** < kas külanimi *Maslovka* (Kanеви mk) või *Maslova* (Tšigirini mk); Tln **Schitomirsky** < linnanimi *Žitomir* (Volõõnia kub); Trt **Svitski** < külanimi *Svida* (Radomõsli mk); Tln **Talajeovsky** (DJS: *Tala-laevskij*) < kas külanimi *Talalaje* (Berditševi mk) või *Talalajevka* (3 mk); Tln **Uschvansky** ja Trt **Usvanski** < külanimi *Osična* (Ta-raška ja Berditševi mk).

V e n e toponüümia kajastub 5 (3,6 %) perekonnanimedes: Tln Trt **Beltschikov** < külanimi *Beljaček* (Veliži mk); Nrv **Hanukov** (DJS: *Kh-alguline*) < külanimi *Hajnuki* (Neveli mk); Trt **Mogilkin** < külanimi *Mogilki* (Neveli mk); Trt Vlj **Smolenski** ja Tln **Smolensky** < linnanimi *Smolensk*.

S a k s a m a a g a seondub 4 (2,9 %) perekonnanime: Tln **Altmark** < linnanimi *Altmark* (Lääne-Pommeri); Trt **Koblenz** < linnanimi *Koblenz* (Reinimaa); Tln **Mansfeldt** < linnanimi *Mansfeld* (Saksimaa), *Mansfelde* (nüüd *Mansfeldy*, Poola), vrd sks pn *Mansfeld*; Trt **Vagenheim** < linnanimi *Wachenheim* (Reinimaa).

Siin rühmas saab käsitleda ka 6 (4,3 %) r a h v a n i m e t u - s e s t tuletatud perekonnanime: Tln **Ballak** < sks *Wallach* ‘võõras inimene maalt, kus räägitakse romaan keeli’, Priblude 1987: 17 järgi seondub Rumeeniaga; Prn Tln Trt **Frank** < sks *Franke* ‘frank, Frangimaa elanik (Saksamaa); Tln **Paljatskin** (DJS *Polyatskin*) < vn ukr *poljak* ‘poolakas’ (vrd *Poljak*); Nrv Tln **Poljak** < vn ukr *poljak* ‘poolakas’ (vrd *Paljatskin*); Vlg **Preis** < sks *Preusse* ‘preislane’; Nrv **Taits** < jid *taitš(er)* ‘sakslane’ (vrd sks *deutsch*);

11 (7,9 %) perekonnanime päritolu saab seletada k a h e m a a toponeemüümi põhjal: Trt **Berzners** < kas väikelinnanimi *Berezno* (Rovno mk, Ukraina) või külanimi *Berežnoje* (Pinski mk, Valgevene); Tln **Fridland** ja Tln **Fridlander** < linnanimi *Friedland* (Alam-Saksi, Saksamaa; Ida-Preisi, tänapäeval *Pravdinski*; Priblude 1987: 16 järgi ka Böömimaal (Tšehhi), vrd sks pn *Friedland* ja *Friedlander*; Tln **Kabalkin** < külanimi *Kobylkino* (Mstislavi

mk, Valgevene; Neveli mk, Venemaa); Tln Trt **Kronik** < kas väikelinnanimi *Kroni* (Trakai mk, Leedu) või külanimi *Kron'ki* (Lida mk, Valgevene); Nrv **Ljubaschevski** < kas väikelinnanimi *Ljubešov* (Pinski mk, Valgevene) või külanimi *Ljubaševka* (Olgopoli ja Umani mk, Ukraina); Prn **Matskin** ja Tln **Matzkin** < külanimi *Macki* (Daugavpils mk, Läti või Vileika mk, Valgevene); Trt **Mostovsky** < kas väikelinnanimi *Mosty* (Grodno mk, Valgevene) või külanimi *Mosty* (Trakai mk, Leedu); Tln **Naimark** < jid *Naimark* < kas linnanimi *Neumark* (osa Brandenburgist, Saksamaa) või *Neumark* (Lääne-Preisimaa, tänapäeval *Nowa Marchia*, Poola); Tln Trt **Scheskin** < külanimi *Šeški* (Läti, Leedu, Valgevene).

Lisaks leidub 27 (18,0 %) perekonnanime, mille algupära saab seletada mitme maa ja mitme maakonna toponüümia ajal: Prn **Birnik** < külanimi *Berniki* (3 mk, Poola ja Valgevene); Tln **Borovik** < külanimi *Boroviki* (5 mk, Leedu ja Valgevene); Tln **Brodovsky** < kas linnanimi *Brod* (Ida-Galiitsia, Ukraina), külanimed *Brodō* (3 mk), *Brodovka* või *Brodov*; Trt **Brosin** < külanimed *Bruže* ja *Bruži*, jõenimi *Berezina* või väikelinnanimi *Berezino* jt; Tln **Dubovsky** < külanimed *Dubova*, *Dubovaja*, *Dubovo*, *Dubovoje* või *Dubovtsō* < vn *dub* ‘tamm’; Tln **Dubrovkin** < külanimed *Dubrovka* (6 mk) või *Dubrovki* (2 mk) < vn *dubrovka* ‘tamnik’; Tln **Gluchovsky** < kas külanimi *Gluhovtsy* (3 mk), linnanimi *Gluhov* või külanimi *Gluhovka*; Prn **Gradinski** < kas külanimi *Grodzi* (3 mk, Leedu ja Valgevene) või linnanimi *Grodzjan*; Tln **Gurin** < külanimi *Gury* (Leedu), *Góra* ja *Góry* (mitu kohta Poolas);

Tln **Konstantinovsky** < väikelinnanimed *Konstantinovo* (Leedu) ja *Konstantinovka* (Ukraina) või külanimed (Ukraina); Tln **Kosotsky** (DJS *Kozatskij*) < küla- ja väikelinnanimed *Kazatskoe*, *Kozak* või *Kozaki* (arvukalt mitmel pool); Nrv Tln **Koslovski** < külanimed *Kozly* (mitmel pool) või *Kozlovo*; Trt **Krasnik** ja Trt **Krasnikov** < kas linnanimi *Krašnik* (Poola) ja *Krasnyk* (Ukraina) või külanimi *Krasnik* (Borissovi või Pružanō mk, Valgevene); Tln **Lasdin** < kas külanimed *Lazduny*, *Lazdany* või *Lazdeni* (Läti, Leedu); Tln **Lovok** < külanimed *Lipovka*, *Lipovki* või *Lopovka* (mitmel pool); Tln **Ostrovsky** < kas külanimi *Ostrov*, *Ostrovki* või *Ostrovskije* (mitmel pool); Prn **Pavlovski** ja Tln **Pavlovsky** <

külanimi *Pavlovka* (mitmel pool); Vlg **Polykovsky** < kas külanimi *Poljakova*, *Poljakovo*, *Poljaki* (mitmel pool); Tln **Ratcik** ja Nrv **Ratschik** < kas külanimi *Rački* (3 mk) või *Ročki*; Rkv **Rogovski** ja Prn Tln **Rogovsky** < kas külanimi *Rog*, *Rogin'*, *Rogi*, *Rogovoe* jt (arvukalt mitmel pool); Nrv **Zagorje** < külanimi *Zagor'e* (7 mk); Trt **Tatarker** < külanimi *Tatarka* (4 mk, Leedu, Valgevene); Prn Tln **Vigodsky** < külanimi *Vygoda* (4 mk, Valgevene; 1 mõis, Läti).

6.2. Kas kohanimest või teisiti tuletatud perekonnanimed

Mõnd perekonnanime saab seletada kohanimest tekkinud või rabiinliku nimena (vt 3.2): Tln **Aisenstadt**, Prn Tln **Gordin**, Tln Vlg **Saks** ja Nrv **Zaks**.

Rohkem on perekonnanimedesid, mille puhul kõrvuti topönüümse algupära oletamisega tuleb arvesse isikunimeline päritolu. Meestenimedega (vt 4.2) võivad samahästi seonduda Vlj **Abel**, Trt **Berlin**, Vlg **Danenbergs**, Tln **Gudovski**, Tln **Kullmann** ja Nrv **Kulman**, Tln **Michalovsky**, Nrv Tln **Minkov**, M Trt **Mischkin** ning Tln Trt **Sack**. Välistatud pole ka seos mõnede naisenimedega (vt 5.2): Nrv Trt **Goldov**, Tln Trt **Kron**, Trt **Musin**, Tln **Russinov**, Tln **Zipukoff** ja Trt **Zöpukov**.

Tegevusala (7.2) tuleb kõne alla järgmiste perekonnanimede puhul: Vlg **Berners** < kas külanimi *Berne* (Novogradi mk, Ukraina) või jid *brener*, sks *Brenner* ‘viina- jm põletaja’; Tln **Dukarevitsch** < kas väikelinnanimi *Dukora* (Igumeni mk, Valgevene) või jid *druker*, sks *Drucker* ‘trükkal’; Tln **Pataschnikov** (DJS: *Potashnikov*) < kas külanimi *Potaši* (3 mk, Valgevene) või vn ukr jid *potaš*, vvn *pataš* ‘potas’; Trt **Pliss** < kas väikelinnanimi *Plissa* (Disna mk, Valgevene) või jid *plis* ‘velvet; velviini’; Tln **Ratner** < kas väikelinnanimi *Ratno* (Koveli mk, Ukraina), külanimi *Ratni* (Radomõsli mk, Ukraina) või jid *ratner*, sks *Ratner* ‘nõukoguliige’ < sks *Rat* ‘nõuanne; nõukogu; raad’, jid *rat ~ rot* ‘nõukogu’; Tln **Rudnik** < kas väikelinnanimi *Rudniki* (Trakai mk, Leedu), külanimi *Rudniki* (Pružanõ mk, Valgevene) või vn vvn *rudnik* ‘kaevandus’ (DJS: ‘kaevur’); Tln Tpa **Scheer** < kas külanimi *Šery* (Kaunas ja Ukmurgė mk, Leedu) või jid *šer*, sks *Schere* ‘käärid’,

vihje rätsepaametile, vrd sks pn *Scheer*; Tln **Skobloff** < kas külanimi *Skoblovo* (Neveli mk, Venemaa) või vn ukr *skobel'*, vvn *skoblja* ‘liimeister’; Tln **Volov** < kas külanimi *Voly* (Trakai mk, Leedu; Igumeni mk, Valgevene), *Volovo* (Olgopoli mk, Ukraina) või jid *vol*, sks *Wolle* ‘vill’. Kas ei võiks arvesse tulla ka isl *vol* ‘härg’ ja ukr *volo* ‘pug’?

Peale kohanime ja tegevusala võib erandjuhul avalduda nimesaanu iseloomustus või on tegu tehisnimega: Nrv **Korobov** < kas külanimi *Koroby* (Disna või Gorodoki mk, Valgevene) või vn ukr *korob* ‘märss, seljakorv’ (vrd vvn *korab*) (7.2, 9.2); Tln **Paris** < kas külanimi *Pariž* (Disna mk, Valgevene; Ukmergė mk, Leedu) või jid *poreš* < hbr *paruš* ‘naisest eraldi, omaette elav mees; erak, kes tegeleb üksnes pühade tekstide uurimisega’ (7.2, 8.2), vrd sks pn *Paris*. Toponüüm, iseloom või nimesaanuga seostamatu sõna on aluseks perekonnanimel A N Trt **Gor** < külanimi *Gury* (Vilniuse ja Raseiniai mk, Leedu), *Góra* või *Góry* (mitu kohta Poolas), jid ‘Hanuka vurrimäng’, jid *hor* ‘juus’ (8.2) või tehisnimi (9.2).

Järgmiste perekonnanimede puhul jäab ebaselgeks, kas ta on moodustatud toponüümist või nimesaja isikust (8.2): Vlg **Bell** < kas külanimed *Bel* (Mstislavi ja Tšerikovi mk, Valgevene) või *Bel'e* (Neveli mk, Venemaa) või vn *belyj*, vvn *bely* ‘valge, vrd sks pn *Bell* < kohanimi (rohkesti Saksamaal);’ Nrv **Dubin** < kas külanimi *Dubina*, *Dubiny* jms (kokku 5 mk) või vn vvn *dubina*, ukr *dubyyna* ‘kaigas, nui; puupea’; Trt **Glant** < kas jid *Holand* ‘Holland’, Preussisch-Hollandi linn (Ida-Preisimaa, tänapäeval Pasłęk, Poola) või rhv *galant(er)* ‘galantne’; Tln **Nischtschansky** < kas külanimi *Nišče* (Sebeži mk, Venemaa) või vn *niščenskij* ‘kerjuse-, kerjuslik’; Nrv **Rein** < kas külanimi *Rejny* (Zarasai mk, Leedu) või jid *rein(er)* ‘puhas’, vrd sks pn *Rein* < kas hellitusvorm nimest *Reinhard*, *Reinhold* jt, ‘puhas’ või ‘pölluopeenar’; Trt **Schkopp** < kas külanimi *Szkopy* (Sokolowi mk, Poola), *Skupy* (Panevėžyse mk, Leedu) või sl *skop* ~ *škop* ‘oinas’; Tln **Tscherni** < kas külanimi *Černi* (Bresti mk, Valgevene) või vn *černyj* ~ *černyj* ‘must (juuste ja habeme kohta)’ (vrd vvn *čornyj*);

Kas toponüumi või näivalt suvalise apellatiiviga (9.2) seonduvad Tln **Drosd** < külanimi *Drozdy* (8 mk) või vn vvn *drozd* ‘rästas’; Vlj **Herzberg** (DJS: *Gertsberg*) < kas linnanimi *Herzberg*

(mitmes kohas, Saksamaa) või sks tehisnimi *Herzberg* < jid mehenimi *Herts* (vt 4.1 *Herzenberg*), vrd sks pn *Herzberg* < kohanimi; Trt **Kamenovsky** < küla- ja väikelinnanimi *Kamen* (mitmel pool) või vn vvn *kamen* ‘kivi’; Vlg **Kinber** < kas linnanimi *Kienberg*, tšh *Loučovice* (DJS: Tšehhi; esineb ka Saksamaal ja Austriaas) või sks üldsoona *Kienberg* < *Kien* ‘tõrvas (tõrvakas puutükk) + *Berg* ‘mägi’; Tln **Kljatschko** < kas väikelinnanimi *Kletsk* (Slutski mk, Valgevene) või vn *klecka* ~ *klęcka*, (DJS: ukr *kletska*), jid *kliocke* ‘klimp’ või hoopis vn vvn *kljačka* ‘setukake’; Prn **Migdal** < kas külanimi *Migantsy* (Panevėžyse või Ukmurgė mk, Leedu) või pl *migdal* ‘mandel’; Tln Trt **Mirwitz** < väikelinnanimi *Mil'vidzi* (Šiauliai mk) või külanimi *Mil'vidy* (Kaunase mk, Leedu) (*l-i* substitutsioon *r-iga*) või hbr *ma 'arabi* ‘ettelugemine pühadeaegsel öhtujumalateenistusel’; Trt **Pasternak** < kas külanimi *Pasternaki* (Disna mk, Valgevene) või vn ukr *pasternak* ‘pastinaak’, vrd sks pn *Pasternack* ja *Pasternak*; Tln Trt **Ring** < kas külanimi *Ringi* (Daugavpils mk, Läti), *Ryngi* (Raseiniai mk, Leedu), jõenimi *Rynga* (Svencionyse mk, Leedu) või jid *ring*, sks *Ring* ‘rõngas; sõrmus’, vrd sks pn *Ring* < ‘sõrmus; käepärane; tühhine; ümar väljak jm’; Nrv Tln Trt **Rosenberg** < kas väikelinnanimi *Rosenberg* (Saksamaa, Lääne-Preisimaa, tänapäeval *Susz*, Poola) või sks tehisnimi *Rosenberg* ‘roosimägi’ < *Rose* ‘roos’ + *Berg* ‘mägi’, vrd sks pn *Rosenberg* < kohanimi (arvukalt); Nrv Tln Trt Vlj **Stein** < linnanimi *Stein* (rohkesti Saksamaal ja Austriaas) või sks *Stein*, jid *štein* ‘kivi’, vrd sks pn *Stein*. Mitmekesist algupära võib olla Tln **Stahl** ja Tln **Stal** < sks *Stahl* ‘teras’, kas vihje tegevusalale või iseloomule või tehisnimi ‘teras’ või kohanimi (Saksamaal mitmel pool), vrd sks pn *Stahl*; vrd jid *stol*.

Paari perekonnanime korral on võimalik neid käsitleda lühendnimena (10.2): Tln Vlj **Brin** < sks linnanimi *Brünn* < tšh *Brno* või akronüüm *Ben Rabi HJəhudah Nahman* ‘rabi Jehuda Nachmani poeg’; Trt **Pats** < kas külanimi *Patsy* (Kobrini mk, Valgevene; Bielski mk, Poola) või hbr akronüüm *PTS* < *Pa 'el Sedeq* ‘jumalakartlik’, vrd sks pn *Patz* < hellitusvorm nimedest *Paul*, *Peter* jt.

7. Tegevusalale viitavad perekonnanimed

Sellesse rühma on paigutatud perekonnanimed, mis on moodustatud elukutset või tegevusala tähistavatest nimi- ja omadussõnast (DJS: 39). Vaadeldavaid perekonnanimedesid käsitletakse kelleli. See on üsna probleemikas, nt apellatiivide keelepäritolu ka-jastamine, ühelt poolt eriti jidiši ja saksa keele, teiselt poolt aga idaslaavi keelte eristamisel. Üheselt tegevusalaga seletatavad perekonnanimedesid on 111 (20,2 %), mitmeti interpreteeritavad 46. Viimaseid on 2,4 korda vähem kui üheselt interpreteeritavad perekonnanimedesid. Nende osatähtsus erineb mõneti DJSi arvutatud keskmisest (15,6 %) ja Vene impeeriumi hääletusnimekirjade omast (16,5 %), mis moodustas Balti kubermangus keskmiselt 12,6 %.

7.1. Üheselt tegevusalast tuletatud perekonnanimed

H e e b r e a ametinimetused (arvult 10 ehk 9,0 % alariühma nimestest), peale ühe (vt *Hait-*), tähendavad sünagoogiga seotud ame-timehi: Rkv Vlj **Chasan** < hbr *ḥazzan* ‘sünagoogi kantor, jumalateenistuse pidaja’; Tln Trt **Gobovitsch** < hbr *gabai* ‘gabai, sünagoogi ülem usaldusmees; rahaasjadega tegelev sünagoogivanem’; Nrv Tln **Hait**, Nrv Tln **Haitin** ja Prn Tln Trt **Haitov** (DJS: *Kh-* algulised) < hbr *ḥajjat* ‘rätsep’, vrd *Nodel, Scher, Scherman* ja *Spilka*; Tln **Melamed** < jid *melamed* ‘melamed, õpetaja juudi vaimulikus algkoolis’ < hbr *məlammed* sama tähendusega; Trt **Morein** < hbr *maran* ‘meie õpetaja (aukraad, mida talmudiakademiad omistavad väljapaistvatele talmudiõpetlastele)’; Rkv **Safro** ja Tln **Sofer** < hbr *sofer* ‘sofer, pühade tekstide (toorarullide) ümberkirjutaja’ (vrd jid *soifer*); Tln Vlg **Schames** < hbr *šamaš* ‘sünagoogiteener; rabi isiklik abiline’, vrd *Schulmann*.

Jidiši päritolu perekonnanimedesid on saksa omadest raske eristada. Eesti juutide nimed on talletatud enamasti saksa ortograafia põhiselt. Jidiši keel on väga sarnane saksa keelega, sest ta on tekkinud ülemsaksa murrete baasil. Ka juhul, kui jidiši lähte-sõna erineb saksakeelsest, pole kindel, et selle järgi saaks määrata keelekuuluvust, sest erinevus võib olla tingitud emma-kumma

keele murdeerinevustest, nimeloomes lähtumisest kas häädusest või kirjapildist jne.

Jidiši päritolu perekonnanimede (14 ehk 12,6 %) hulka võib häälkuliselt ($o < a, e < \ddot{o} < o$ jt) paigutada Tln **Glossmann** < ? jid *Glozman* ‘klaasija’, vrd sks pn *Glossmann* < lühendvorm *Gloss* nimest *Nicolaus* (vt ka *Glass*, *Gljas*, *Kljas*); Tln **Gomer** < jid (murdes) *homer* < *hamer* ‘haamer’; Tln **Heltzer** (DJS: *G*-alguline) < jid *heltser* ‘metsakaupmees’, vrd sks pn *Holzer*; Tln Trt **Kropmann** < kas jid *krop* ‘apteegitill (< vn); hõotsik, struuma’, vrd sks pn *Kropf* < *Kropf* ‘hõotsik, struuma’; seega võib viidata ka nimesaanu välimusele ‘pugukael’; Trt **Nodeł** < jid *nodl* ‘nõel’, vihje rätsepaametile; vrd sks *Nadel* (vt ka *Hait*, *Haitin*, *Haitov*, *Scher*, *Scherman* ja *Spilka*; Tln **Vainer** < jid *vainer* ‘veinikaupmees’, vrd sks *Wein* [vain] (vt ka *Veiner*).

Jidiši perekonnanimede alla on paigutatud ka need nimed, mille lähtesõnad on heebrea, poola vm laenud: Trt **Jassmann** < *jas* (kirdemurdes) ‘viin’ < jid *jaš* < hbr lühend *jš*; Tln **Kantor** < jid *kantor* ‘sünagoogi jumalateenistuse pidaja’ < pl *kantor* ‘kantor’ < lad *cantor* (vrd *ḥazn*); Trt **Resnik** < jid *reznik* ‘rituaalne loomatapja’ < ukr *riznyk* ‘lihunik’. Siia rühma kuulub ka sünagoogiga seonduv Tln **Schulkleper** < jid *šulkleper* (CYE: *šulkleper*) < jid *šul* ‘kool; sünagoog’ + jid *kleper* ‘kloppija, koputaja’, st sünagoogiteener, kelle üheks ülesandeks oli hommikul koputada aknaluugile, et kutsuda palvusele. Kas jidiši või vene algupära on Trt **Saposchnikov** < vn jid *sapožnik* ‘kingsepp’ ja Tln Vru **Strasch** < vn *straž*, jid *straže* ‘kaitsja; valvur’. Jidiši või idaslaavi päritolu on Trt **Furmansky** < jid vn vvn ukr *furman* ‘küüdimees’, vrd sks pn *Fuhrmann*; Tln **Press** < rhv *press* ‘press’, jid, vvn *prés* ‘triikraud; trükipress’.

Jidiši või saks a algupära (37 ehk 33,3 %) on Trt Vru **Bekker** < jid *beker* ‘pagar’, sks *Bäker*, vrd sks pn *Bäcker*, *Backer* ja *Becker* (vt ka *Peker*, *Pekker* ja *Pikarevitsch*); Vlg **Blecher** < sks *Blecher*, vrd sks pn *Blecher* ja *Blechner*, kuid jid *blechner* ‘plekisepp’; Rkv Tln **Blechman** < jid *blex*, sks *Blech* ‘plekk’ + liide *-man*, vihje plekisepale; Trt **Bleimann** < sks *Blei* [ai], jid *blai* ‘tina’, vihje tinutajale; Prn Tln **Brenner** < sks *Brenner* ‘põletaja, tellisepõletaja, viinapõletaja, hõbedavalaja jms’, jid *brener* ‘vii-napõletaja’, vrd sks pn *Brenner*; Tln **Druk** < jid *druk* ‘surve;

trükk; trükikoda; trükipress’, sks *Druck* ‘surve; trükk (mitmes tä-henduses)’, vihje seotusele trükiasjandusega; Tln **Essigmann** < sks *Essig*, jid *esik* ‘äädikas’, vihje äädika valmistajale või kaupmeheli, vrd sks pn *Essigmann*; Vlg **Fischer** < sks *Fischer*, jid *fi-
sher* ‘kalur’, vrd sks pn *Fischer*; Tln **Gleser** < jid *glezer* ‘klaasija’, sks *Gläser*, vrd sks pn *Glaser* ~ *Gläser* (vt ka *Glass*, *Gljas*, *Kljas*); Vru **Heilig** (DJS: *G-alguline*) < sks *heilig*, jid *heiliker* ‘püha’, vrd sks pn *Heilig*;

Tln **Kirschner** < jid *kiršner* ‘köösner; mütsitegija’, vrd sks pn *Kirschner* ja *Kürschner* (vt ka *Kuschner* ja *Kuschnerov*); Trt **Kraemer** ja Trt Vlj **Kremer** < sks *Krämer*, jid *kremer* ‘poodnik’; DJS on ebaõigesti lähtunud poola ja ukraina lekseemidest (vrd pl *kamaraz* ‘poodnik’, ukr *kamar*’), vrd sks pn *Kramer* ja *Krämer*; Tln **Lerenmann** ja Tln **Lermann** < jid *ler* ‘väljaõpe’, sks *Lehre* ‘õpetus; väljaõpe’, vrd sks pn *Lehrmann* < kas *Lehre* ‘õpetus; väljaõpe’ või kohanimi *Lehre* (Alam-Saksimaa) + liide *-mann*; Tln **Metsenhendler** ja Tln **Mizenhendler** < jid *michandler* ‘mütsi-kaupmees’ < *mic* ‘müts’ + *hendler* ‘kaupmees’), vrd sks *Mütze* ja *Händler*; Trt Vlj **Milner** < jid *milner* ‘mölder’, vrd sks pn *Mildner* ja *Miildner*;

Trt **Salzman**, Tln **Saltsmann** ja Tln **Saltzmann** < sks *Saltz*, jid *zalts* ‘sool’, vihje soolakaupmehe ametile, vrd sks pn *Salzmann*; Trt **Schenker** < sks *Schenker*, jid *šenker* ‘joogikohapidaja, kõrtsmik’, vrd sks pn *Schenker*; Tln **Schenkmann** < sks *Schenk* ‘joogikoht, kõrts’, jid *šenk* ‘joogikoht (kõrts jmt)’, seega ‘kõrtsimees, kõrtsmik’ (vt ka *Krüger* ja *Schenker*); Nrv Tln Vru **Scher** < jid *šer*, sks *Schere* ‘käärid’, vihje rätsepaametile, vrd sks pn *Scheer* (vt ka *Hait*, *Haitin*, *Haitov*, *Nodel*, *Scherman*, *Schermann* ja *Spilka*; Rkv Trt Vru **Scherman** ja Tln **Schermann** < jid *šer*, sks *Schere* ‘käärid’, vt ka *Hait*, *Haitin*, *Haitov*, *Nodel*, *Scher* ja *Spilka*; Tln **Schmidt** < sks *Schmidt*, jid *šmid* ‘sepp’, vrd sks pn *Schmid* ja *Schmidt*; Tln **Schreiber** ja Trt **Schreiberg** < sks *Schrei-
ber* [ai], jid *šraiber* ‘kirjutaja; sekretär’, vrd sks pn *Schreiber*; Nrv **Sinder** < sks *Schinder*, jid *šinder* ‘nülgija; kurnaja’; Prn **Sindler** < sks *Schindler*, ? jid *šingler* ‘sindlite valmistaja või nendega katusekatja’, vrd sks pn *Schindler*; Trt **Steinbrecher** < *Steinbrecher*, jid *šteinbrexer* ‘kivimurrutöötaja’ < sks *Stein* ‘kivi’ + *Brecher* ‘murdja’, jid *štein* + *brexer*, vrd sks pn *Steinbrecher*;

Tln **Ziegelmann** < sks *Ziegel*, jid *tsigl* ‘tellis’, vihje telliste valmistajale või müüjale; Nrv **Zukerman** ja Rkv **Tsukermann** < sks *Zucker*, jid *cuker*, vihje suhkrualalmistajale või -kaupmehe ametile, vrd sks pn *Zuckermann*; Tln **Tuch** < sks *Tuch* ‘rätik; kalev’, jid *tux* ‘rõivas; kalev; kangatükk; räbal; rätik, sall’, vihje kangaste või röivastega tegelejale; Tln Trt **Vassermann** < sks *Wasser*, jid *vaser*, vihje veevedaja ametile, vrd sks pn *Wassermann*; Tln **Vollmann** < jid *vol*, sks *Wolle* ‘vill : villa’, vrd sks pn *Vollmann* < kas *Volkmann* ‘rahvamees’ või *Wollmann* < *Wolle*.

Häälikuliselt ja semantiliselt näivad s a k s a päritolu (13 ehk 11,7 %) olevat Trt **Baumann** < sks *Baumann* ‘ehitusmees, ehitaja’ (vrd jid *boi-* ‘ehitus-’), vrd sks pn *Baumann*; Trt **Glass** ja Tln **Gljas** < sks *Glas* ‘klaas (materjal)’, vrd sks pn *Glas*, kuid jid *gloz*, vihje klaasijaametile (vt ka *Gleser* ja *Kljas*), häälkjärjestus *lja* viitab venepärasusele; Nrv **Hoffman** (DJS: *G-alguline*) < sks *Hoffmann* ‘öukondlane’ (vrd jid *hoifman*), vrd sks pn *Hofmann* ‘öukondlane; mõisavalitseja; talurentnik’; Tln **Klas-Glass**, vt *Glass*; vrd sks pn *Klas* <*Nicolaus*; Seos jid apellatiividega *kloiz* ‘väike palvemaja, kus usklikud kuuluvad sageli samasse sotsiaalsesse rühma või tsunfti’ ja *gloz* ‘klaas’ (DJS) ei sobi häälikuliselt; Hps Tln Tpa Trt **Kljas** (DJS: ? *Glyaz*), vt *Klas-Glass*; Tln **Krüger** < sks *Krüger* ‘kõrtsmik’ (vrd jid *kriger*), vrd sks pn *Krüger* (vt ka *Schenker* ja *Schenkmann*); Trt **Mühlmann** < sks *Mühlmann* < *Mühle* ‘veski’ (vrd jid *mil*), vrd sks pn *Mühlmann* (vt ka *Krüger*, *Milner*, *Müller*); Trt **Müller** < sks *Müller* ‘mölder’ (vrd jid *miler*), vrd sks pn *Müller* (vt ka *Krüger*, *Milner*, *Mühlmann*); Trt **Schank** < keskülemsaksa *schanc* ‘valamisnõu’, vihje selliste anumate valmistajale või kõrtsmikule, vrd sks pn *Schank*; Tln Trt **Schumann** < sks *Schumann* ‘kingsepp’ < *Schuh* ‘king’, vrd jid *šux*, vrd sks pn *Schumann*; Tln **Veiner** < sks *Weiner* ‘veinivalmistaja või kaupmees, ka napsitaja’, vrd sks pn *Weiner* < *Wagner ~ Wäigner* ‘vankrimeister’ (vt ka *Vainer*); Tln Vlg **Steinert** < sks *Steiner* ‘kalliskividega tegeleja (vihje kullassepale) või tänavasillutise paigaldaja’ < *Stein* ‘kivi’, vrd sks pn *Steinert*.

Ainult väheste s l a a v i päritolu perekonnanimede (30 ehk 27,0 %) puhul on keeleline kuuluvus selge. Poola üldsõnade baasil on tuletatud Trt **Intriligator** (Beider: *Introligator*) < pl *introligator* ‘raamatukötja’; Prn **Kolektor** < pl *kolektor* ‘koguja;

maksukoguja'; Tln **Mletschin** < pl *mleczny* 'piima-', st vihje pii-maga tegelejale, nt piimamees; Trt **Tschapkovski** ja Tln **Tchapkovsky** < pl *czapka* 'läkiläki, talvemüts'.

Vene apellatiividest võivad lähtuda Tln **Porchovnikov** < vn *porohnikov* 'püssirohumeister'; Nrv **Zehovoj** < vn *cehovoj* 'gil-divanem' (vrd ukr *cehovyj*); Tln **Vinik** < vn *vinnik* 'veinikaup-mees; viinapõletaja'. Valgevene ametinimetuste baasil on tekkinud Prn **Burmistrovits** < vvn *burmistr* 'bürgermeister'; Prn **Kuschner** ja Trt Vru Tln **Kuschnerov** < valgevene *kušner* 'köös-ner' (vrd Kirschner). Ukraina keelega seondub DJSi järgi vaid Tln **Kurizkes**, Nrv **Kuritski** ja Tln **Kurizky** < ukr *kuryčka* 'sigarett; pabeross; pläru'; Trt **Saposchnikov**, vt eespoolt; Tln Vru **Strasch**, vt eespoolt.

Enamiku i d a s l a a v i päritolu perekonnanimede puhul täpsemat keelekuuluvust pole võimalik määrata: Tln Trt **Bulkin** < vn vvn ukr *bulka* 'sai', vihje pagari või saiamüüja ametile; DJSi järgi kuulub tehisperekonna nimede rühma (9.2); Tln **Mesnik** < vn vvn *mjasnik*, ukr *mjasnyk* 'lihunik'; Tln **Mednikov** < vn vvn *mednik* 'vasksepp'; Vlg **Peker**, Vru **Pekker** ja Tln **Pikarevitsch** < vn *pekar*', vvn ukr *pekar* 'pagar' (vt ka *Bekker*); Tln **Pivnik** < ukr *pyvnyk* 'öllemüüja'; vn *pivnik* 'öllepruul; öllarmastaja'; Trt **Pivovarov** < vn *pivovar*, vvn pivavar, ukr *pyvoval* 'öllepruulija'; Vlg **Ribnik** < vn vvn *rybnik* 'kalakaupmees'; Tln **Rybak** < vn vvn ukr *rybak*, 'kalamees, kalur'; Hps **Spilka** < vn vvn ukr *špil'ka* 'juksenõel; kübaranõel; nööpnõel', vihje rätsepaametile (vt ka *Hait*, *Haitin*, *Haitov*, *Nodel*, *Scher* ja *Scherman*); Tln **Stoler** < vn *stol'jar*, ukr *stoljar* 'tisler' (vrd vvn *staljar*). Trt **Furmansky** ja Tln **Press** kohta vt eespool.

R a h v u s v a h e l i s t e s õ n a d e baasil on moodustatud 7 (6,3 %) perekonnanime: Tln **Advokat** (DJS: puudub) < *advokat* (esineb võõrsõnana paljudes keeltes); Trt **Aptekarev** < vn *aptekar*', vvn *aptèkar*, ukr *aptekar* 'apteeker'; Tln Trt **Bass** < vn, jid *bas* 'keel- või puhkpill; bassilaulja' või jid, ukr *bas* 'kontrabass, bassviiul', vihje pillimängijale; Vlg **Musikant** < vn vvn ukr *muzykant* 'muusik'; Nrv **Zimbalov** ja Nrv Tln **Tsimbalov** < jid *cimbl* 'simbel', vihje simblimängijaametile; Trt **Zimbler** < jid *cimbler* 'simblimängija'.

7.2. Kas tegevusalast tuletatud või teisiti seletatavad perekonnanimed

Selle rühma poolesaja perekonnanime päritolu on mitmeti seletatav. Peale *kohen*'i- või rabiameti (2.2, 3.2) võib Vru **Katsov** tähenadaka lihunikku. Tln Trt **Rabinovitsch** ja Vru **Rabinovitsch-Munits**, võib peale ametinimetuse vihjata ka nimesaanu rabiinlikule päritolule (3.2). Pole välistatud, et mehe- või naisenimema seonduvad ühelt poolt Tln Trt **Aisman** 'raud' (jid, sks), Tln **Gendel** 'kaubandus; äritehing' (jid, sks), Tln Trt **Heimann** 'hein' ning Vlj **Perlman** ja Tln Trt **Perlmann** 'pärl' (vt 4.2), teisalt aga Tln Trt **Goldmann** 'kuld' (jid, sks), Trt **Reichel** 'harjusk' (hbr), Tln **Schulmann** 'sünagoogiteener' (jid) ning Tln **Zipukoff** ja Trt **Zöpukov** 'müts' (jid) (vt 5.2). Neis tähendusrühmades pole slaavi päritolu perekonnanimedesid.

Osa perekonnanimede puhul on võimalik lisaks ametivihjele oletada veel nende põlvnemist kohanimedest (6.2): Vlg **Berners** 'viina- jm põletaja' (jid/sks), Tln **Dukarevitsch** 'trükkal' (jid/sks), Nrv **Korobov** 'karp' (isl); Tln **Paris** 'erak' (jid < hbr), Tln **Pataschnikov** 'potas' (rhv), Trt **Pliss** 'velvet' (jid), Tln **Ratner** 'nõukoguliige' (jid/sks), Tln **Rudnik** 'kaevandus' (isl), Tln Tpa **Scheer** 'käärid' (jid/sks; vt ka 7.1 *Scher, Scherman, Schermann*), Tln **Skobloff** 'liimeister' (isl), Tln **Volov** 'vill?' (isl). Ametile vihjavate sõnade hulgas on nii heebrea, jidiši või saksa kui ka idalaavi appellatiive.

Perekonnanimede hulgas on selliseid, mille puhul võib peale elukutse esineda vihje nimesaanu välimusele või iseloomule (8.2): Tln **Antik** (Aleksander) < rhv *antik*- 'muistik; antiikne ese' (DJS mainib ainult pl appellatiivi), vihje vanavara müüjaametile või vanadesse esemetesse kiinduvusele; Tln **Balonov** < kas hbr *ballan* 'saunapidaja' või hbr *ba'alan* 'innustunud või midagi himustav inimene'; Tln **Dreyer** < kas jid *dreier* 'petis' (CYE) või sks *Dreher*, vrd sks pn *Dreher* 'treial', *Dreier* < 'kolmest mehest koosneva komisjoni liige' ja alamsaksa *Dreier* < 'treial'; Tln Trt **Goldmann** (vt eespool); Nrv **Krigman** < kas sks *Krug*, jid *krig ~ krug* 'kann : kannu' (vihje kõrtsipidajale) või jid *kriger* 'tülitseja', sks *Krieger* 'sõjamees'; Tln Vlj **Marotsnik** < kas ukr *mirošnyk* 'mölder' või vvn *maročyt'*, vn *moročit'* hullutama, kärbsid pähe

ajama’; Tln **Pakkin** kas jid *paker* ‘pakkija; õgard’ või ukr *pakin* ‘setukas’; Tln **Schmotkin** < valgevene *šmotki* ‘räbalad, kaltsud’, vihje nendega tegelemisele või nende kandmisele; Vlg **Rauchman** < kas jid *roixvarg* ‘karusnahakaup’ või jid *roix* ‘suits’, vrd sks pn *Rauch* < kas ‘karvane; harimatu’ või ‘suits (vihje tule ääres või tulega töötamisele)’ (DJSi järgi ka jid *raix* ‘rikas’, mis jäab praegu kõrvale).

Nelja perekonnanimi puhul lisandub eelnevatele samuti oletus tehisnimist (9.2): Nrv **Ferdman** < jid *ferd* ‘hobune’ + *man* ‘mees’ (vrd sks *Pferd*) vihjega hobuseäriile vms, jid *ferd* ‘loll, tobu’, Tln **Papp** < kas jid *pape* ‘isake; kliister’ (vrd sks *Pappe* ‘papp (pabritoode)’); Tln **Stahl** ja Tln **Stal** ‘teras’ (sks).

Otsene seostamatus nimesaanuga pole välistatud ka järgmiste perekonnanimede puhul: Prn Vlg **Fell** < sks *Fell*, jid *fel* ‘karusnahk’ kas ametiga seotud pn või tehisnimi, vrd sks pn *Fell* < kas ‘nahk’ või kohanimi (mitmel pool Saksamaal); Vlg **Fisch** < sks *Fisch*, jid *fiš* ‘kala’, kas vihje kaladega tegelemisele või tehisnimi, vrd sks pn *Fisch*; Nrv Tln **Gorfinkel** < jid *gorfinkl* ~ *gorfunkl* ‘?punane kalliskivi (rubiin, granaat, spinell)’, vihje kalliskivide kaupmehe ametile või tehisnimi; Rkv **Grabe** < pl *grabie* ‘reha’, vihje heinaga tegelemisele või tehisnimi; Prn **Hopp** (DJS: *Gop*) < kas jid *hop* ~ *hops* ‘humal’, vihje humalaärile ja seosele õllega või tehisnimi; vrd sks pn *Hopp* ja *Hoppe* < keskalamsaksa *hoppe* ‘humal’; Tln **Kitt** < kas jid *kit*, sks *Kitt* ‘kitt’, vn vvn *kit* ‘vaal (imetaja)’ (vrd ukr *kyt*), ukr *kit* ‘isakass’ või tehisnimi Trt **Rips** < jid sks *Rips* ‘rips (tekstiil)’, kas vihje seosele tekstiilitoodetega või tehisnimi; Tln **Schlifstein** < kas jid *šlifstein* ‘tahk, ihumiskivi; luisk’, sks *Schliffstein* ‘lihvitud kalliskivi’ < jid *šlif* ‘tahk, kant’ + *šejn* ‘kivi’, sks *Schliff* ‘lihv; lihvamine’, linnanimi (Austria) või tehisnimi.

Akronüümi võivad sisaldada järgmised perekonnanimed: Trt **Atlas** < kas rhv *atlas* ‘atlass’ (vihje riidekaubandusega tegelejale), hbr akronüüm *ATLS* < ‘*Aḥ tov l-Jiśra’el Selah* ‘Ainult head olgu Iisralile’ või ‘Jumal on töesti hea Iisraelile’; Vlg **Brikman** < kas jid *brik* ‘sild’, jid *brike* ‘vanker; vagun’ või hbr akronüüm *BRJ* < *Ben Rabbi Ja’aqob* ‘rabi Jakob Koppeli poeg’, vrd sks pn *Bruckmann* ja *Brückmann* < *Brücke* ‘sild’; Akr Tln Trt **Bruk** < kas *jid*, valgevene *bruk* ‘munakivitee’ või saksapärasstatud *Baruch* (< hbr

Baruh), vrd sks pn *Bruck* ja *Brück* < kas ‘silla lächedal elav inimene’ või kohanimi (arvukalt Saksamaal ja Austria).

8. Nimesaanut iseloomustavad perekonnanimed

Selle rühma perekonnanimede lähtesõnad iseloomustavad nimesaanut mitmesuguste omaduste poolest: välimus, iseloom, eraelu, sotsiaalne seisund jm (DJS: 46). Üheselt seletatavad perekonnanimed on 39 (7,1 %), mitmeti interpreteeritavad 45. Viimaseid on 1,2 korda rohkem kui üheselt interpreteeritavad perekonnanimed. See võib avaldada mõju rühma perekonnanimede osakaalule. Nende osatähtsus erineb oluliselt DJSi arvutatud keskmisest (13,5 %), kuid on peaaegu võrreldav Vene impeeriumi hääletus-nimekirjade omaga (9,3 %), mis moodustas Kuramaa, Kaunase ja Vilniuse kubermangus keskmiselt 6,2%. See on lähedane sama rühma Eesti juutide perekonnanimede protsendile.

8.1. Nimesaanut üheselt iseloomustavad perekonnanimed

H e e b r e a päritolu perekonnanimed (9 ehk 23,7 %) väljendavad nimesaanu omadusi (välimus, võimed) või tema päritolu. Nende hulka kuuluvad kõigepealt Prn Tln Trt **Amitan** < hbr ‘amtan ‘tõde armastav’; Krs Tln **Buras** < hbr *burut* ‘teadmatus, võhiklus’; Tln **Giebert** < hbr *gibbor* ‘kõva käega juht, türann’; Prn Trt **Katsin** < hbr *qaṣin* ‘rikkur’; Vru **Scheitman** < hbr *šoteh* ‘tola’; Tln **Schocher** < hbr *šəḥar* ‘must’ tumeda nahha ja juuste järgi (vt ka *Schwarz* ja *Schwartz*). Teisest küljest iseloomustub nimesaanu päritolu: Tln **Misrok** < hbr *mizrah* ‘ida’, vihje migrandile Aasiast, Tln **Teischev** ja Pde **Teischev-Perman** < jid *teišev* ‘põliselanik’ < hbr *tošav*.

J i d i š i perekonnanimede hulka on paigutatud 4 (7,9 %), tegelikult mitmesugust algupära apellatiividest moodustatud perekonnanime: Vlg **Bachmat** ja Tln **Bahmat** < jid ‘kohmakas inimene’, vrd vn *bahmat*, pl *bachmat* ‘madalat kasvu hobune’ (turgi keeltest), Tln **Drabkin** < jid *drabke* ‘räpane, lohakas naisterahvas’; Tln **Stupel** < jid *štupl* ‘rõugearm; väike õõnsus’.

Seevastu mitu korda rohkem on perekonnanimesid (10 ehk 26,3 %), mille puhul on keeruline otsustada, kas lähtesõna pärieneb *jidišist vōi saka keelest*: Tln **Dorfman** < sks *Dorfmann*, *jid dorfman* ‘külacees’; Rkv **Faiman**, Vlj **Fain** ja Trt **Fainmann** < *jid fain*, sks *fein* ‘kena, meeldiv, õrn’; Tln **Hell** (DJS: *G-algu-line*) < *jid hel(er)* ‘light, breit’ või sks *hell* ‘hele’, vrd sks pn *Hell* < kohanimi (rohkesti Saksamaal); Trt **Himmelhoch** (DJS: *Gimel-gokh*) < *jid himlhoix*, sks *himmelhoch* ‘taevasse ulatuv, ülikõrge’; Prn Tln **Klein** < sks, *jid kleiner* ‘väike’, vrd sks pn *Klein*; Tln Trt **Schwarz** ja Vlg **Schvartz** < sks *schwarz* või *jid švarc(er)* ‘must’, vrd sks pn *Schwarz* ja *Schwartz*, vrd Schocher; Tln Trt **Stark** < sks *stark*, *jid štark* ‘tugev’, vrd sks pn *Stark*.

Samavõrra näikse leiduvat saka saka päritolu perekonnanimesid (9 ehk 23,7 %): Tln Vlj **Brauns** < sks *braun* ‘pruun’ (vrd *jid broin*), vrd sks pn *Brauns* < hüüdnimi *Bruno*; Tln Trt **Gelb** < sks *geli* ‘kollane’ (juuste või habeme heleda värvuse tõttu); Tln Trt **Gelbart** < kas sks *Hellbart* ‘hele habe’ või sks *Gelbbart* ‘kollane habe’, vrd sks pn *Gelbart*; Rkv **Grosman** ja Tln **Grossmann** < sks *gross* ‘suur’ (vrd *jid grois*), vrd sks pn *Grossmann*; Tln **Halbreich** (DJS: *Gal'breikh*) < sks *halbreich* ‘poolrikas’, kuid DJSi järgi *jid goldraix(er)* ‘rikas kulla poolest’; Trt **Lambart** (DJS: *Lamburt*) < *Langbart* < sks ‘pikk habe’; Tln **Reichmann** < sks *reich* ‘rikas’, vrd sks pn *Reichmann*. Siinkohal esitame ka ühe kunaigisele majamärgile viitava perekonnanime: Krs Trt **Grünhut** (DJS: *Gringut*) < sks *Grünhut* ‘roheline kübar’ < *grün* ‘roheline’ + *Hut* ‘kübar’ (vrd *jid grin + hut*). Siinpuhul üks nimi ei muuda oluliselt statistikapilti.

Erandina leidub alarühmas üks hispania ja mõned mitmest s l a a v i keelest pärinevad perekonnanimed (kokku 7 ehk 18,4 %): Tln **Karro** meenutab eesti sõna *karu* vanas kirjaviisis *karro*], kuid pigem on tegu sefardi juudinimega *Caro* < hispaania *caro* ‘kallis’, perekonnanimi ilmus Toledos XIV sajandil ja on registreeritud kujul *Karo* Vilniuses (DJS). Slaavi päritolu on Tln **Besprosvanje** < vn *besprozvannyj* ‘nimetu; hüüdnimeta’; Vlg **Dorogoi** < vn *dorogoj* ‘kallis’ (vrd vvn *daragi*, ukr *dorogyi*); Trt **Gulkovitsch** < ukr *gul'ka* ‘väike muhk; pummelung’ < ukr *gulja* ‘muhk; vill : villi’; Tln **Kamerasse** < pl *komeraže* ‘keelepeks, laimujutt’; Trt **Varjatov** < pl *wariat* ‘hullumeelne’; Trt Vlg Vlj

Smeloi (DJS: nimi puudub) < vn *smelyj*, vvn *smely* ‘julge’ (vrd ukr *smilyi*).

8.2. Kas nimesaanut iseloomustavatest sõnadest või teisiti tuletatud perekonnanimed

Tln **Heller** ‘hele’ (jid/sks) võib olla ka rabiinlik perekonnanimi (vt 3.2). Võimalik iseloomujoon võib peituda mõnes mehenimest tuletatud perekonnanimedes: Tln Trt **Fuchs** ‘kaval’ < ‘rebane’ (jid/sks) ja Tln **Gutmann** ‘hea’ (jid/sks) (vt 4.2). Antroponüümsetest perekonnanimedest kuulub vaadeldavasse rühma ka Vlj **Perlman** ja Tln Trt **Perlmann** (4.2).

Sagedamini võib iseloom kajastuda naistenimedest tuletatud perekonnanimedes (vt 5.2), sest jidišikeelsed ja neist peaaegu eristamatud saksa naisenimed on sageli tuletatud üldsonadest, mis tähistavad positiivseid isikutunnuseid: F: Tln **Eidelmann** ‘üllas’ (jid), Trt **Glikmann** ‘õnn’ (jid), Tln Trt **Goldmann** ‘kuld’ (jid, sks), Trt Vlg Vru **Lieb** ‘armas’ (jid/sks), Tpa **Raichman** ja Tln **Raichmann** ‘rikas’ (jid), Tln Trt Vlg **Schein** ‘ilus’ (jid), Tln Trt **Slatkin** ‘kuld’ või ‘magus’ (tsh/vn); erandiks on sisu poolest Tln **Taub** ‘kurt’ (sks). Samasse alarühma saab paigutada ka ainukese heebrea päritolu perekonnanime Vru **Jeirus** ‘pärija’ (hbr) (vt 5.2).

Seost topotüümiaga võib esineda järgmiste, isikutunnustest tuletatud perekonnanimede puhul (6.2): Vlg **Bell** ‘valge’ (isl), Nrv **Dubin** ‘puupea’ (isl), Trt **Glant** ‘galantne’ (rhv), Trt **Gor** ‘Hanuka vurkann; juus’ (jid), Tln **Nischtschansky**, Tln **Paris**, Nrv **Rein**, Trt **Schkopp** ja Tln **Tscherni**.

Nimesaanu välimus, iseloom või huvid võivad ilmneda järgmistes perekonnanimedes: Tln **Antik** ‘antiikne’ (rhv), Tln **Balonov** ‘himustaja’ (hbr), Tln **Dreyer** ‘petis’ (jid), Nrv **Ferdman** ‘loll’ (jid), Nrv **Krigman** ‘tülitseja’ (jid), Tln Vlj **Marotsnik** ‘hullutaja’ (vn), Tln **Pakkin** ‘õgard’ (jid), Vlg **Rauchman** ‘harimatu’ (sks) ja Tln **Schmotkin** ‘kaltsud’ (vvn) (vt 7.2).

Nrv **Ferdman** ‘loll’ (jid) ning Tln **Stahl** ja Tln **Stal** ‘teras’ (sks) võivad olla ka tehismimed. Samasse rühmad kuuluvad ka Tln **Dimant** < jid *dimant* (murdevariant?, vrd *diment*) kas ‘teemant; heasüdamlik’, vihje iseloomule või tehismimi; Tln Trt **Gassmann**

(DJS: *G*-alguline) < kas jid *has* ‘vihavaen’, hbr *gas* ‘paks, jõhker’, jid *gas*, sks *Gasse* ‘tänav’ või tehisnimi, vrd sks pn *Gassmann*; Vru **Goldbrat** < kas ?jid *goldnbord* ‘kuldhabe’, vihje välimusele, või jid *gold(n)brot*, sks *Goldenbrot* ‘kuldne leib’ tehisnimena; Tln **Hasak** (DJS: *Kh*-alguline) < hbr *hozeq* ‘tugev, jõuline’ vihjena iseloomule või hbr *hazaq* ‘ole tubli!’ tehisnimena; Tln **Majorfes** < hbr *sabatihümni* pealkiri *mah jafit* ‘kui õiglane sa oled’, jidiisis kasutusel tähenduses ‘lömitaja’, ‘uhkuseta juut’, ka tehisnimi; Tln Trt **Soloveitschik** < deminutiv või patronüümilise vorm vn ukr üldsõnast *solovej* (vrd vvn *salavej*) tähenduses ‘ööbik’ või ülekantult ‘suurepärane laulja’, võimalik, et on mõeldud kantorit sünagoogis; Tln **Stahl** ja Tln **Stal** (vt 7.2).

Akronüüm võib tulla kõne alla järgmiste perekonnanimede puhul: Nrv **Baran** < kas vn vvn ukr *baran* ‘oinas’, akronüüm *BRN* (vt 4.2, *Beron*); Tln Trt **Baron** < kas rhv *baron* ‘parun’ või akronüüm *BRN* (vt 4.2, *Beron*) või tehisnimi, vrd sks pn *Baron*; Tln **Biek** < kas jid *bik*, vn vvn ukr *byk* ‘härg’, vihje iseloomule või hbr akronüüm *Ben Jiśro'elim Qədošim* ‘juudi pühade märtrite järglane’ või tehisnimi. Pole võimatu, et kaks viimast on dekoratiivnimed.

9. Tehislikud, sh ilutsevad perekonnanimed

Nendel perekonnanimedel puudub seos nimesaanu päritolu või iseloomustusega. Sealhulgas on kasutatud taimede, loomade, toitainete, kallikivide, metallide, müntide jm nimetusi. Nad võivad käsitleda ka ilu ja värvusi. Arvukad on kaheosalised nimed (vt ka ptk 1; DJS: 51–53). Selles tähendusrühmas on üheselt interpreeritavaid perekonnanimedesid on 77 (14,1 %) ja mitmeti tõlgendataid 52. Viimaseid on 1,5 korda vähem kui üheselt interpreeritavaid perekonnanimedesid. Nende osatähtsus ei erine oluliselt DJSi arvutatud keskmisest (16,4 %) ega Vene impeeriumi hääletusnimkirjade omast (15,9 %), sh Balti kubermangude keskmisest (14,0 %), kõikudes suurtes piirides (8,1 ja 21,4 % vahel).

9.1. Üheselt tehislikeks peetavad perekonnanimed

Heebrea sõnadest päri neeb vaid 3 (3,9 %) perekonnanimede: Tln **Issurin** < hbr *jəšurun* ‘juudi rahva aumetus’ < ‘ausameelne; siiras’ (VT *Jesurun*, 5Ms 32:15); Tln **Manoim** < hbr *mah na 'im* (VT: kui armas, Ps 133:1); Vlg **Zeidersch** < hbr *seder* ‘paasapüha söömaaeg; üks kuuest talmudiosast’.

10 (13,0 %) perekonnanimede saab võrrelda jidisi appellatiividega, kuigi mõne puhul on mõningaid kõhklusi: Tln **Blum** < jid *blum* ‘lill’ (vrd sks *Blume*), vrd sks pn *Blume* (vt ka *Kveit*); Nrv **Grinberg** < *Grinberg* ‘rohemägi’ < jid *grin* ‘roheline’ (vrd sks *grün*) + sks *Berg* ‘mägi’ (vt ka *Grünberg*); Tln **Karschenstein** < jid *Karšnštein* < *karš(n)* ‘kirss’ + *štein* ‘kivi’; Tln Trt **Klompus** < jid *klumpe* ‘puuking’; Trt **Kveit** < jid *kveit* ‘lill’ (< pl *kwiat* ‘lill; lilleöis’; vt ka *Blum*); Prn **Mendelkorn** (DJS: puudub) < kas hü-pokorism *Mendel* jid mehenimest *Man* (< *man* ‘mees’) + *korn* ‘ru-kis’ (vrd sks *Korn* ‘teravili, enamasti rukis’) või üldsõna *mendel* ‘mandel’ (vrd sks *Mandel*) + *korn* (juhul kui *korn* < jid *kern* ‘tuum’, sks *Kern*); Tln **Prisant** < jid *prizant* ‘topaas’, DJSi järgi ebaõigesti ‘kingitus’; Vlj **Schois** < jid *šois* ‘süli, rüpp’ (vrd sks *Schoss*); Rkv Tln Tpa **Taich** < jid *taix* ‘jõgi’ (vrd sks *Teich* ‘tiik’); Tln Trt Vlg **Teitelbaum** < jid *Teitelbaum* ‘datlipuu’ < jid *teitl* ‘dattel’ + sks *Baum* ‘puu’ (vrd jid *teitelboim*, sks *Dattelpalme*) (vt ka *Dattel*). Neist *Grinberg*, *Karschenstein* ja *Mendelkorn* on ilmselt dekoratiivnimed.

Umbes sama paljude perekonnanimede (11 ehk 14,3 %) lähteappellatiivide korral on keeruline eristada, kas on tegu jidisi või saksas tüvega: Tln **Band** < sks *Band*, jid *band* ‘pael, lint’, vrd sks pn *Band* < kas ‘pael’, vihje välimusele või tegevusalale; Tln Trt **Flachs** ja Prn Vru **Flaks** < sks *Flachs*, jid *flaks* ‘lina, vrd sks pn *Flachs*; Tln **Hecht** (DJS: *Gekht*) < sks *Hecht*, jid *hext* ‘haug’; Tln **Kellert** (DJS: *Keler*) < jid *keler*, sks *Keller* ‘kelder’; Tln **Oks** < jid *oks*, sks *Ochs* ‘härg’, mõnel juhul võib olla nime *Šor* (< hbr *šor* ‘härg, pull’) tõlkevaste; Tln **Strom** < sks *Strom*, jid *strom* ‘vool’; Tln **Tint** (Kuramaa) < jid *tint* ‘tint; tindipott’, sks *Tinte* ‘tint’; Tln **Vainstein** < jid *vainštein*, sks *Weinstein* ‘viinakivi’; Tln Trt **Vald** < sks *Wald*, jid *vald* ‘mets’; Tln **Vasser** < sks *Wasser*, jid *vaser* ‘vesi’.

Sama keerukas lugu on ka 37 (48,1 %) kaheosalise dekoratiivnimega, mis on kirjutatud saksa ortograafia järgi, kuid koosnevad sarnastest saksa ja jidiši sõnatüvedest väheste eranditega (nt sks *Berg*, jid *barg*): Nrv Tln Vlj Trt **Blumberg** < sks *Blumberg* ‘lille-mägi’ < *Blume* ‘lill’ + *Berg* ‘mägi’, vrd sks pn *Blumberg* ja *Blomberg* < kohanimi *Blomberg* (Saksamaal mitmel pool); Trt **Blumenfeld** < sks *Blumenfeld* ‘lilleväli’ < *Blume* ‘lill’ + *Feld* ‘põld, väli’; Rkv **Blumenhof** (DJS: piudub) < sks *Blumenhof* ‘lilleõu’ < *Blume* ‘lill’ + *Hof* ‘õu’; Trt **Blumenthal** < sks *Blumenthal* ‘lilleorg’ < *Blume* ‘lill’ + *Tal*, vanas kirjaviisis *Thal* ‘org’ (vrd jid *tol*), vrd sks pn *Blumenthal* < kohanimi (rohkesti Saksamaal); Tln **Bornstein** < kas sks *Braunstein* ‘pruun kivi’ (< *braun* ‘pruun’ + *Stein* ‘kivi’) või sks *Bernstein* ‘merevaik’ (vt ka *Bernstein*);

Tln **Ehrenstein** < sks *Ehrenstein* ‘aukivi’ < *Ehre* ‘au’ + *Stein* ‘kivi’ (vrd jid *ere* + *stein*); Tln Vlj **Eitelberg** < sks *Eitelberg* ‘selge mägi’ < *eitel* ‘edev; ennast täis; puhas, selge’ + *Berg* ‘mägi’ (ebaõigesti DJS: sks *edel* ‘puhast tõugu; kaunis; üllas’), vrd sks pn *Eitel* < hüüdnimi *Eitel* < keskülemsaksa *ītel* ‘puhas, võltsimata’; Tln **Fallstein** < sks *Fallstein* ‘langev kivi’ < *fallen* ‘kukkuma, langema’ + *Stein* ‘kivi’; Tln **Feinberg** ja Nrv Rkv **Finberg** < sks *fein* ‘peen, õrn’ < sks *Feinberg* ‘peen mägi’ < *fein* ‘peen’ + *Berg* ‘mägi’ (vrd jid *fain* + *barg*); Tln **Feinstein** < sks *Feinstein* < *fein* ‘peen, õrn’ + *Stein* ‘kivi’; Tln **Fruchtmann** < sks *Fruchtmann* < *Frucht*, jid *fruxt* ‘vili’ +*-mann*; Prn Tln Trt Vlj Vru **Goldberg** < sks *Goldberg* ‘kullamägi’ < *Gold* ‘kuld’ + *Berg* ‘mägi’, vrd sks pn *Goldberg* < kohanimi (arvukalt Saksamaal); Tln **Goldstein** < sks *Goldstein* ‘kuldkivi’, vrd sks pn *Goldstein* ‘kullaga sarnanev vääriskivi; alkeemikute proovikivi’; Tln **Grünberg** < sks *Grünberg* ‘roheline mägi’ < *grün* ‘roheline’ + *Berg* ‘mägi’ (vt ka *Grinberg*);

Tln **Herzfeld** (DJS: *Gertsfel'd*) < kas sks mehenimi *Herz* + *Feld* ‘Herzi pold’ või sks *Herz* ‘süda’ (vrd jid *harc*) + *Feld*; Trt **Hirschberg** (DJS: *Girshberg*) < kas jid, sks mehenimi *Hirš* + *Berg* ‘Hirši mägi’ (vt 4.1. *Hirsch*) või *Hirsch* ‘hirv’ + *Berg*; Tln **Hirschfeld** ja Prn **Hirschfeldt** (DJS: *Girshfel'd*) < sks *Hirschfeld* ‘Hirši pold’ (vt 4.1. *Hirsch*) või ‘hirvepold’ (sks *Hirsch*, jid *hirš*); Tln Vlg **Hirschhorn** (DJS: *Girschgorn*) < sks *Hirschhorn*, jid *hiršhorn* ‘hirvesarv; põdrasarvesool’;

Trt **Levenberg** < kas sks *Levenberg* ‘Levi mägi’ (vt 2.2. *Levi*) või sks *Löwenberg* ‘lõvimägi’ < *Löwe* ‘lövi’ + *Berg* ‘mägi’; Tln **Libertahl** < sks ‘Liberi org’ < jid mehenimi *Liber* < jid *lib(er)* ‘armas’ + sks *Thal* ‘org’ (vrd jid *tol*), võib-olla siiski sks *Lieberthal* ‘armas org’; Tln **Lövenstein** < sks *Löwenstein* ‘lõvikivi’ < *Löwe* ‘lövi’ + *Stein* ‘kivi’; Tln **Meiertal** < sks ‘Meeri org’ < *Meier* + *Tal* ‘org’ (vt 4.1. *Meerovitsch*); Trt **Mildenberg** (DJS: puudub) < *Mildenberg* ‘leebe mägi’ < sks *mild* ‘mahe, leebe’ + *Berg*;

Tln **Reingold** < sks *Reingold*, jid *reingold* ‘puhas kuld’ < *reiner* ‘puhas’ + *Gold* ‘kuld’; Vlj **Rosenblatt** < sks *Rosenblatt* ‘roosileht’ < *Rose* ‘roos’ + *Blatt* ‘leht’ (vrd *roiz* + *blat*); Vru **Rosenblum** < sks *Rosenblume* ‘roosilill’ < *Rose* ‘roos’ + *Blume* ‘leht’; Tln **Rosenfeld** < sks *Rosenfeld* ‘roosipöld’ < *Rose* ‘roos’ + *feld* ‘pöld, väli’; Tln **Rubinstein** < sks *Rubin*, jid *rubin* ‘Rubini kivi’; rubiin; Nrv **Rutstein** < sks *Rotstein* ‘punane kivi’ < *rot* ‘punane’ + *Stein* ‘kivi’ (vrd jid *roit* + *štein*); Tln **Schneberg** < sks *Schneeburg* ‘lumemägi’ < *Schnee* ‘lumi’ + *Berg* ‘mägi’ (vrd jid *šnei* + *barg*);

Tln **Veinberg** < sks *Weinberg* ‘viinamägi, viinapuistandik’ < *Wein* ‘vein; viinapuu’ + *Berg* ‘mägi’ (vrd jid *vain* ‘vein’); Vlg **Veinblatt** < sks *Weinblatt* ‘viinapualeht’ < *Wein* ‘vein; viinapuu’ + *Blatt* ‘leht’; Tln **Veinreich** < sks *Weinreich* ‘veinirikas, viinamarjarikas’ < *Wein* ‘vein; viinapuu’ + *reich* ‘rikas’. Kaheosalised dekoratiivnimed sisaldavad sageli algusosasid *Blume* ‘lill’, *Gold* ‘kuld’, *Hirsch* ‘Hirš; hirv’, *Rose-* ‘roos’, *Wein* ‘vein’ jt ning järelosiseid *-berg* ‘mägi’, *-blatt* ‘leht’, *-blum*, *-feld* ‘pöld, väli’, *-stein* ‘kivi’, *-tal* ‘org’ ja mõningaid teisi.

Ainult saksal keele baasil on seletatavad 12 (15,6 %) perekonnanime: Prn Tln **Bernstein** < sks *Bernstein* ‘merevaik’ (vrd jid *burštin*), vrd sks pn *Bernstein* (rohkesti Saksamaal ja Poolas) < kohanimi või merevaiguga tegeleja; Prn **Birin** < sks *Birne* ‘pirn; pirlipuu’ (vrd jid *bar* ~ *barne*); Vlg **Dattel** < sks *Dattel* ‘dattel’ (vrd jid *deith*) (vt ka *Teitelbaum*); Tln Vlj **Fürst** < kas sks *Fürst* ‘vürst’ (vrd jid *first*) või kohanimi *Fürth* (Saksamaa) (Dreifuß 1927: 92, 105), vrd sks pn *Fürst*; Tln Vlj **Hoff** (DJS: *Gof*) < sks *Hof* ‘õu; õukond’ (vrd jid *hoif*); Tln **Kirschbaum** < sks *Kirschenbaum* ‘kirsipuu’ < sks *Kirsche* ‘kirss’ + *Baum* ‘puu’ (vrd jid *käršenboim*); Prn Tln **Klaus** < sks *Klause* ‘kloostrikong; kaljulõhe’

(vrd jid *klojz* ‘väike palvemaja’, vrd sks pn *Klaus* < hüüdnimi nimest *Nicolaus*; Trt **Schwalbe** < sks *Schwalbe* ‘pääsuke’ (vrd jid *švalb*); Tln **Zitron** < sks *Zitrone* ‘sidrun’ (vrd jid *citrin*); Nrv **Varenheim** (DJS: puudub) < sks *Ware* ‘kaup’ + *Heim* ‘kodu’ (vrd jid *sxore*), siinkohal märgitagу, et DJSi järgi on pn *Varenberg* esiosa tuletatud ka jid sõnast *varm* ‘soe’ või mehenimest *Aron*; Tln **Weidenbaum** < sks *Weidenbaum* ‘pajupuu’ < *Weide* ‘paju’ + *Baum* ‘puu’ (vrd jid *verbe*, *ive* ‘paju’); Tln **Vonne** (DJS: puudub) < sks *Wonne* ‘ülim rõõm, õndsus’.

Slaavikeelsete perekonnanimedes on selles alarühmas suhteliselt vähe (6 ehk 7,8 %): Tln **Elenek** < pl *jelenek* ‘väike põder’; Rkv Tln **Golomb** < pl *golqmb* ‘tuvi’; Tln Trt **Halupovitsch** (DJS: *Kh-alguline*) < pl *chalupa* ‘talutare’, ukr *halupa* ‘hurtsik, hütt’; Vlg **Karol** < vn ukr *korol'*, vvn *karol'* ‘kuningas’; Trt **Krupatkin** < vn *kuropatka*, vvn *kurapatka* ‘põldpüü’; Tln **Sokol** < vn *sokol* ‘pistrik’ (vrd vvn *sokal*, ukr *sokil*).

9.2. Kas tehisnimed või muu sisuga perekonnanimed

Oletatav rabiinlik perekonnanimi Tln Trt **Schur** (vt 3.2) võib teisalt osutuda tehisnimeks tähendusega ‘kõrge sein’ (hbr). Patronüümsetest perekonnanimedest (4.2) võivad sellised olla Tln **Vru Bergman** ‘mäemees’ (sks), Vlg **Danenbergs** ‘Dani mägi’, Tln **Danenhirsch** ‘Danen + Hirš’, Tln Trt **Fuchs** ‘rebane’ (jid, sks), Tln Trt **Sack** ‘kott’ (sks), ‘kross’ (jid) ja Tln **Schlifstein** ‘ihumiskivi’ (jid, sks), matronüümsetest (5.2) aga Tln Trt **Eidus** ‘tunnistus’ (hbr), Vlj **Gens** ja Tln Trt **Genss** ‘hani’ (pl), Trt **Muschkat** ‘muskaatvein; muskaatpähkel’ (rhv) ja Tln **Ribka** ja Tln **Rybka** ‘köidik’ (hbr), ‘kalake’ (sl).

Tehislikud võivad olla ka järgmised perekonnanimed, arvult 14, mida teisalt peetakse lähtunuks toponüümidest (6.2): Tln **Drosd**, Trt **Gor** ‘hanuka vurrmäng’ (jid), Vlj **Herzberg** ja Tln **Herzenberg** ‘südamemägi’ (sks), Trt **Kamenovsky** ‘kivi’ (sl), Vlg **Kinber** ‘tõrvasmägi’ (sks), Tln **Kljatschko** ‘klimp’ (isl), ‘setukake’ (isl), Nrv **Korobov** ‘märss’ (isl), Prn **Migdal** ‘mandel’ (pl), Tln Trt **Mirvitz** ‘pühadeaegse õhtujumalateenistuse ettelugemine’ (hbr), Trt **Pasternak** ‘pastinaak’ (rhv), Tln Trt **Ring**

‘rõngas; sõrmus’(jid, sks), Nrv Tln Trt **Rosenberg** ‘roosimägi’ (jid, sks), ja Nrv Tln Trt Vlj **Stein** ‘kivi’ (jid, sks).

Osal juhtudel pole selge, kas on tegu tehisnimega või tegevusalale (7.2) vihjava lähtesõnaga: Prn Vlg **Fell** ‘karusnahk’ (jid, sks), Nrv **Ferdman** ‘hobusemees’ (jid), Vlg **Fisch** ‘kala’ (jid, sks), Nrv Tln ? **Gorfinkel** ‘kalliskivi’ (jid), Rkv **Grabe** ‘reha’ (pl), Prn **Hopp** ‘humal’ (jid, sks), Tln **Kitt** ‘kitt’ (jid, sks), ‘vaal’ (isl), ‘isakass’ (ukr), Nrv **Korobov** ‘märss’ (isl), Tln **Papp** ‘isake; kliister’ (jid), Trt **Rips** ‘rips (riidesort)’ (jid, sks) ja Tln **Stahl** ja Tln **Stal** ‘teras’ (jid, sks).

Samuti pole üheselt sedastatav, kas osa perekonnanimedesid on tehisnimed või nende lähtesõnad on kuidagi iseloomustanud nimesaanut (8.2): Akr Tln Trt **Baron** ‘parun’ (rhv), Tln **Biek** ‘härg’ (sl), Tln **Dimant** ‘teemant’ (jid?), Nrv **Ferdman** ‘hobusemees’ (jid), Tln Trt **Gassmann** ‘tänavamees’ (jid, sks), Vru **Goldbrat** ‘kuldhabe?’ või ‘kuldnne leib’ (jid, sks), Tln **Hasak** ‘jöuline’ (hbr), vt 8.2; Tln **Majofes** ‘öiglane’ (hbr), Tln **Papp** (vt eespool), Tln Trt **Soloveitschik** ‘ööbik’ (isl) ning Tln **Stahl** ja Tln **Stal** ‘teras’ (skks). Ühel juhul võib paralleelselt oletada akronüümi: Vlg **Sick** < kas hbr *zijq* ‘säde’ tehisnimena või akronüüm *ZJQ* < hbr *Sera* ‘*Jiśra’el Qodeš* ‘juudi püha väljavalitu’ (Esel 40).

10. Akronüümsed perekonnanimed

Akronüümid ehk lühendnimed on perekonnanimed, mis on moodustatud heebleakeelse fraaside või nende osade sõnade esitähedest. Nad tähistavad kellegi, sh hulgas kuulsa rabi poegi, häid iseloomujooni, piiblitsitaate vm. Akronüüme, mida kasutati juudi tekstides juba antiikajast ajast peale ning leiduvad ka talmudis, esineb ainult juudi perekonnanimede hulgas (DJS: 57). Üheselt seletatavaid perekonnanimedesid on 6 (1,1 %), mitmeti interpreeritavaid 18. Viimaseid on kolm korda rohkem kui üheselt interpreeritavaid perekonnanimedesid. See võib avaldada olulist mõju rühma perekonnanimede osakaalule. Siiski ei erine nende osatähtsus väga oluliselt DJSi arvutatud keskmisest (1,4 %) ega Vene imperiumi hääletusnimekirjade omast (0,8 %). Balti

kubermangudes erinevad nad väga suurtes piirides (0,1 ja 2,3 % vahel).

10.1. Üheselt akronüümadena tõlgendatavad perekonnanimed

Sellesse alarühma kuuluvad heebreakeelsed Tln **Bam** < hbr *BM* < *ben Mošeh, ben Me’ir* või *ben Mardəkaj* ‘Moses, Meiri või Mordokai poeg’; Nrv Tln **Harhat** (DJS: *Kharkhat*) < hbr *ḤRHT* < *Hatan Rabbi Hajim* ‘rabi Haimi väimees’, initsiaalid *HT* on teadmata; Trt **Murschak** < *MHRShK* < hbr *Maran Horav Rabbi Šmu’el Kaidanover*, poola talmudist rabi Samuel Kaidanover (u 1614–1676), hbr *maran* ‘meie ‘õpetaja’, Talmudi akadeemiate aanimetus väljapaistvatele õpetlastele; Tln **Pack** < akronüüm *BQ* < kas hbr *Bnej Qədošim* ‘pühakute pojad’ või hbr *Parnas Kahal* ‘juudi koguduse vanem’; Tln **Schaz** ja Tln **Schats** < hbr *Šalijah Sibur* ‘kogukonna saadik’, st kantor.

10.2. Akronüümadena või teisiti tõlgendatavad perekonnanimed

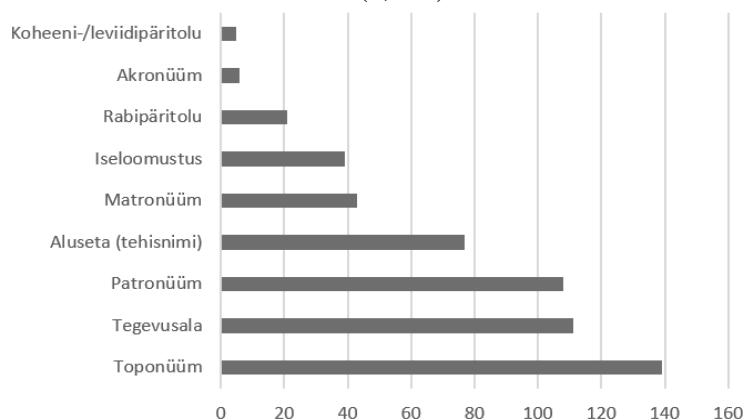
Vähestel juhtudel on akronüümse perekonnanime võimalust ole-tatud peaaegu kõigi päritolu rühmade puhul, v.a naisenimedest tekkinud perekonnanimedel. Siia kuuluvad muistsete vaimuli-kega seonduvad perekonnanimed (2.2): Vru Tln Trt Vlg Vlj **Kats**, Tln **Katsev**, Vru **Katsov** ja Tln **Katz** ‘õiglane preester’ ja Tln **Schagal**, Vlj **Schugol** ja Tln **Segalovitsch** ‘leviidist abiline’ ning ühelt poolt rabiinlikuks peetud (3.2) Tln Vlg **Saks** ja Nrv **Zaks** ‘püha väljavalitu’.

Isikunimest (4.2) võib olla tületatud Tln **Beron** ‘Rabi N. poeg’ (vt ka *Baran* ja *Baron*) ning kohanimest (6.2) Tln Vlj **Brin** ‘Rabi J.N. poeg’ ja Trt **Pats** ‘jumalakartlik’. Akronüümsete perekonnanimedena saab tõlgendada ka tegevusalaga (7.2) seotud Trt **Atlas** ‘Ainult head olgu Iisralile’ või ‘Jumal on töesti hea Iisraelile’ ja Vlg **Brikman** ‘rabi J.K. poeg’, nimesaanule iseloomuliku oma-dusega (8.2) Nrv **Baran** ja Tln Trt **Baron** ‘rabi N. poeg’ (vt ka

Beron) ning Tln Biek ‘pühade juudi märtrite järglane’, samuti võimalik tehisnimi (9,2) Vlg **Sick** ‘juudi püha seeme’.

11. Kokkuvõtteks

Kirjutises käsitletakse 683 Eesti juudi perekonnanimi, mille hulgas on päritolu poolest üheselt seletatavaid 549 ja mitmeti interpeeritavaid 134. Statistiliselt on otstarbekam kasutada vaid ainuetümoologiaga ainest. Traditsiooniliselt eristatakse perekonnanimesid, mille lähtenimi on kuidagi seostatav nimesaanuga, sh järgmiste tunnuste järgi: kas muistne või keskaegne vaimulik päritolu, seos omaste (isa, ema, abikaasa) eesnimega, päritolukoht, tegevusala või isiku iseloomustus (joonis 2). Nad moodustavad absoluutse enamuse (84, 8%). Lisaks neile leidub nimesaanu lähtekohaga seostamatuid perekonnanimesid (14,1 %) või ainult juutidele omased lühendnimedesid (1,1 %).

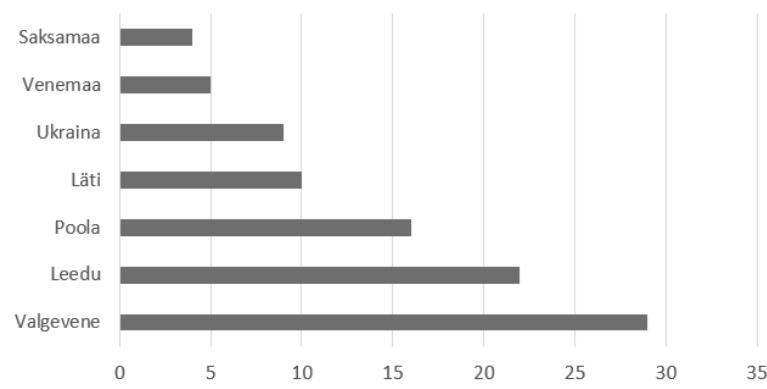

Joonis 2. Üheselt seletatavate perekonnanimede jagunemine lähtesõnade päritolu järgi.

Kõige enam on kohanimedest loodud perekonnanimesid (25,4 %), millele järgnevad vähenevas järjestuses tegevusalale vihjavad nimed (20,3 %) ja patronüümsed perekonnanimed (19,7 %). Ka DJSi järgi esines XX sajandi alguses Balti kubermangudes kõige rohkem toponüümidest ja tegevusaladest johtuvaid nimesid, ent

kolmandal kohal asusid tehisnimed. Üheselt seletatavaist ühe maa toponüümiga seotud perekonnanimedest oli 35,9 % seotud Valgevenega, 23,2 % Leeduga, 16,9 % Poolaga, 10,5 % Lätiga, 9,5 Ukrainaga, 5,3 % Venemaaga ja 4,2 % Saksamaaga (joonis 3).

Tegevusalade ja ametitega seotud perekonnanimedest pärieneb enamik kas jidiši või saksa keelest, mida on keerukas omavahel eristada, kokku 57,6 %, seega üle poole, ja slaavi keeltest täpselt kolmandik. Selgesti eristavaid jidiši ja saksa nimesid leidus enam-vähem võrdsesti. Heebrea lähtesõnu oli suhteliselt vähe, üksnes 9 %.

Joonis 3. Üheselt seletatavate perekonnanimede jagunemine maade järgi.

Patronüümsetest perekonnanimedest moodustasid 67 % heebrea eesnimed, matronüümsetest perekonnanimede hulgas oli neid mõnevõrra vähem (57,1 %). Seevastu oli viimaste seas patronüümsetest nimedest peaaegu poole rohkem jidiši päritolu eesnimesid, vastavalt 23,3 ja 13,9 %. Peale selle esines matronüümsete perekonnanimedesid, mis tulenesid kas jidiši/saksa või ladina keelest. Patronüümsete perekonnanimede seas leidus ka vähesel määral kreeka nimesid (4,6 %). Patro- ja matronüümsete perekonnanimede suhe oli 3 : 1.

Nimesaanuga seostumatute perekonnanimede hulgas domineerisid jidiši või saksa sõnadest tuletatud moodustised. Heebrea

ja slaavi lähtesõnu oli üsna kesiselt (vastavalt 3,9 ja 7,8 %). Ülejäänud perekonnanimed moodustasid suhteliselt väikesearvulisi komplekse, mille osakaal oli suhteliselt väike (0,9–7,1 % piires).

Edaspidi tasuks üles otsida kõik enne Teist maailmasõda Eestis kasutusel olnud juudi perekonnanimed ja uurida neid. See ei muuda ehk oluliselt nimestatistikat, kuid nimede etümologiseerimine pakuks ilmselt mõndagi huvitavat.

Lühendid

Piibli raamatud

1Aj = 1 Ajaraamat
Esr = Esra
Est = Ester
Jr = Jeremija
Js = Jesaja
Km = Kohtumõistjate raamat
1Kn = Esimene Kuningate raamat
2Kn = Teine Kuningate raamat
1Ms = Esimene Moosese raamat
2Ms = Teine Moosese raamat
4Ms = Neljas Moosese raamat
5Ms = Viies Moosese raamat
Na = Nahumi raamat
Ne = Nehemja raamat
Ps = Psalmid (Laulud)
Rt = Ruti raamat
1Sm = Esimene Samueli raamat
VT = Vana Testament
Ül = Saalomoni Ülemlaul

Keeded

ar = araabia
aram = aramea

egp = egiptuse
hbr = heebrea
hsp = hispaania
isl = idaslaavi
it = itaalia
jid = jidiši
kr = kreeka
lad = ladina
lt = läti
sl = slaavi
pl = poola
sks = saksa
tsh = tšeħhi
ukr = ukraina
vn = vene
vvn = valgevene

Muud lühendid

kub = kubermang
mk = maakond
pn = perekonnanimi
rhv = rahvusvaheline sõna

Kirjandus

ASN = Алфавитный список населенных мест Kovenskoy gubernii. Kovno: Kovenskiy gubernskiy statisticheskiy komitet.

Beider, Alexander [1993]: *A Dictionary of Jewish Surnames from the Russian Empire*. 2nd printing. Avotaynu.

Berg, Eiki 1994. Juudi asustuse iseärasused. – Akadeemia nr 4, 816–829.

Berg, Eiki & Verschik, Anna: Juuidid. – <https://muuseum.jewish.ee/history/Juuidid.pdf>.

- BRS** = Беларуска-рускі слоўнік. Беларусско-русский словарь. Каля 90000 слоў. Пад рэдакцыяй К. К. Крапівы. Масква: Дзяржаўнае выдавецтва замежных і нацыянальных слоўнікаў, 1962.
- CYE** = *Comprehensive Yiddish-English Dictionary. Arummnemik jidiš-englisch verterbux*. Editors-in-chief Solon Beinfeld & Harry Bochner. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 2013.
- DFN** = *Duden. Familienamen. Herkunft und Bedeutung von 20000 Nachnamen*. Bearbeitet von Rosa und Volker Kohlheim. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, [2000].
- DJS** = Alexander Beider (1993). *Dictionary of Jewish Surnames from the Russian Empire*. Revised Edition. Teaneck: Avotaynu.
- DNL** = Hans Bahlow [1967]. *Deutsches Namenlexikon*: 15000 Familien- und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt. Bayreuth: Gondrom.
- Dreifuß, Erwin Manuel 1927**: *Familiennamen der Juden unter besonderer Berücksichtigung der Verhältnisse in Baden zu Anfang des 19. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Geschichte der Emanzipation*. Frankfurt am Main: J. Kauffmann.
- Duplica, Eleonora 2013**: *Die Annahme fester Familiennamen der Juden in Westfalen. Die 1846/47 publizierten Verzeichniss der preußischen Amtsblätter*. (Materialien der Historischen Kommission für Westfalen 5.) Münster: Historische Kommission für Westfalen.
- EÜ** = Elberfelder Übersetzung (Edition CSV Hückeswagen). – <https://www.csv-bibel.de/start>.
- Francke, Norbert, Bärbel Krieger 2001**: *Die Familiennamen der Juden in Mecklenburg*. Schwerin: Verein für jüdische Geschichte und Kultur in Mecklenburg und Vorpommern e. V.
- Gesenius, Wilhelm 1915**: *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. Bearbeitet von Frants Buhl. 16. Auflage. Leipzig: F. C. W. Vogel.
- Gurin, Samuel 1988 [1936]**: *Juudi vähemusrahvaste statistika Eestis* 24. III 1935 a. Tallinn: Juudi Kultuurvalitsus.

- HKT** = Heebrea keele transkriptsiooni soovituslikud reeglid eesti keeleruumi jaoks. – <https://www.us.ut.ee/et/oppimine/juhendid-korrad>.
- Jokton, Kopl 1927:** *Di gešixte fun di jidn in Estland.* Tartu: R. Selmanowitsch.
- Jokton, Kopl 1992:** *Juutide ajaloost Eestis.* Tölkinud ja koostanud Movša Michelson, toimetanud Helju Vals. Tartu.
- MPR** = *Meie pärandi raamat. Judaism märksõnades.* Koostanud Rafail Beltšikov ja Stanislav Sirel. Rakvere: S. Sirel, 2014.
- Piibel.** *Vana Testament. Apokriifid. Uus Testament.* Tallinn: Eesti Piibliselts, 2020.
- Problude, Avrom 1987:** *Cu der gešixte fun jidiše familie-nemen.* (Bibliotek fun „Sovetiš heimland” 6 (78). Moskve: Sovetski pisatel.
- Rajandi, Edgar 2011:** *Raamat nimedest. Nimeseadus.* 3. trükk. Tammerraamat.
- RJS** = *Русско-еврейский (иудейский) словарь. Russisch-jiddischer verterbuch.* Около 40000 слов. Под редакцией М. А. Шапиро, И. Г. Спивака и М. Я. Шульмана. Москва: Русский язык, 1984.
- SES** = E. Kibermann, S. Kirotar, P. Koppel. *Saksa-eesti sõnaraamat. Deutsch-estnisches Wörterbuch.* 2. trükk. Tallinn: Valgus, 1976.
- SPL** = Fritz Rienecker; Maier, Gerhard. *Suur piiblikeksikon.* 6000 märksõna. Logos, [2011].
- URS** = *Українсько-російський словник. Українско-русский словарь.* Видання 2е, стереотипне. Укладачі: В. С. Ільїн, К. П. Дорошенко, С. П. Левченко, Л. С. Паламарчук та інши. Київ: Наукова думка, 1971.
- Verschik, Anna 1994:** Pent Nurmekund as the translator of Yiddish folksongs into Estonian. – *Nordisk Judaistik. Scandinavian Jewish Studies* 15 (1-2), 94–99.
- VES** = *Vene-eesti sõnaraamat 1–4. Русско-эстонский словарь 1–4.* Toimetanud Helle Leemets (kd 1–3), Henn Saari (1), Rein Kull (2, 3), Tiiu Erelt (3, 4), Asta Õim (3, 4). Tallinn: Valgus, 1984–1994.

VG = Виленская губерния. Полный список населенных мест со статистическими данными о каждом населении. Составил И. И. Гошкевич. Вильна, 1905.

VJT = Väike juudi teatmik. Koostanud Stanislav Sirel. Rakvere: S. Sirel, 2007.

WSP = Hessen Dymitr, Ryszard Stypuła 1967. Wielki słownik polsko-rosyjski. Большой польско-русский словарь. Warszawa, Moskwa: Wiedza Powszechna.

Enn Ernits: Eesti juutõ priinimist inne Tõist ilmasõta

Kirotusõn kaias 683 Eesti juudi priinimme, mink hulgan om 549 säänest, minkast om selge, kost nä peri ommaq ja 139 säänest, midä või mitund muudu tõlgöndaq. Statistilidsõlt om möistligumb tarvitaq õnnõ säänest nimeainõt, mil om õnnõ üts seletüs. Hariligu erälitedas priinimmi, mink lättenimme saa kuigi köötäq nimesaanuga, sh järgmäidsi tunnussidõ perrä: kas muistinõ vai keskaignõ vaimulik periolõminõ, köödüs umatsidõ (esä, imä, kaasa) edenimega, periolõmiskotus, tüüala vai inemise seletüs. Sääntseq ommaq selge inämbüs (84,8%). Päält naidõ lövvüs priinimmi, midä nimesaanu periolõmiskotussõga köötäq anna-ai (14,1 %) vai õnnõ juudõlõ umatsit lühendüsnimmi (1,1 %).

Kõgõ inämb om kotonimist luuduid priinimmi (25,4 %). Noist järgmädseq ommaq vähämbäsjääjan järekõrran tegemisalla näütäjäq nimeq (20,3 %) ja esänimist tulnuq priinimeq (19,7 %). Ka DJSi perrä oll' XX aastagasaa alostusõn Balti kubõrmangõn kõgõ inämb kotonimist ja tüülast tulõjít nimmi, a kolmanda kotonõ pääl olliq tetüsnameq. Üttemuudu seletedäivist üte maa kotonimega köüdetüist priinimist (95) olliq 35,9 % köüdedüq Valgõvinnega, 23,2 % Leeduga, 16,9 % Poolaga, 10,5 % Lätiga, 9,5 Ukrainaga, 5,3 % Vinnemaaga ja 4,2 % Šaksamaaga.

Tüüallo ja ammõtidõga köüdetüist priinimist om inämbüs peri kas jidiši vai šaksa keelest, midä om rassõ tõonõtõosõst eräläeq, kokko 57,6 %, nii et üle poolõ, ja slaavi keelist täpsähe kolmasjago. Nimmi, mil saa selgehe vaiht tetäq jidiši ja šaksa keelel, löüdü inämb-vähämb ütepallõ. Heebreä keelest tulnuid sõnno oll' küländ veidiüq, õnnõ 9 %.

Esänimist tulnuist priinimist olliq 67 % heebreä edenimeq, imänimist tulnui siän esänimist tulnuid nimist pia poolõ inämb jidišist tulnuid edenimmi, vastavahe 23,3 ja 13,9 %. Päält taa tull' ette imänimest peri priinimmi, miä tulliq kas jidiši/šaksa vai ladina keelest. Esänimist peri priinimmi siän löüdū ka veidükese kreeka nimmi (4,6 %). Esä- ja imänimist tulnui priinimmi vahökord oll' 3 : 1.

Nimesaanuga köötümäldä priinimmi hulgan oll' inämb jidiši vai šaksa sõnast tulõtõduisi moodustuisi. Heebreäst ja slaavi keel list peri nimmi oll' noidõ hulgan küländ veidüq (vastavahe 3,9 ja 7,8 %). Ülejääväq priinimeq olliq küländ väikeisin rühmin, mink osakaal oll' väiku (0,9–7,1 % piiren).

Tähüssõnaq: priinimeq, inemisenimeq, juudiq, Eesti Vabariik (inne 1940), klassifikatsiuun, etümoloolgia, statistiga

Märksõnad: perekonnanimed, isikunimed, juudid, Eesti Vabariik (enne 1940), klassifikatsioon, etümoloolgia, statistika

Enn Ernits: About the surnames of Estonian Jews before the Second World War

The article deals with the origin of 683 Estonian Jewish surnames, among which 549 can be unambiguously explained and 134 can be interpreted in various ways. It is statistically more expedient to use only names with a unique etymology. Traditionally, surnames the source name of which is in some way associated with the denominator are distinguished by the following characteristics: ancient or medieval clerical origin, connection with the first name of relatives (father, mother, spouse), place of origin, field of activity or personal characteristics. They make up the absolute majority (84.8%). In addition, there are surnames unrelated to the named person (14.1%) or acronyms, specific only to Jews (1.1%).

Most surnames are created from place names (25.4%), followed by occupational names (20.3%) and patronymic surnames (19.7%). According to the DJS, at the beginning of the 20th

century, names derived from toponyms and activities prevailed in the Baltic provinces, but in the third place, there were artificial names. Of 95 unambiguous surnames associated with the toponym of one country, 35.9% were related to Belarus, 23.2% to Lithuania, 16.9% to Poland, 10.5% to Latvia, 9.5% to Ukraine, 5.3% to Russia and 4.2% to Germany.

Most of the surnames related to activities and occupations come from either Yiddish or German, which are difficult to distinguish, a total of 57.6%, i.e. more than half, and exactly a third from the Slavic languages. There were more or less equal distinct Yiddish and German names. There were relatively few Hebrew source words, only 9%.

Hebrew first names accounted for 67% of patronymic surnames, and there were somewhat fewer matronymic surnames (57.1%). In contrast, among the latter, almost half of the patronymic names were Yiddish first names, 23.3 and 13.9%, respectively. In addition, there were matrimonial surnames derived from either Yiddish / German or Latin. Among patronymic surnames, there was also a small number of Greek names (4.6%). The ratio of patronymic and matronymic surnames was 3: 1.

Surnames unrelated to named persons dominantly derived from Yiddish or German words. There were quite few Hebrew and Slavic source words (3.9 and 7.8%, respectively). The remaining surnames form relatively small complexes, the share of which was relatively small (in the range of 0.9–7.1%).

In the future, it would be worth searching for all the Jewish surnames used in Estonia before the Second World War and studying them. This may not significantly change the name statistics, but etymologizing would probably offer something interesting.

Keywords: surnames, anthroponyms, Jews, Estonian Republic (before 1940), classification, etymology, statistics

Enn Ernits
Eesti Maaülikool
Fr. R. Kreutzwaldi 62
51006 Tartu
enn.ernits@emu.ee

ITÄSUOMALAISEN SUKUNIMISTÖN SYNNYN TRILEMMA

SIRKKA PAIKKALA

Suomalainen sukunimikirja *Sukunimet* julkaistiin vuonna 1984, viimeisin laitos vuonna 2000. Ensimmäisen laitoksen teosta alkaen on minua askarruttanut vanhan itäsuomalaisen sukunimistön syntyhistoria ja näiden vanhojen, monisatavuotisesti polvesta polveen periytyneiden **sukunimien** suhde toisaalta **yksilönnimiin** (päännimiin, ristimänimiin, etunimiin) ja toisaalta **asutusnimiin**. Luotaan nyt tästä problematiikkaa muun muassa uudemman arkeologisen ja geneettisen tutkimuksen antamien herätteiden kautta. Ajatukseni on tavallaan jatkoa esitelmälle (Paikkala 2016), jonka pidin Võro Instituutin Obinitsassa vuonna 2015 järjestämässä konferenssissa. Konferenssin aiheena olivat itämerensuomalaiset nimet.

Vanhoihin suomalaisiin sukunimiin on jo 1800-luvulta alkaen tiedetty sisältyvän esikristillisiä yksilönnimiä sekä ristimänimiä (esim. Ahlqvist 1862, Forsman 1891). Noin aikoihin havaittiin, että samoja muinaissuomalaisia yksilönnimiä ja varhaiskristillisiä ristimänimiä sisältyy myös asutusnimiin. Tunnettiin myös itäsuomalaisiin sukunimien periytyvyys, vaikka se myös kyseenalaistettiin tai sitä pidettiin ei-systemaattisena vielä 1900-luvullaakin (Gebhard 1889: 6; Nissilä 1957b: 165; Nissilä 1962: 55; Pirinen 1982: 240–242; Kiviniemi 1982b: 53). Suomen etymologispainotteisessa henkilönnimistöntutkimuksessa ei käytetty ennen 1980-lukua biografis-genealogista tutkimusmenetelmää eikä systeemiteoreettista näkökulmaa (ks. Paikkala 1998, Paikkala 2004: 43–54, 55–56). Sukunimiä tarkasteltiin satunnaisina lisäniminä tai patronyymineinä (Saxén 1914; Koskimies 1915; Nousiainen 1927 jne.; vielä Kiviniemi 1982b: 41) tai pelkästään leksikaaliseksi (ks. Paikkala 2004: 73–74). Tyypillistä oli valita aineisto synkronisesti poikkileikkausvuosilta tai satunnaisesti asiakirjoista, ei diakronisesti pitkittäisaineiston, jossa samasta nimestä kerätään aineistoa pitkältä aikaväliltä (ks. Paikkala 2004: 56).

Itäsuomalaisten sukunimien sananmuodostusmalliin kuului *inen*-johtimen käyttö. Kun sukunimien funktionalista luonnetta ei vielä osattu nähdä, oli helppo päätää arvelemaan, että Länsi-Suomen *inen*-loppuiset asutusnimet olisivat alkuaan sukunimiä: sisältyihän niihin osin samoja miesten nimiä kuin itäisiin sukunimiin ja olivathan jotkut niistä homonymisiä itäisten sukunimien kanssa (esim. *Nousiainen*, *Inkinen*, *Soininen*, *Laulainen*), (mm. Ahlman 1862, Lindström 1862, Gebhard 1889: 6 ja vielä mm. Vahtola 1983: 263–265). Suomen kielessä *inen*-johdin on ollut kuitenkin hyvin produktiivinen suffiksi, jota on käytetty ja käytetään myös paikannimissä (tavallinen paikan lajia ilmaisevaa perusosaa korvaamassa), asukkaannimityksissä ja sanoissa (ks. mm. Paikkala 1988: 28–30; Paikkala 2004: 212–215; Hakulinen 1979: 123–125, 132–133). – Vrt., että myös Lounais-Suomessa, Virossa ja Inkerinmaalla on käytetty -(i)si-loppuisia paikallissijataivutuksen kautta syntyneitä asutusnimisiä. Virossa osa niistä vaihtelee paikoin genetiivisten -ste-loppuisten muotojen kanssa. (Mm. Meri 1943; Fasoulas 1977.) Joskus näidenkin nimien on tulkittu juontuvan henkilönnimistä tai asukkaiden nimityksistä (mm. Vilkuna 1965: 107; Hakulinen 1979: 517, 519; *Eesti kohanimeraadamat*, s.v. -si, -se, -ste). Vaikka nämä Lounais-Suomen, Viron ja Inkerin asutusnimet muistuttavat itäsuomalaisia sukunimien monikollisia taivutusmuotoja, ei ole systemaattista näytöä siitä, että ne heijastaisivat sukunimijärjestelmää.

Itäsuomalaisen sukunimijärjestelmän synnystä

Olen aiemmin esittänyt, että itäsuomalaisten sukunimien vanhin kerrostuma syntyi nimenomaan patriarkkojen etunimistä sukuoikeusjärjestelmän¹ puitteissa (mm. Paikkala 1988: 39–41, Paikkala 2016: 103–108). Nimen muodostamisessa oli kyse perhekunnan, sittemmin suvun kokoonpanosta, sen hierarkiasta, siinä nouda-

¹ Sukuoikeus: ks. Tieteen termipankki, <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:sukuoikeus>. – Ks. myös Tiihonen 1994: 62–63, Yrjö-Koskinen 1890: 5–13, 26, 35–38, 40–49, 62, 65, 98, 180–183, Soininen 1961: 49–53, Raninen – Wessman 2016: 314, Vahtola 2004: 57–59.

tetusta perimysjärjestyksestä ja suujen keskinäisistä sopimuk- sista maan ja veden antimien käytössä.

Jotta elinkeinot – kaskiviljely-, kalastus- ja metsästysoikeus – olisi turvattu myös tuleville polville, tarvittiin sukuoikeusjärjestelmä. – Vastaava järjestelmä on tapaoikeutena ollut käytössä sekä suomen- että saamenkielisessä Lapiissa, erityisesti kalastus- ym. maankäyttöoikeuksia koskien (ks. esim. Enbuske 2002: 34; Lehtola 2015: 39–40).

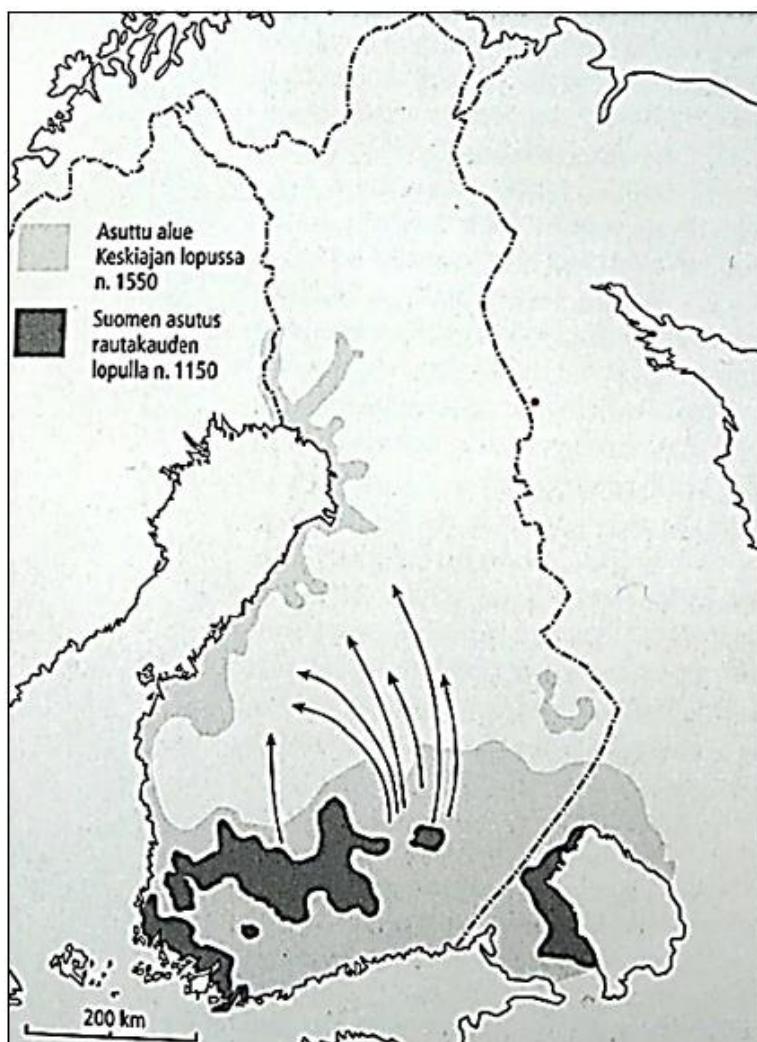
Perhekuntaa, sittemmin koko klaania alettiin kutsua suvun päämiehen nimestä johdetulla nimellä (aluksi nimi saattoi olla patronyyminen, talonnimi tai ryhmän nimi²). Tätä ryhmänimeä alettiin käyttää myös sen jäsenten kollektiivisena lisänimenä. Li- sänimi sisälsi syntytapansa vuoksi periytyvän funktion. Sen avulla nimenkantaja pystyi osoittamaan periytyvät oikeutensa. Suku- nimen funktion kuuului yhteyden osoittaminen sukuun, ei yksilöiden erottaminen toisistaan. Oikeastaan kylien ja pitäjien ni- millä on sama yhteisöä yhdistävä funktio, talojen nimet sen sijaan ovat erottavia, vaikka talonnimi yhdistääkin siihen kuuluvat yksilöt. Kollektiivisilla propreilla on siis oikeastaan aina kahtalainen funktio (erotteleva ja yhdistävä), mikä näkyy hyvin mm. tuote- nimissä.

Ehkä juuri sukuoikeusjärjestelmän ja heimoyhteisön autono- misuus, pitkäaikainen irrallisuus mistään keskusvallasta, mahdol- listi sukuoikeusjärjestelmän ja sitä kautta sukunimijärjestelmän vahvuuden. Vastaavaa autonomista yhteisöjärjestelmää ei ollut Länsi-Suomessa. Tähän liittyy Itä- ja Länsi-Suomen pitkäaikai- nen väestöllinen ja kulttuurinen erillisyyys³.

Systeemit ovat luonteeltaan kohtalaisen avoimia silloin, kun ne pitävät itseään tasapainossa omaksumalla vaikutteltaa ympäris- töstään (Ruben 1983: 135). Itäsuomalainen vanha sukunimijärjes- telmä oli jokseenkin avoin (Paikkala 2004: 50–51). Avoimessa nimijärjestelmässä satunnaisille faktoreille jää enemmän mahdol- lisuuksia vaikuttaa siihen, millaisia nimiä valitaan tai luodaan.

² Mikä näistä hypoteeseista on oikea, on ratkaisematta, mutta kallistun ryhmänen kannalle. Patronymin olisi pitänyt vaihtua seuraavassa polvessa tai muuttua funktioltaan samassa muodossa koko perhettä tar- koittavaksi periytyväksi nimeksi.

³ Vrt. kartta Paikkala 2016: 104.

Kartta 1. Kiinteän talonpoikaisen maataloutta harjoittavan asutuksen laajeneminen keskiajalla (Jouko Vahtola 2004: 56). Noin vuoden 1150 tilannetta kuvaavan tumman alueen rajaus perustuu kalmistojen sijaintiin, noin vuoden 1550 tilanteen mukaisen harmaan alueen rajauksien veroluetteloihin.

Avoin järjestelmä on aina elinvoimaisempi, ja siksi itäsuomalainen nimijärjestelmä menestyi.

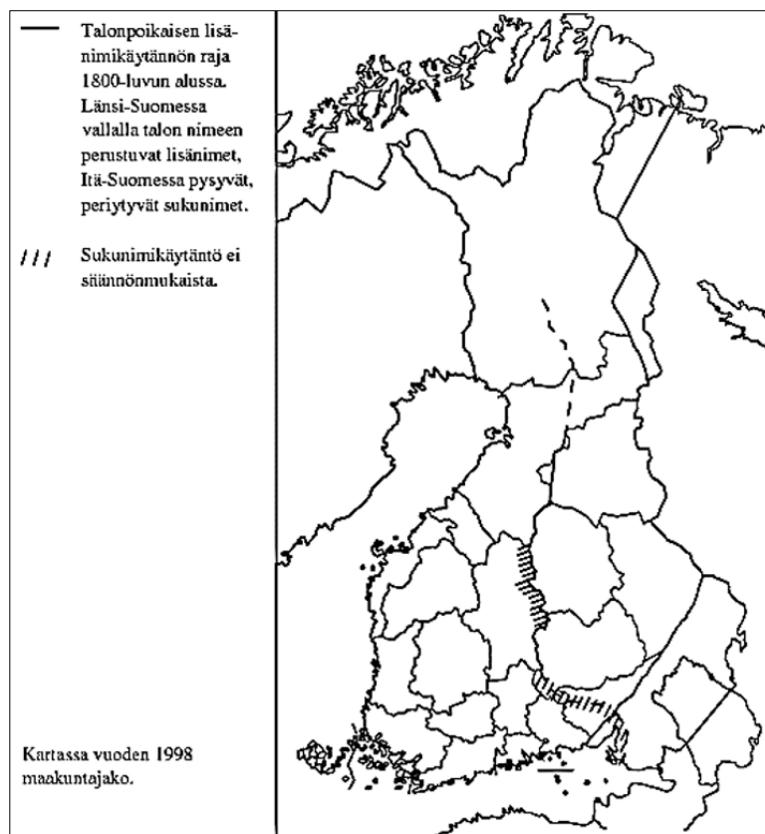
Sukunimijärjestelmän sisällöllinen avautuminen

Kun nykyisen Etelä-Savon alueelle suuntautuneen muuttoliikkeen ja hallinnon kehittymisen myötä sukuoikeusjärjestelmä ei voinut enää toimia valtakunnan laesta riippumatta ja uutta väestöä muutti sen alueelle, joutui myös sukunimisysteemi muutospaineisin ja avautui uusille vaikuttaille. Vaikka sukuoikeusjärjestelmä asteittain murenikin, se jäi elämään käytännön myötä vaikiintuneena normistona, tapaoikeutena. Yhteisö ja sen toimintatavat ”edellyttivät” sukunimien käyttöä, joten uusille sukuhaaroille ja muulta muuttaneille tulokkaille piti antaa sukunimi. Sisältömalli avautui kuitenkin niin, että sukunimiä alettiin muodostaa myös liikanimistä, asuinpaikan nimistä, ammatin- tai tekijänimityksistä ja yhteiskunnallisen aseman ilmauksista. Tässä vaiheessa syntyi siis sukunimiä, jotka sisältävät asuinpaikan nimiä. Asutusnimiä sisältävien sukunimien ikääminen ja erottaminen vanhoista sukunimistä olisi tärkeää silloin, kun arviodaan vanhimman sukunimikerroksen syntytapaa: mikä rooli on yksilönnimillä, mikä yksilönnimen sisältävillä asutusnimillä?

Maantieteellinen diffusio

Viimeistään 1500-luvulla alkaneen savolaisen asutusekspansion mukana sukunimien maantieteellinen käyttöalue laajeni: itäiseen Hämeeseen, pohjoiseen Satakuntaan Pohjanmaalle, Kainuuseen, Inkeriin. Jos savolaiset saivat näillä talonnimikäytännön alueilla väestöllisen valta-aseman, saattoivat vähemmistötkin omaksua sukunimien käytön. Sukunimijärjestelmä puolestaan heikkeni, jos savolaisten osuus koko väestöstä väheni. Silloin monet savolaisnimet jäivät elämään vain talonnimissä. Tästä on paljon sukututkimuksen kautta todennettuja esimerkkejä nykyisen Keski-Suomen, Keski-Pohjanmaan ja Pohjois-Pohjanmaan Savoon rajautuvilta alueilta (ks. mm. Paikkala, Jarmo 1988: 75, 156, 162–163,

167, 174, 177–183; Paikkala, Jarmo 1993: 410; Paikkala, Sirkka 1996; Paikkala, Sirkka 2013: 16–17).

Kartta 2. *Talonpoikaisen lisänimikäytännön raja 1800-luvun alussa.* Rajan itäpuolella periytyviä sukunimiä keskiajalta lähtien. Länsi-Suomessa talon nimeen perustuvat lisänimet vaihtuivat toiseen taloon muutettessa; ne olivat funktioltaan vaihtuvia ”osoitennimiä”, joiden tarkoitus oli paikantaa asukkaat, ei osoittaa sukuja. (Lähde: Paikkala 2004, s. 468.)

Sukunimialueen maantieteellinen supistuminenkin toi systeemien alueellisesti uusia piirteitä, kun aiempi sukunimiin sitoutunut käytönormisto muuttui niin, että järjestelmä salli myös

läntisen talonnimi-lisänimien käytön. Tästä on havaintoja eteläisen Savon reuna-alueilta sekä Karjalasta Rannan ja Jääskjen kihlakunnan alueelta (ks. mm. Pulli 2003; Paikkala, Jarmo 2004: 262, 267, 268, 297, 299, 320, 324; Sihvo – Paikkala – Paikkala 2004: 35–36; Paikkala – Paikkala 2012: 14).

Osaltaan juuri tämä viimeksi mainittu seikka on tuottanut tutkijoissa toisenlaisiakin ajatuksia. Viljo Nissilä katsoi itäsuomalaisten sukunimien olleen 1500- ja 1600-luvulla vielä vaihtuvia ja vakiintumattomia ja sukunimistön vasta muotoutumisvaiheessa ja otti esimerkeiksi nimiä Iistä ja Ruokolahdelta (Nissilä 1957a, 1957b), joissa systeemi oli avautunut talonnimi-lisänimi-käytänön suuntaan. Nissilän käsitystä on vahvasti ja perustellen kritisoinut muun muassa historiantutkija Kauko Pirinen (1982: 219–222). Toisaalta aika-ajoin on esitetty, että itäsuomalaiset sukunimet olisikin johdettu asuinpaikan nimistä (Alanen 2005; vrt. myös Kepsu 2016).

Nimijärjestelmät törmäyskurssilla

Asutusnimien ja sukunimien keskinäisiä vaikutussuhteita voi olla vaikea havaita. Ensiksin historiallisista asiakirjoista, mm. kirkonkirjoista, ei yleensä selviä lisänimien **funktio**: onko kyseessä sukunimi vai talonnimi-lisänimi? Esimerkiksi kun muuan sukunimellinen savolainen Laitinen muutti 1700-luvulla Savosta sukunimirajan länsipuolelle Pohjanmaalle, saattoi hänen sukunimensä säilyä hänellä edelleen käytössä mutta siirtyi sellaisenaan myös hänen asumalleen talolle. Kun taloon tuli sittemmin uusia asukkaita, heitää lettiin kutsua talonimellä *Laitinen*. Kun nämä asukkaat muuttivat sukunimirajan itäpuolelle Savoon, tuli tästä nimestä uudella kotipaikalla pysyvä sukunimi. (Paikkala, J. 1985a.) Kun eräät Vartiaisten suvun jäsenet muuttivat Savosta Pohjanmaan puolelle Juutistenahon taloon, he saivat uudeksi rinnakkaiseksi lisänimekseen asuinpaikkansa nimen *Juutistenaho*. Kun heidän jälkeläisensä puolestaan muuttivat takaisin Savon puolelle, osalle heistä tuli sukunimeksi *Vartiainen*, osalle *Juutistenaho* ja osalle *Aho*. (Paikkala, J. 1985b.)

Läntiseltä talonnimi-lisänimialueelta muuttanut sai Savossa sukunimen joko entisen kotipaikkansa nimen sellaisenaan tai (*i*)nenloppiseksi muutettuna. Talonnimi-lisänimi *Kankaanpää* muuttui sukunimenä muotoon *Kankainen*, talonnimestä *Perälä* tuli sukunimi *Peränen*. Vastaavaa tapahtui myös savakkojen asumalla Inkerin alueella ja ehkä myös niillä Kannaksen alueilla, joissa syntyi sotien vuoksi asutustyhjiötä. (ks. myös Paikkala 1988: 64–66).

Toiseksi asutusnimien nimiaineksen siirtymisen kausalisuheteiden seuraaminen voi olla vaikeaa varsinkin silloin, kun nimen **sisältöä** ei voi päättää suoraan nimestä. Perustuuko esimerkiksi talonnimi *Heikkilä* tai *Heikkinen* sukunimeen *Heikkinen* vai etunimeen *Heikki* (joskus se voi perustua myös nuorehkoon, talonnimestä muodostettuun sukunimeen *Heikkilä* tai *Heikki*)? Talonnimi *Heinola* voi ainakin periaatteessa perustua joko 1) sukunimeen *Heinonen* (joita niitänkin on ainakin seuraavilaisia: suvun perustajan etunimestä *Heino* johdettuja, Länsi-Suomesta talonnimi-lisänimellä *Heinola* tai *Heinonen* Savoon muuttaneen jälkeläisiä, joilla *Heinonen* on vasta maakunnan vaihdoksen jälkeen juurtunut sukunimeksi). Heillä talonnimi-lisänimi voi joko perustua vanhaan savolaiseen sukunimeen tai varhaisen isännän etunimeen *Heino* tai appellatiiviin *heinä*), 2) talon aiemman isännän etunimeen *Heino*, 3) appellatiiviin *heinä*, 4) *Heini*- tai *Heino*-alkuisen luontopaijan nimeen tai 5) kansallisromantiikan jälkimainungeissa omaksuttuun ns. *Laine*-tyyppin sukunimeen *Heino*.

Useimmiten kausalisuheet ja funktion muutokset ovat yksinkertaisempia, seuraavaan tapaan:

etunimi <i>Esko</i> > paikannimi <i>Eskonaho</i> > talonnimi <i>Eskonaho</i> > sukunimi <i>Eskonaho</i>
paikannimi <i>-niska</i> > sukunimi <i>Niskanen</i> > sotilasnimi <i>Nisk</i> > paikannimi <i>Niskinpelto</i>
miehennimi <i>Nousia</i> > sukunimi <i>Nousiainen</i> > talonnimi <i>Nousiala</i> > kylännimi <i>Nousiala</i> .

Joka tapauksessa nimen – niin suku- kuin paikannimen – etymologia on vain se vaihe, jossa funktilo on muuttunut toiseksi. Nimen sisältyvien sanojen etymologia on jo sanojen etymologianaa,

ei nimen; eiväthän nimen ja sanan ikäkään ole sama asia. (ks. Paikkala, Sirkka 2002a.)

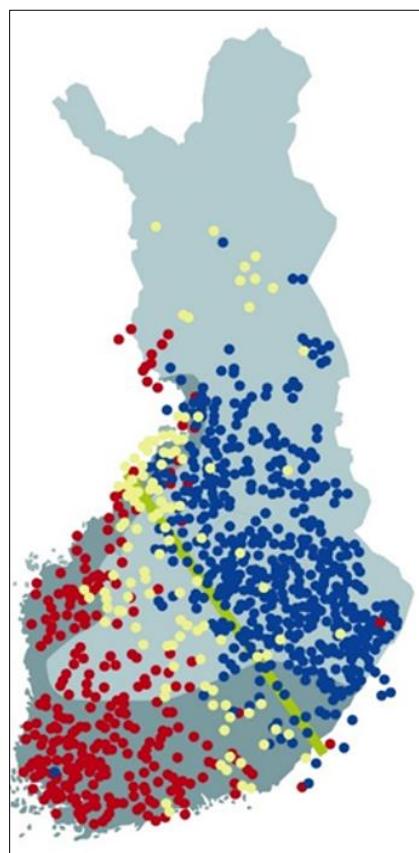
Trilemman funktionaalista ratkaisua: mallit ja faktorit

Etunimi – sukunimi – asutusnimi -trilemma toistuu siis myös muun nimistön kuin vanhimman itäsuomalaisen sukunimistön etymologisessa tutkimuksessa. On tunnettava mallien vaikutus nimeämiseen ja nimien järjestelmäsidonniaisuus, joka sanelee reaalistuvat **mallit**. Olennaisia ovat myös erilaiset kieelliset, alueelliset, historialliset ja sosiaaliset seikat, jotka enemmän tai vähemmän vaikuttavat siihen, millaisia nimiä syntyy. Kutsun mallien ja järjestelmien asettamia rajoja sekä näitä muita tekijöitä yhdessä nimien syntykontekstissa vaikuttaviksi faktoreiksi.

Nimet – myöskään henkilönnimet – eivät synny sattumalta, irrallaan todellisesta maailmasta. Niihin vaikuttavat myös käsitryksemme kielestä ja nimien muodostamisesta, ns. *nimenmuodostusmallit: sisältömalli* (ja sen rajoitteena sanamuodostusmalli), *motivaatiomalli* (eli nimeämisperustemalli) ja *sanamuodostusmalli* (eli nimeämismalli). Ne yhdessä muodostavat sen, mikä on kussakin tilanteessa mahdollista. (Ks. tarkemmin mm. Paikkala 2004: 44–48, Kiviniemi 1971: 131–135, Kiviniemi 1977: 8, Šrámek 1972/1973: 55–75, Šrámek 1991: 151–153, Blanár 1991: 208, 209, Blanár 1996: 1179, Blanár 1993/1978: 47.)

Nimeäjiä ovat toisaalta yksilöt, toisaalta ne yhteisöt, jotka käytännössä vahvistavat yksilön luoman nimen. Henkilönnimien valintaan liittyvien kontekstien **faktorit** ovat toisenlaisia kuin painannimen valintaan liittyvät. Henkilönnimien valintaan liittyvät Suomessa muun muassa erilaiset historialis-maantieteelliset nimikulttuurit, henkilön säätyasema, kieelliset mallit ja muodit, nimivarannot ja kielialue. Faktoreiden sisältö ja laajuus muuttuvat ajan mukana. Esimerkiksi suomalainen yksilönnimiin pohjautuva henkilönnimikäytäntö oli pakanuuden aikana ilmeisesti melko yhtenäinen (Stoebke 1964; Kiviniemi 1982a: 34). Historiallisena aikana ovat nimiin vaikuttaneet niin itäinen ja läntinen kulttuuri kuin selkeät kieelliset ja sosiaaliset ryhmät, joissa nimikäytäntö vaihteli. 1800-luvun lopulta alkaen yhteiskunta on muovannut

henkilönnimikulttuuria yleiseen ja yhtenäiseen suuntaan. (Paikkala 2002a, Paikkala 2002b, Paikkala 2004: 51, Šrámek 1991: 153–155.)

Kartta 3. Suomalaisten geneettinen tausta ennen 1950-lukua. Karttaan on merkitty sinisellä miehet, joiden Y-kromosomit kuuluvat N-haploryhmän savokarjalaisiin alaryhmiin (N-M231 ja N-M232), punaisella läntisen genomin kantajat ja vaalealla ne, jotka eivät vahvasti kuulu jompaankumpaan ryhmään. Vihreällä viivalla Pähkinäsaaren rauhan raja. Kartan tummemmalla pohjaväriillä on kuvattu vanhimman pysyvän asutuksen alue, joka jatkui Kannakselle ja Laatokan luoteisrannalle. (Kuvalähde: FIMM, HY & Finriski, THL; Pirttivaara 2019).

Itäsuomalaisen sukunimien funktionaalisuuden ymmärtäminen eli se, että itäsuomalainen sukunimestö kuuluu periytyvyyttä osoittavaan nimijärjestelmään, on tärkeä sukunimestön tutkimuksen peruslähtökohta. Järjestelmä on ollut alkuaan vahva taustansa vuoksi, ja Suomessa jako itään ja länteen on vanha. Se näkyy paitsi sukunimikäytännössä, myös murteiden alueellisessa jakautumisessa, perinnekuittuurissa ja jo väestön geneettisessä perimässä.

Mutta mistä voi päättää jonkin suvun saaneen nimensä patriarkan nimestä eikä saman etunimen sisältävästä asumuksen nimestä silloin, kun tarkastellaan nimikehitystä, joka ajoittuu asiakirjoja edeltäville ajoille? Silloin kun on perustellut syyt asiakirjatietojen pohjalta päättää suvun ja nimen syntyhistorian paikantuvan ja ajoittuvan sukuoikeusalueelle, voidaan otaksua sukunimen nojaavan patriarkan nimeen eli kuuluvan itäsuomalaiseen sukunimijärjestelmän vanhimpiin kerroksiin.

Trileeman ongelmakohtia sukunimestön syntyajoilta

Joidenkin monisatavuotisten savolaissukujen juuret ovat todistetavasti alkuaan hämäläis-satakuntalaisia (*Ritvanen, Niskanen, Oksanen, Saastamoinen*). Ne eivät kuitenkaan kuulu vanhimpaan eli keskiaikaiseen kerrostumaan. Joillekin näitä vanhemmille suvuille voidaan esittää vahvoja aihetodisteita sekä alkuperäisen savolaisen että länsisuomalaisen juuren puolesta. Esimerkiksi Pohjois-Savossa Kiuruveden yksi valtasuku ovat Kärkkäiset, joiden voidaan kirjallisten lähteiden perusteella katsoa tulleen vanhoille (verotetuille) erämailleen Rantasalmelta Etelä-Savosta. Toisaalta yhden Kärkkäisten sukuhaaran osalta on vahvoja näytöjä sen tulosta Kiuruvedelle Suur-Rautalammin (Hankasalmen/Konneveden) Kärkkälän kautta Hämeestä (Sahalahdelta).

Vastaavia kahtalaisia epäilyjä on myös muutamien muiden suujen tulosunnista (*Laitinen, Kekkonen, Tiainen, Tiihonen, Huuskonen, Oittinen, Pöyhönen, Halonen, Tauriainen, Kukkonen*). Monilla näistä suvuista saattaisi olla historialliset yhteydet paitsi Sydän-Hämeen paikannimiin, myös eteläisen Savon ja Savon pohjoisen uudisasutusalueen sukunimiin. Tälle maantie-

teelliselle triangelille en ole löytänyt selitystä. On mahdollista, että hämäläiset asutusnimet vain sattumalta perustuvat samoihin yksilönnimiin kuin savolaiset sukunimet ja että nämä miesten nimet ovat tulleet käyttöön molemmilla alueilla ja produsoineet toisaalla sukunimiä, toisaalla asutusnimiä.

Uutta pohdintaa sukunimijärjestelmän syntyalueesta ja -ajasta

Trilemma *yksilönnimi – sukunimi – paikannimi* on kiinteästi sidoksissa koko itäsuomalaisen sukunimestön syntyn. Olen aiemmin otaksunut, että sukunimestö syntyi maantieteellisesti melko laajalla alueella, eteläisestä Savosta Karjalankannaksen luoteisosiin. Sukunimi-innovaation omaksujat ovat ilmeisesti kuitenkin asuneet suppeammalla alueella (vrt. Rogers 1983: 169–180, Grünthal 2012: 310). Todennäköisesti vanhimpaan kerrostumaan kuuluu myös selvästi vähemmän sukunimiä kuin olen aiemmin arvellut (vrt. Paikkala 2016: 106).

Oletettavasti ensimmäiset, korkeintaan muutamien kymmenien sukujen nimet syntivät nykyisen Mikkelin–Ristiinan seudulla, eli Savon sittemmän maakunnan ydinalueella, josta sukunimikäytö levisi Lappeen ja Jääskeen suuntaan (vrt. Huurre 1984: 312). Alueelle työntyi suurin piirtein 700–1000-luvulta alkaen vahva läntinen, ilmeisesti pääosin hämäläinen kulttuuri, joka samoihin aikoihin alkoi vaikuttaa myös Laatokan rannoilla. (Huurre 1984: 308–311.) Sitä ennen Mikkelin seudulla oli asunut nomadista väestöä, josta tutkijat ovat käyttäneet usein nimitystä ”lappalaiset” (Saksa 1998: 176, Lang 2020: 322, 327).

Karjalan kieli, muinaiskarjala, oli alkanut muotoutua Laatokan luoteisrannoilla ehkä 700-luvulta alkaen (Kallio 2018: 1; Lang 2020: 322, 329). Karjalaisten asuinalue levisi sieltä nykyiseen Etelä-Savoon ja myös Karjalankannakselle, jonne asutusta tuli paitsi Laatokan suunnalta myös lännestä pään. (Saksa 1994: 36, 43; Lang 2020: 322–325, 328; Raninen – Wessman 2016: 352–355.) Noin 1100-luvulla alueella alkoi vahva karjalainen vaikutus. (Huurre 1984: 312; Suvanto 1985: 13–14, 23–24; Lehtosalo-Hilander 1988: 215–224; Kirkkinen 1995: 30–31; Uino 1997: 112,

171, 178; Saksa 1998: 172; Raninen – Wessman 2016: 303–305, 352–355, 357–358; Lang 2020: 324.)

1100–1200-lukua ja 1300-luvun alkupuoliskoa leimasivat Ruotsin (ja sen tukena olleen Hämeen) ja Novgorodin (liittolaisiin karjalaiset) vakavat vihollisuudet. Venäläisissä kronikoissa Karjala mainitaan ensi kerran vuonna 1143, seuraavalla vuosisadalla karjalaiset maksoivat jo veroa Novgorodille, johon Karjala liitettiinkin virallisesti vuonna 1270. (Saksa 1998: 167, Vahtola 2004: 42–44, Lang 2020: 324). Tämä ajanjakso epäilemättä etäänytti eteläisen Savon Hämeestä. Pähkinäsaaren rauhassa 1323 Savilahden eli Savon pogosta eli kihlakunta nykyisen Mikkelin seudulla siirtyi Novgorodilta Ruotsin alaisuuteen.

Olen aiemmin ajoittanut sukunimien synnyn pikemmin ”karjalaisaikaan” kuin ”hämäläisaikaan” (Paikkala 1988: 41 ja 2016: 113–114), mutta nähdäkseni järjestelmän syntyä hämäläisvaikutuksen aikana ei voi kuitenkaan sulkea pois. On siis mahdollista, että sukunimikäytännön omaksuminen tapahtui jo aiemmin kuin 1200-luvulla, koska vanhoihin sukunimiin sisältyy kahdelta suunnalta tulleita miehennimiä eli myös Hämeen kautta välittynyt läntistä germanista (ja skandinaavista) nimiaainesta (vrt. Lehtosalo-Hilander 1988: 222–223). Myös lounaisimman Savon sukunimistön sisältö ja epäsäännöllisempi käyttö viittaisi hämäläisvaikutukseen. – Vaikka nimiaainesta on saatu sekä idästä että lännestä ja *-inen*-loppuinen nimityyppi on yleissuomalainen, itse periytyvä sukunimijärjestelmän synty on itäinen, ei Hämeen suunnalta tuotu.

Genetiikka avuksi

Perinteisten arkeologisten menetelmien lisäksi väestön siirtymisiä tutkitaan nykyisin myös genetiikan avulla. Noin 60 % suomalaista miehistä kuuluu haploryhmään N (eli ns. Niilon poikiin), Itä-Suomessa osuus on suurempi, noin 71 %. (Pirttivaara 2019.) Kun haploryhmät kertovat dna:n Y-kromosomeissa tapahtuneista mutaatioketjuista, ne samalla kertovat kantajiensa mieslinjaistä esivanhempien ketjuista – kuten sukunimetkin. Niitä seuraamalla voidaan periaatteessa löytää haploryhmien haaraumat ja kun

geneettinen tutkimusaineisto on riittävän laajaa, mahdollisesti itä-suomalaisten sukujen polveutumiset.

Monien itäsuomalaisten sukujen (esim. *Auviset*, *Heiskaset* ja *Kurrit*) sukuyhteisöt ovat jo aloittaneet suujensa dna:n kartioittamisen. Meneillään on myös muun muassa luovutetun Karjalan väestön dna-tutkimus (Karjala DNA -projekti). Myös Ruotsin ja Norjan metsäsuomalaiset ja heidän yhteisönsä hakevat suomalaisia juuriaan dna-tutkimuksen avulla tavoitteenaan löytää suvuista klustereita eli eri sukujen muodostamia kokonaisuuksia. (Heiskanen – Kolehmainen 2018; *Det skogfinske DNA-prosjetet*; Kolehmainen 2020; Kurri; Huoponen – Lappalainen – Savontaus 2006.)

Ehkä juuri sellaisella tutkimuksella saataisiin selville paitsi itäsuomalaisten vanhimmat suvut ja sukujen keskinäiset suhteet, myös ennen kaikkea se, millainen oli geneettiseltä rakenteeltaan se väestöryhmä, joka aloitti sukunimijärjestelmän. Sen kautta meille voisi paljastua, millaisissa yhteiskunnallisissa oloissa ja milloin sukunimijärjestelmä syntyi.

Yhteenvetö

Itäsuomalaiset sukunimet ovat Suomen varhaisin periytyvien sukunimien järjestelmä. Se on syntynyt omaehtoisesti savokarjalaisen talonpoikaisen erä- ja kaskikulttuurin piirissä, ilman ylempien säätyjen antamaa esikuvaltaa. Vanhimmat nimet ovat syntyneet keskiajalla, viimeistään 1200-luvun lopulla. Artikkelissa käsitellään sitä, mikä on sukunimien, yksilönnimien ja asutusnimien suhde sekä millaisissa olosuhteissa savokarjalainen sukunimijärjestelmä syntyi. Esimerkkejä annetaan myös siitä, miten itäsuomalainen sukunimikäytäntö ja länsisuomalaisen talonnimi-lisänimikäytäntö ovat toimineet silloin, kun väestöä on muuttanut nimijärjestelmän alueelta toiselle. Viimeikainen arkeologinen ja geneettinen sukututkimus nostavat esiin uutta pohdintaa nimijärjestelmän syntysijasta, sen ikäämisestä ja leviämissuunnista. Pätevään lopputulokseen voidaan päästää vain tieteenalojen yhteistyöllä.

LÄHTEET

- Ahlman, Frans** (nimimerkillä A–n) **1862**: Sukunimistä Hämeessä. – *Mehiläinen* 1862: 6.
- Ahlqvist, Aug**: **1862**: Suomalaisen suku-nimistä. – *Suomi* 1860: 106–123.
- Alanen, Timo** **2005**: *Savolaxiska släktnamn, individnamn, bynamn och gårdsnamn i ljuset av Johan Habermans jordrevningslängd från 1620-talet*. – *Namn och Bygd*. Vol. 93. Uppsala 2005. S. 89–103. – Myös: <http://scripta.kotus.fi/www/artikkelit/haberman/haberman.html>
- Blanár, Vincent** **1991**: Das anthroponymische System und seine Funktionierung. – *Proceedings of the XVIIth International Congress of Onomastic Sciences. Helsinki 13–18 August 1990*. Volume 1. Ed. Eeva Maria Närhi. The University of Helsinki and the Finnish Research Centre for Domestic Languages. S. 208–215.
- Blanár, Vincent** **1993 [1978]**: Personennamen und Sprachgemeinschaft. – *Reader zur Namenkunde II: Anthroponymie. Germanistische Linguistik 115–118/93*. Herausgegeben von Friedhelm Debus und Wilfried Seibicke. Hildesheim. S. 45–51.
- Blanár, Vincent** **1996**: Das anthroponymische Systeme und sein Fungieren. – *Namenforschung* 2. S. 1179–1182.
- Det skogfinske DNA-prosjektet – Forest Finn DNA project**, <https://www.familytreedna.com/groups/forrestfinn/about>.
- Eesti kohanimeraamat**. Eesti Keele Instituut. <https://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=ste&F=N&C06=fi> (21.8.2021)
- Enbuske, Matti** **2002**: *Lapinmaan maa- ja maankäyttö keskisessä Lapissa ja Enontekiöllä 1900-luvun alkupuolella*. Oikeusministeriön julkaisuja 2006:6, Oikeusministeriö. Helsinki.
- Fasoulas, Kristiina** **1977**: Inkerin -si-loppuiset kylännimet. Laudaturyö. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.
- Forsman, A. V.** **1891**: *Tutkimuksia Suomenkansan persoonallisen nimistön alalla I. Pakanuuden aikainen nimistö. Johdanto*. Yliopistollinen väitöskirja. Helsinki.

- Gebhard, Hannes 1889:** *Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571.* Akatemiallinen väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino. Helsinki.
- Grünthal, Riho 2012:** Baltic loanwords in Mordvin. – Grünthal, Riho – Kallio, Petri (toim.): *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia* 266. Helsinki.
- Hakulinen, Lauri 1979:** *Suomen kielen rakenne ja kehitys.* 4., korjattu ja lisätty painos. Helsinki.
- Heiskanen, Kaija – Kolehmainen, Ari 2018:** Heiskas-suvun alkuvaiheista Savossa, DNA-tutkimuksen uudet löydökset. – *Heiskasten sukulehti – erikoisnumero 2/2018.* https://asia-kas.kotisivukone.com/files/heiskasten.sukuseura.fi/tiedostot/Heiskaset_DNA_erikoislehti_2018.pdf (15.10.2020)
- Huoponen, Kirsi – Lappalainen, Tuuli – Savontaus, Marja-Liisa 2006:** Idästä vai lännestä? Suomalaisten geneettiset sukujuuret. – *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 2006; 122(1). S. 63–68.
- Huurre, Matti 1984:** Itä-Suomen rautakautinen asutus arkeologian valossa. – *Suomen väestön esihistorialliset juuret. Tvärminnen symposiumi 17.–19.1.1980. Bidrag till kändedom av Finlands natur och folk.* Utgivna av Finska Vetenskaps-Societeten. H. 131. Societas Scientiarum Fennica. Helsinki. S. 303–317.
- Kallio, Petri 2018:** Muinaiskarjalan uralilainen tausta. (PDF) Muinaiskarjalan uralilainen tausta. Petri Kallio – Academia.edu (15.10.2020)
- Karjala DNA -projekti,** <https://www.familytreedna.com/groups/karjaladna/dna-results> (15.10.2020)
- Kepsu, Saulo 2016:** Esikristilliset henkilönnimet kylännimissä. – Jüvä Sullõv (toimõndanuq): *Õdagumeresuumalaisi nimeq. Lääänemeresoomalste nimed. Names of Finnic People. Võro instituudi toimõndusõq. Publications of Võro Institute.* Võro. S. 127–138.
- Kirkkinen, Heikki 1995:** Karjalan historia juurista Uudenkaupungin rauhaan. – Kirkkinen, Heikki – Nevalainen, Pekka – Sihvo, Hannes: *Karjalan kansa historia.* WSOY. Porvoo, Helsinki. S. 13–171.

- Kiviniemi, Eero 1971:** *Suomen partisiippinimistöö. Ensimmäisen partisiipin sisältävät henkilön- ja paikannimet.* SKST 295. SKS. Helsinki.
- Kiviniemi, Eero 1977:** *Väärat vedet. Tutkimus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa.* SKS. SKST 337. Helsinki.
- Kiviniemi, Eero 1982a:** *Rakkaan lapsen monet nimet. Suomalaisten etunimet ja nimenvaihto.* Weilin & Göös. Espoo.
- Kiviniemi, Eero 1982b:** *Suomen varhaisiin henkilönnimisysteemihin liittyviä ongelmia.* – *Suku ja tieto. Sukututkimuspäivien esitelmiä 1979–1980. Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja 34.* Helsinki. S. 29–43.
- Kolehmainen, Ari 2020:** Auvisten isälinjan DNA. – *Auvvisten Avviisi 2020*, https://asiakas.kotisivukone.com/files/auviset.sukuseura.fi/tiedostot/Avviisi/Avviisi_20_VALMIS.pdf (15.10.2020)
- Koskimies, A. V. 1915:** Kansallinen nimitutkimus. – *Kansanvalistusseuran kalenteri 1916.* Kansanvalistusseura. Helsinki. S. 167–192.
- Kurri, Ari 2012:** *Ihmiskunnan auringonnoususta nykypäivään.* <https://www.kurrinsuku.net/7> (15.10.2020)
- Lang, Valter 2020:** *Homo Fennicus. Itämerensiomaisten etnohistoria.* SKS. Helsinki.
- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa 1988:** Esihistorian vuosituhan Savon alueella. – *Savon historia*, toinen kokonaan uudistettu laitos. Kustannuskiila Oy. Kuopio. S. 11–264.
- Lehtola, Veli-Pekka 2015:** *Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide.* Puntsi: Aanaar – Inari.
- Lindström, Johan Adolf 1862:** Suku-nimistä Hämeessä. – *Finslands Almänna Tidning* 250/28.10.1862.
- Meri, Arvo 1943:** *Vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimet.* Helsinki. SKST 220. SKS. Helsinki.
- Nissilä, Viljo 1957a:** Iin paikannimien kielellisestä rakenteesta. – *Virittäjä* 61. S. 49–90.
- Nissilä, Viljo 1957b:** Nimien vaihtumisesta ja häviämisestä. – *Virittäjä* 61. S. 164–172.
- Nissilä, Viljo 1962:** *Suomalaisista nimistötutkimusta.* SKST 272. Sanakirjasäätiön nimistöjaoksen julkaisuja 2. SKS. Helsinki.

- Nousiainen, O. 1927:** Etelähämäläisiä sukunimiä 1400-luvulla ja 1500-luvun alussa. – *Aitosuomalainen IV vsk.* nro 17. S. 317–320.
- Paikkala, Jarmo 1985a:** Kiuruvetisiä nimiä ja sukuja: Laitiset – savolaisia vai pohjalaisia? – *Kiuruvesi* 3.4.1985.
- Paikkala, Jarmo 1985b:** Kiuruvetisiä nimiä ja sukuja: Runonlaulaja Antti Vartiaisen sukua. – *Kiuruvesi* 7.8.1985.
- Paikkala, Jarmo 1988:** *Huttusten suku I. Suvun synty ja levinneisyys sekä joitakin sukujouontoja.* Kuopio.
- Paikkala, Jarmo 1993:** *Hinkkaset juurillaan ja maailmalla.* Hinkkasten Sukuseura ry:n julkaisu. Jyväskylä.
- Paikkala, Jarmo 2004:** *Marttinen. Sukukirja I – suvun historia vuoteen 1900.* Marttisten Sukuseura ry. Saarijärvi.
- Paikkala, Sirkka 1988:** Finnische Familiennamen auf -(i)nen. – *Studia Anthroponymica Scandinavica.* Uppsala. S. 27–69.
- Paikkala, Sirkka 1996:** Koulumestari Matti Laitinen Jämsästä Sysmään. – *Laitiset 15. 1–2/1996.* Loimaa.
- Paikkala, Sirkka 1998:** Genealogische Methoden in der Zunamensforschung. – *Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences, Aberdeen, August 4–11, 1996. "Scope, Perspectives and Methods of Onomastics". Volume 3.* Edited by W. F. H. Nicolaisen. 1998 Department of English, University of Aberdeen. Printed by BPC-AUP Aberdeen Ltd. S. 280–287.
- Paikkala, Sirkka 2002a:** Ortnamn i personnamn och personnamn i ortnamn. – *Venneskrift til Gulbrand Alhaug.* Redigert av Tove Bull, Endre Mørk og Toril Swan. Det humanistiske fakultet Universitet i Tromsø. Trykk: TP-ProA lering. S. 137–140.
- Paikkala, Sirkka 2002b:** Zur Typologisierung der Wechselwirkungen zwischen Orts- und Personennamen. – *Actas do XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas. Santiago de Compostela 20–25 setembro 1999.* Editadas por Ana Isabel Boullón Agrelo. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza. 1 disco (CD-ROM). Biblioteca Filolóxica Calega. Instituto de Lingua Galega. S. 329–338.
- Paikkala, Sirkka 2004:** *Se tavallinen Virtanen. Suomalaisen sukunimikäytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen*

1921. SKST 959. Helsinki. Myös: https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk42/Se_tavallinen_Virtanen.pdf
- Paikkala, Sirkka 2013:** Kovasten suvun ja sukunimen synty. – *Paikkala, Jarmo – Kovanen, Arto: Kovasten sukukirja.* Kovasten Sukuseura ry, Helsinki. S. 14–17.
- Paikkala, Sirkka 2016:** Itäsuomalaisen sukunimistön sisältämät yksilönnimet. – Jüvä Sullöv (toimöndanuq): *Ödagumeresuumlaisi nimeq. Läänenmeresoomalste nimed. Names of Finnic People.* Võro Instituudi toimõndusõq / Publications of Võro Institute 30. Võro. S. 122–126. Myös: <https://wi.ee/wp-content/uploads/2017/06/VItoim16sisu.pdf>
- Paikkala, Sirkka – Paikkala, Jarmo 2012:** Henttosen suvun ja sukunimen synty ja kehitys. – *Paikkala, Jarmo: Myö Henttoset Karjalast. Henttosten sukukirja.* Henttosen sukuseura, Helsinki. S. 12–15.
- Pirinen, Kauko 1982:** *Savon historia II:1. Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534–1617.* Kustannuskiila Oy. Myös: <http://savonhistoria.edita.fi/1534-1616/>
- Pirttivaara, Marja 2019:** DNA-testit kertovat esivanhempiemme kiinnostavasta matkasta Suomeen. Ne paljastavat myös sen, että kaikki maailman ihmiset ovat biologisesti sukua keskenään. – *Apu* 18.11.2019. <https://www.apu.fi/artikelit/dna-testit-kertovat-olemme-maahanmuuttajien-jalkelaisia-nain-ihmiskunnan-vaellus-eteni> (15.10.2020)
- Pulli, Heljä 2003:** Karjalaisen sukunimien muuttumisesta. – *Suomen sukututkimusseuran vuosikirja* 45, Helsinki. S. 251–280.
- Raninen, Sami – Wessman, Anna 2016:** Rautakausi. – *Haggrén, Georg – Halinen, Petri – Lavento, Mika – Raninen, Sami – Wessman, Anna: Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle.* Gaudeamus. Helsinki. S. 213–365.
- Rogers, Everett M. 1983:** *Diffusion of Innovations.* Third Edition. The Free Press, A Division of Macmillan Publishing Co., Inc., New York – Collier Macmillan Publishers, London. Printed in the United States of America.
- Ruben, Brent D. 1983:** A System-Theoretic View. – *William B. Gudykunst (toim.): Intercultural Communication Theory.*

- Current Perspectives. International and Intercultural Communication Annual. Volume VII.* Beverly Hills. S. 131–145.
- Saksa, Aleksandr 1994:** Rautakautinen Karjala – Karjalan synty. – Hämynen, Tapio (toim.): *Kahden Karjalan välillä. Kahden Riikin riitamaalla. Studia Carelica Humanistica 5.* Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta. S. 29–45.
- Saksa, Aleksandr 1998:** *Rautakautinen Karjala. Muinais-Karjalan asutuksen synty ja varhaiskehitys.* Studia Carelica Humanistica 11, Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- Saxén, Ralf 1914:** Nimi. – *Tietosanakirja. Kuudes osa.* Toimituskunta: Jalmar Castrén, Jaakko Forsman, Kustavi Grotenfelt, Lauri Hendell, Edvard Hjelt, Uno Saxén, E. N. Setälä, Ilmari Välikangas, Yrjö Wichmann. Otava. Helsinki. S. 1204–1208.
- Sihvo, Jouko – Paikkala, Jarmo – Paikkala, Sirkka 2004:** Sihvon suvun, sukuhaarojen ja nimen synnystä. – *Paikkala, Jarmo (toim.): Sihvo. Karjalainen suku. Kaukolan, Valkjärven ja Lemin Sihvot.* Sukuyhdistys Sihvo ry. S. 30–37.
- Soininen, Arvo S. 1961:** *Pohjois-Savon asuttaminen keski- ja uuden ajan vaihteessa.* Historiallisia tutkimuksia 58. Suomen historiallinen seura. Helsinki.
- Šrámek, Rudolf 1972/1973:** Zum Begriff "Modell" und "System" in der Toponomastik. – *Onoma. Bibliographical and Information Bulletin. Vol. XVIII.* Leuven. S. 55–75.
- Šrámek, Rudolf 1991:** Onymische Funktion und funktionale Namensforschung. – *Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning.* Utg. Af Thorsten Andersson. Årg. 79/1991. Uppsala. S. 149–156.
- Stoebke, Detlef-Eckhard 1964:** *Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namenssystems.* Nord- und osteuropäische Geschichtsstudien Band IV. Leibniz-Verlag. Hamburg.
- Suvanto, Seppo 1985:** Kesquia. – *Suomen historia 2.* Weilin & Göös. Espoo. S. 9–222.
- Tieteen termipankki,** <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeus-tiede:sukuoikeus>.
- Tiihonen, Seppo 1994:** *Herruus. Eurooppalainen malli. I osa.* Hallintohistoriallisia tutkimuksia 10. Hallintohistoriakomitea. Helsinki.

- Uino, Pirjo 1997:** *Ancient Karelia. Archaeological Studies. Muinais-Karjala. Arkeologisia tutkimuksia.* Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 104. Helsinki.
- Vahtola, Jouko 1983:** En gammal germansk invandring till västra Finland i bynamnens belysning. – *Historisk tidskrift för Finland* 68. Helsingfors. S. 253–279.
- Vahtola, Jouko 2004:** *Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin.* Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki.
- Vilkuna, Kustaa 1965:** Paikannimien paikallissijojen käytöstä. – *Virittäjä* 69. Helsinki. S. 105–135.
- Yrjö-Koskinen, Y. K. 1890:** *Suomalaisen heimojen yhteiskuntajärjestyksestä pakanuuden loppuaikoina. Vertailevaan sosio-logicaan perustuva tutkimus.* Suomen yliopisto. Jyväskylä.

Sirkka Paikkala: Hummogu-Soomõ priinimmi sündümise trilemma

Hummogu-Soomõ priinimeq kujotasõq hindäst Soomõ kõgõ vanõmbat peritüisi priinimmi kõrda. Tuu sündü uma rahva siän – mitte ülembiderahvidõ nääduse perrä – Savo-Kařala talopoigõ hulgan, kiä elliq vaban luudusõn jahist, kalapüugist ja sõõrutegemisest. Kõgõ vanõmbaq nimeq sündüq keskaol, mitte ildampa ku 13. aastagasaal. Artiklin lahastas priinimmi, inemisenimmi ja elokotusõnimmi vaihõkõrda ja tuud, kuis Savo-Kařala priinimmi-kõrd sündü. Tuvvas ka näädüssit tuust, kuis Hummogu-Soomõ priinimmikõrd ja Ōdagu-Soomõ talonimmikõrd tüüdiq, ku rahvas katõ nimekõrra vaihõl liiku.

Viimädseq vana ao välläkaibmisõq ja geenitiidüs sünnütäseq vahtsit võimaluisi, et parõmbahe arvo saiaq nimmi vannusõst ja levinemistsihest. Ōigõ tulõmusõ võigi saiaq õnnõ mitmõ tiidüsala kuuntüün.

Tähüssõnaq: priinimeq, perride nimeq, elokotussidõ nimeq, priinimekõrd, rühmänimeq, Hummogu-Soomõ priinimmi sündümine, perreõigusõ kõrd, suguvõsaurminõ, geenitiidüs

Märksõnad: perekonnanimed, perenimed, asustusnimed, perekonnanimedesüsteem, rühmanimed, Ida-Soome perekonnanimede sünd, pereõiguse süsteem, suguvõsauurimine, geeniteadus

Sirkka Paikkala: Trilemma of the birth of the Eastern Finnish family names

Eastern Finnish family names constitute Finland's earliest system of inherited surnames. It was born on its own initiative – without a role model provided by the higher estates – among the Savonian-Karelian peasants living in the wilderness with the hunting, fishing, and slash-and-burn culture. The oldest names were born in the Middle Ages, no later than at the end of the 13th century. The article discusses the relationship between surnames, individual names, and settlement names, as well as the circumstances under which the Savonian-Karelian family name system was born. Examples are also given of how the Eastern Finnish family name practice and the Western Finnish practice of the house name as additional have worked when the population has moved between the regions of the different name systems.

Recent archaeological and genetic genealogy raises new reflections on the origin of the name system, its age, and directions of spread. A valid outcome can only be achieved through cooperation between disciplines.

Keywords: surnames, family names, settlement names, family name system, collective proper names, birth of the Eastern Finnish surnames, family law system, genealogy, genetics

Sirkka Paikkala
Kotimaisten kielten keskus
Hakaniemenranta 6
00530 Helsinki
sirkka.paikkala@kotus.fi

KARJALAISTEN SUKUNIMET

DENIS KUZMIN

Alkuksi

Karjalankielinen sukunimistö¹ on katoamassa Venäjällä. Sukanimistön asteittainen katoaminen on yhteydessä sekä kielen sisäisiin että ulkoisiin tekijöihin. Tärkeä tekijä tässä suhteessa on karjalankielisen nimisysteemin epävirallisuus. Kansanomaiset nimet (sukunimet², etunimet, lisänimet) esiintyvät vain harvoin virallisissa venäjäkielisissä asiakirjoissa ja nimirekistereissä. Toisena syynä on karjalaisen asuma-alueen perinteisen asutussysteemin

¹ Artikkelin aineistona ovat pääasiassa kirjoittajan omat kenttätö- ja sukkutkimusaineistot, jotka koskevat tässä artikkelissa pääpiirteissään Vienan Karjalaa eli nykyisen Karjalan tasavallan pohjoisosaa.

² Artikkelin keskeisinä käsitteinä ovat *suvun nimi* ja *virallinen sukunimi*. *Suvun nimi* (karj. *алгунимі*, *heimonnimi*) on karjalankielinen kansanomainen periytyvä lisänimi, joka viittaa sukuun, ja verrattuna virallisii passin mukaisiin venäjäkielisiin sukunimiin se toimii kyläyhteisön keskuudessa epävirallisessa asemassa. Monessa tapauksessa epävirallinen karjalankielinen suvun nimi vastaa kantajan virallista sukunimeä, vaikka eräissä tapauksissa kyseessä voi olla mm. käänössukunimiä, vrt. *Korčči* – Корчев, *Tuhkani* – Тухкин, *Marttinaini* – Мартынов, *Tervani* – Смоленников, *Leskini* - Вдовин. On myös tietty määrä tapauksia, joissa suvussa voi olla sekä vanhempi kansanomainen suvun nimi että uudempi patronyymiin pohjautuva suvun nimi, esim. *Herrani* – *Miinani* – Минин. Sitä paitsi karjalaisväestöllä on myös monesti sellaisia virallisia venäjäkielisiä sukunimiä, jotka eivät ole vastineita kansanomaisille suvun nimille, vrt. *Kabroini* – *Васильев*, *Prussakka* – *Яковлев*, *Rokkani* – Трофимов, *Miikalini* – *Иванов* jne. Näissä tapauksissa epävirallisten suvun nimien pohjana voi olla esim. suvun esi-isän etunimi tai henkilökohtainen korkonimi, josta ajan mittaan on syntynyt tiettyssä yhteisössä toimiva periytyvä epävirallinen karjalankielinen sukunimi, josta syystä tai toisesta sukunimien käyttöönnoton aikana ei tullut virallista sukunimeä. On myös mainittava, että tämän artikkelin aihepiirin raameissa kansanomainen suvun nimi ja epävirallinen karjalankielinen sukunimi ovat yksi ja sama käsite.

asteittainen hajoaminen ja tähän kehitykseen liittyvä karjalan kielten käytön merkittävä supistuminen. Suurin osa karjalankielisistä henkilönnimistä, mm. sukunimistä on jo jäänyt pois jokapäiväisestä käytöstä.

Tutkimuksia, jotka valaisisivat karjalaisen sukunimisysteemin muodostumisprosessia ja kehitystä kokonaisuudessaan ei ole toisinaiseksi ilmestynyt Venäjällä. Erillisiä havaintoja ja huomautuksia karjalankielisistä sukunimistä on esitetty mm. Aukusti Niemen, Lauri Pääkkösen, Viljo Nissilän, Matti Pöllän, Pertti Virtarannan, Olga Karlovan sekä Denis Kuzminin tutkimuksissa. Tietoja voi löytää myös karjalaista kulttuurielämää ja sukuhistoriaa valaisevista aikakauskirjoista, kuten Karjalan heimo³, Toukomies, Wiena-Aunus, Repolainen, Oma Suojärvi, Punalippu (*Carelia*) sekä sukututkijoiden⁴ tutkimuksista. Ainoa akateeminen tutkimus karjalaisesta sukunimistöstä ilmestyi vasta vuonna 2017, jolloin Outi Patronen väitti aiheesta Rajakarjalaisen sukunimistön kehittymisen osana Suomen karjalankielisen ortodoksisivähemmiston suomalaistumista 1818–1925. Tämä tutkimus koskee kuitenkin Suomen Raja-Karjalaa eikä nykyistä Karjalan tasavallaa. Karjalaista sukunimiainesta voi löytää myös erilaisista historiallisista asiakirjoista (mm. valvontakirjoista, henkikirjoista, metrikkakirjoista jne.), mutta ongelmana on se, että suurin osa asiakirjatiedoista on venäjän kielellä ja siten läheskään jokaisen sukunimen karjalankielistä muotoa ei voida rekonstruoida.

Karjalankielisiä suvun nimiä ja karjalaisten virallisia venäjänkielisiä sukunimiä koskevia tietoja ja selityksiä esiintyy vain sporadisesti 1800- ja 1900-luvun alun muistiinpanoissa ja tutkimuksissa, joita ovat tehneet ennen kaikkea suomalaiset kansanrunouden kerääjät ja kansatieteilijät. Silloisten tiedemiesten suhtautumista sukunimiin luonnehtii suomalaisen tutkijan L.V. Pääkkösen

³ Karjalan Sivistysseuran oman lehden nimi *Karjalan Heimo* vakiintui vuodesta 1945, mutta ennen sitä se ilmestyi nimillä *Toukomies* ja *Wiena-Aunus*. *Repolainen* on Repola-seuran lehti, *Oma Suojärvi* on Suojärven Pitäjäseuran lehti ja *Punalippu (Carelia)* on Neuvosto-Karjalan (Karjalan tasavallan) kulttuurijulkaisu.

⁴ Kiiän sukututkijakollegojani Sari Karjalaista, Ritva Rajander-Juustia ja Sami Kalliota vastauksista kysymyksiini, huomautuksista ja heidän sukututkimuslöydöistään.

vuonna 1898 ilmestynyt kirjoitus. Tutkimuksen loppusanoissa hän kirjoitti: "... karsin sukunimi-luettelosta lähes puolet, s.o. venäläiset nimet pois, kun niillä en luule arvoa olevan" (Pääkkönen 1898: 246). Vastaavanlainen käytäntö jatkui usein myös 1900-luvulla. Tämä koskee mm. akateemikko Pertti Virtarantaa, joka oli karjalaisen kansanelämän ja kansanperintein suurimpia kerääjiä. Esimerkiksi taulukossa 1 on esillä muutama talon nimi hänen laatimastaan Vuokkiniemen taloluettelosta 1900-luvun alkupuolis-kolta (Virtaranta 1978: 73–74). Siitä puuttuvat sekä viralliset venäjänkieliset sukunimet että niiden karjalankieliset nimivariantit, vaikka mukana on 130 karjalankielistä kansanomaista talonni-meää:

Taulukko 1. Vuokkiniemen kansanomaiset talonnimet ja niiden isännät.

Virtarannan luettelo	Isäntä nykytietojen perusteella
Krantintalo	Rettijev Grigorij / Ryötti(ni) ⁵
Liepan Olekseintalo	Kirillov ⁶ Aleksei / Lieppa
Tuavitaisen Huotintalo	Remšujev Feodor / Remšu(ni)
Korpin Puavilantalo	Garmujev Pavel / Harmuani
Tröppiläntalo	Lipkin Ignat / Lipponi
Levasentalo	Lipkin Ivan / Lipponi
Liušun Jyrintalo	Lipkin Georgij / Lipponi

⁵ Karjalan kielessä -ne/-ni-pääte on suomen kielen -nen-johtimen vasteine. -ne/-ni-loppuiset sukunimet ovat hyvin tavallisina karjalankielisessä sukunimistössä.

⁶ Vuokkiniemen *Lipkinit/Lipposet* ja *Kirillovit/Liepat* ovat yksi ja sama suku. Olettaisin, että molemman suvun alkuperäinen suvun nimi oli juuri *Lieppa*, koska sukunimi *Lipposen* takana piileskelee sukujen yhteisen esi-isän nimi *Filipp* (ven. *Липка*) → *Липкин* → *Lipponi* (ks. alempana). Samalla *Lieppa* esiintyy sukunimenä myös Suomessa.

Mikkolan Miihkalintalo	Denisov Mihail / Tenesseini
Kurtantalo	Titov Georgij / *Kurtta
Skottilan Timontalo	Mäkelä Timofeij / Mäkälä(ini)
Räčyn Ontreintalo	Vazarajev Andreij / Va-sara(ini)
Kelosen Huotintalo	Lipkin Feodor / Lipponi

Taulukosta voidaan nähdä, että kansanomaiset talojen nimet eivät aina kerro talon omistajan etunimestä keruuaihana tai hänen virallisesta sukunimestään. Samalla ne viittaavat tavallisesti patronymisiin nimityksiin tai talonisäntien liikanimiin, joista osa voi olla myös periytyviä. Monella isännällä Karjalassa oli jo 1800-luvulla virallinen sukunimi, jolla oli puolestaan karjalankielinen nimimuotonsa, vrt. ven. Rettijev – karj. Ryötti(ni), Remšujev – Remšu(ni), Garmujev – Harmuani, Lipkin – Lipponi – *Lieppa, Mäkeläjev – Mäkälä(ini)/Mäkelä, Vazarajev – Va-sara(ini), Gagarin – Kagara, Denisov – Tenesseini, Timofejev – Timoni, Larionov – Larini, Gavrilov – Kauroni, Gurjev – Huureini, Savin – Suavani jne.

Sukunimet kautta vuosisatojen

Venäjällä asuva nykykarjalainen ei paljon eroa venäläisestä virallisesta sukunimestön suhteen. Valtaosa karjalaisista sukunimestä on juuri -ov, -ev ja -in -loppuisia. Ne ovat venäläiselle sukunimestölle ominaisia antroponymijohtimia (Karlova 2016: 144)⁷, vrt. *Dobrinin* (← Dobryn'a/Hyvö), *Kuzmin* (← Kuz'ma), *Loškin* (← Loška), *Akimov* (← Akim), *Makarov* (← Makar), *Jugarov* (← Jukara), *Grigorjev* (← Grigorij), *Timofejev* (← Tomofei), *Langujev* (← Lankoi).

⁷ Olga Karlovan tutkimuksesta löytyy runsaasti tietoa karjalaisista oma-peräisistä sukunimestä, jotka tässä artikkelissa mainitaan vain ohimenen.

Nykyinen karjalainen sukunimissteemi on monivuosisataisen prosessin tulos. Karjalankielisten sukunimien alkuperä on varsin moninainen. Niiden pohjana on mm. esikristillisiä omakielisiä yksilönnimiä, saamelaisten esikristillisiä nimiä, venäläisiä esikristillisiä nimiä, kristillisperäisiä etunimiä, liikanimiä, paikanimiä, ammattinimiä ja kansallisuuskielten tai etnisten ryhmien nimisiä (etnonyymejä). Sukunimistö on näin ollen karjalaisen historian ja kulttuurin tärkeä lähdeaineisto. Aivan samoin kuin itäisessä Suomessa karjalaisen asuma-alueilla oli Venäjän Karjalassa viimeistään uuden ajan alussa, mutta osittain mahdollisesti jo keskiajan lopussa vakiintunut periytyvien suvun nimien systeemi⁸, joka ajan mittaan on muuttunut nykyiseksi sukunimissteemiksi. Tätä on vaikea todistaa 1400- ja 1500-luvun asiakirjojen puutteen takia, mutta alla olevassa taulukossa on mukana talonpoikien sukunimiä, jotka ovat olleet käytössä samassa kylässä tai kunnassa jo yli 350 vuotta⁹ (ДКРП 1678: 97–154 ob.).

Mielestäni tällaiset tiedot antavat olettaa, että yllä olevien sukunimien ikä on todennäköisesti asiakirjaesiintymä vanhempi. Samasta seikasta voi kieliä vastaanlaisten sukunimien olemassaolo itäisessä Suomessa: vrt. *Harmainen, Herranen, Karhunen, Luukkonen, Malinen, Rahunen, Sallinen, Vatanen* (Sukunimet 2000) jne.

⁸ vrt. Korelan kihlakunnan keskiaikainen karjalainen sukuylimystö eli Karjalan lasten viisi mahtisukua: *Roukkulan suku*, *Kuurolan suku*, *Valtolan suku*, *Viimolan suku ja Tiurolan suku* (Kirkinen: 1988: 93–94), joista kuuluisin oli ensimmäiseksi mainittu (ven. *Rokul'skij rod*). Tämän edustajat olivat mm. *Vasel' Kokui Rokol'skogo roda* (1448–1458) (ГВНП: 291–292), *Ždan Rokul'skij* (Korela-kaupunki) (1568) (ИК I: 55), *Griša Ivanov syn Rokulin* (1570-luku) (Чернякова 1998: 18), *Miron Rokul'skij* (Vatjan viidennes) (1605) (Селин 2003: 322).

⁹ On olemassa myös esimerkkejä saman suvun nimen käytöstä vielä kauemmin: mm. Užmanassa nyk. *Pölläkäini* – *Пельякин*: vuonna 1591 *Ivanko Pel'akin* (МПИК: 324), *Brössöini* – *Брецеб*: vuonna 1630 Козьма *Брецебев* (Копанев 1966: 191), *Paholkov*: vuonna 1630 *Paholkov* (Копанев 1966: 190); Vojjärvessä: *Pabuni* – *Пабуев*: vuonna 1630 Onisim *Pabujev* (Копанев 1966: 191); Vrt. myös Puanajärvessä: *Kuikkani* – *Kuikin* (1678–1950): vuonna 1597 Paanajärven pogostan Jyskjärvellä Stepanko *Guikojevin* autio (ИК I: 215) jne.

Taulukko 2. karjalaiset sukunimet 1600-luvulla ja nykyaikana.

1678	nykyaika
Вадаев	Vatani / Ватанен / Вадаев
Валдуев	Valtoni / Валдоев
Гармуев	Harmuani / Гармуев
Горкоев	Korkkoni / Коркконен
Каргуев	Karhu(ni) / Кархунен / Каргуев
Кибоев	Kiboni / Кибоев
Луккуев	Luukkoni / Лукконен / Луккоев
Маллеев	Malini / Маликин
Мякалев	Mäkäläini / Мякеля
Пекшоев	Pöksyni / Пекшуев
Пеллюев	Pällini / Пяллинен / Пяллиев
Рагуев	Rahuni / Рагуев
Ремшуев	Remšu(ni) / Ремшу / Ремшуев
Тиликов	Tiilikaini / Тиликайнен / Тиликов
Торвиев	Torvini / Торвинен / Торвиев
Тунтоев	Tuntuni / Тунтуев
Шаллеев	Šallini / Саллинен / Шаллиев
Ягаев	Juagani / Ягин
Геруев	Herrani / Минин / Ананыин
Гюреев	Hyyry / Клементьев
Ленжуев	Lenžo / Кузьмин

1700-luku oli jostain syystä Karjalan monella alueella asiakirjojen näkökulmasta ”sukunimetön”, toisin sanoen suurin osa 1500- ja 1600-luvuilla dokumentoiduista suvun nimistä katosi henki- ja metrikkakirjoista. Ne alkoivat tulla uudelleen käyttöön vasta 1800-luvulla. Samalla Keski- ja Etelä-Karjalassa sukunimet alkoivat käydä ilmi asiakirjoista tasavallan pohjoisiin osiin verrattuna myöhemmin 1800-luvun lopulla.

Samaa ilmiötä kuvaaa esimerkki Tverin Karjalasta. Tresnan kylässä eräissä kirkonkirjoissa on muistiinpano, jonka mukaan vuonna 1633 kylään asettui asumaan kolme karjalaisperhettä nimillä *Lukka*, *Bömi* ja *Huttu*. Viimeksi mainittu suvun nimi oli käytössä Tresnassa vielä 1900-luvun puolivälissä, vrt. karj. *Hut-tulisto – Guttijev* (Virtaranta 1986: 58). Tämä tosiasia viittaa selvästi siihen, että oli olemassa sukupolvesta toiseen periytyvien suvun nimien systeemi, joka oli mielestäni laajassa käytössä karjalaisen keskuudessa ainakin 1600-luvun alusta, mutta mitä todennäköisemmin vielä varhaisemmallaakin aikakaudella.

Tässä yhteydessä on syytä mainita lyhyesti sukunimitilanteesta karjalaisen naapurialueella Vienanmeren rannikolla. Esimerkkinä on nykyisin täysin venäjänkielinen (aikaisemmin kuitenkin venäläis-karjalainen) kylä Suikujoki (ven. Шуеретскоje). Vuoden 1723 henkikirjoituksessa mainitusta suvun nimistä oli käytössä ainakin osa vuosina 1811–1858. Niiden joukossa ovat *Balagurov*, *Baryšev*, *Bogdanov*, *Čirakin*, *Garmojev*, *Gostev*, *Denisov*, *Kivrojev*, *Kuritsin*, *Mironov*, *Mokrušin*, *Po(i)gišev*, *Popov*, *Sergozerov*, *Sorokin*, *Star(i)kov*, *Šabalin*, *Tel'kin* ja *Uljašev* (КП 1723: 48 ob.–53 ob.; PCIIIB 1811: 156–170; PCIIIB 1850: 1 ob.–42 ob.; PCIIIB 1858: 191-241). On hyvin todennäköistä, että moni näistä nimistä oli käytössä myöhemminkin 1900-luvulla. Valitettavasti asiakirjojen puitteen takia asiaa ei ole mahdollista tutkia toistaiseksi. Osa edellä mainitusta nimistä esiintyi kylän asukkailla myös aikaisempina vuosisatoina, vrt. Mihail Ofonasjev *Popov* (1556/57) (АСМ: 137) ja Nečaika Ivanov *Povov* (1597) (ИК I: 218) – suku Popov; Ivanka *Šabala* (1598) (ИК I: 240) ja Ignatka *Šabala* (1614) (Иванов 1999: 207), Prokopei *Šabalin* (1663/64) (Иванов 2007: 539) – suku *Šabalin*; Ignatei Mikiforov syn *Zajets* (1556/57) (АСМ: 135), Ignatei *Zajats* (1581) (ПРКСМ: 211) – suku Zaikov, Turka *Bardin* (1598) (ИК I: 241), Gavril *Borodin* (1663/64) (Иванов 2007: 540), Sem'on Feofilov *Borodin* (1723: 53), Fedoseiko Ivanov *Žigl'ajev* (1614) (Иванов 1999: 207) – suku *Žigl'ajev* (1858). 1500- ja 1600-luvun asiakirjoista voidaan löytää myös myöhemmässä vaiheessa kylässä asuneiden sukujen kantaisiä: vrt. Aleksandra Vasiljev syn, liikanimi *Bogdanka* (1598) (ИК I: 238) – suku Bogdanov; *Padorka* Ignatjev (1597) (ИК I: 216) – suku *Padorin* (1663/64, 1723); Omos

Balagur (1663/64) (Иванов 2007: 540) – suku *Balagurov*, Sidor *Kižaka* (1663/64) (Иванов 2007: 539) – suku *Kižin* (1811) jne.

Huomattakoon, että esitetyn taulukon 2 alaosan esimerkit viittavat siihen, että osa 1600-luvun lopussa karjalaisen keskuudessa käytössä olleista omaperäisistä sukunimistä ei nykyään enää esiinny virallisessa käytössä. Ne kuitenkin jatkavat elämäänsä kyläyhteisön keskuudessa epävirallisessa asemassa samalla, kun virallisesti niiden kantajilla on jo tavallisia venäläisiä patronymipohjaisia sukunimiä: esimerkiksi Kiimasjärvessä *Miinnani* ← *Minin* ← *Herrani* (asiak. ven. *Gerujev*, 1678) → *Ananjin*; Užmanan kylässä suku *Konžu* – Jakovlev: vrt. v. 1574 Kirila Pavlov syn *Konžujev* (МПИК: 232, 283); suku *Turuni* – Pavlov: vrt. v. 1578 Ortjomko Rodionov syn *Turui* (МПИК: 207, 261); suku *Raho* – Leontjev: vrt. ? v. 1630 Ivaško *Ragoteppojev* (Копанев 1966: 190).

Patronymipohjaiset sukunimet

Patronymipohjaiset sukunimet ovat tällä hetkellä laajalle levinneitä koko karjalaisen asuma-alueella ja niillä on tavallisesti myös karjalankielinen muoto. Suurin osa sellaisista sukunimistä on syntynyt jo 1700-luvulla. Ainakin Vienan Karjalassa tällaisten sukunimien pohjana ovat usein 1710- ja 1760-luvun välisenä aikana syntyneiden miesten nimet. Taulukossa 3 on muutama esimerkki Vienan Karjalan keskiosasta.

Patronymipohjaisten sukunimien taustalla on yleiskarjalainen tapa nimittää ihmistä kyläyhteisössä. Virallisen sukunimen ohella karjalaiskylässä jokaisella on myös perinteinen kansanomainen nimi, joka pohjautuu hänen isänsä (harvemmin äitinsä) tai isoisänsä nimeen, esim. *Arhippaisen Outi* = Jevdokija Arhipantytär, *Petriisen Šimana* = Semjon Pjotrin pojanpoika (Latvajärvi). Näissä ilmaisuissa esi-isäään viittaavia nimenosia käytetään tavallisesti genetiivimuotoisina, mutta on myös poikkeuksia, vrt. *Kippo-Huotari* eli Fjodor Kiprianinpoika (Vuoninen). Vastaavilaisia ei-genetiivisiä muotoja esiiintyy silloin tällöin myös kar-

Taulukko 3. Suopassalmen patronymipohjaiset sukunimet.

suku	esi-isä
Artemjev	Artemij Aleksejev (s. 1705)
Agafonov	Agafon Pavlov (s. 1738)
D'emoni / Dementjev	Dementij Ivanov (s. 1699)
Gauroni /Gavrilov	Gavril Afanasejev (s. 1705)
Hokkini / Fokin	Foka Markov (s. 1703)
Ipattini / Ipatov	Ipat Semjonov (s. 1730)
Ivanov	Ivan Fjodorov (s. 1701)
Jyrgini / Jegorov	Jegor Afanasjev (s. 1717)
Konoini / Konovov	Konon Pavlov (s. 1728)
Larini / Larionov	Larion Dmitrijev (s. 1695)
Luazari / Lazarev	Lazar' Iljin (s. 1727)
Mikittä / Nikitin	Nikita Pavlov (s. 1706)
Puavilaini / Pavlov	Pavel Panfilov (s. 1695)
Riigoni / Grigorjev	Grigorij Gavrilov (s. 1728)

jalankielisissä suvun nimissä, vrt. *Hikko-Jyrgi* = *Hikkojev* Jegor (Miinoa), *Kyyrö-Jyrki* = *Kirillov* Jegor (Kyyrlä), *Šalli-Mikko* = *Šallijev* Mihail (Kontokki) jne.

Edellä mainittu tapa kutsua henkilöä kyläyhteisössä oli käytössä myös aikaisemmin, mm. 1600- ja 1700-luvulla. Taulukossa 3 esiintyvä suopassalmelainen Konon Pavlov eli Konon Pavelinpoika (s. 1728) esiintyy Suomessa eräässä ruotsinaikaisessa asia-kirjassa vuodelta 1755 *Kono Pawilaisena* (*Puavilaisen Kono) (Paajaste 2006: 304). Myöhemmin hänen jälkeläisensä ovat *Konoisia* (vir. Kononoveja) (ДКРП 1678: 97–154 ob.). Nykyisen sukunimen pohjana on juuri Konoin eli Kononin etunimi. Samalla hänen veljensä Luka Pavlovin (s. 1737) sukuhaara jatkoi 1700-luvun puolivälin patronymisen nimityksen käyttöä ja käyttää nykyäänkin sukunimeä *Pavlov* (karj. *Puavilaini*). Kononin kolmannen veljen Agafon Pavlovin nimi (s. 1738) vakiintui sukunimeen *Agafonov*, jonka karjalankielistä muotoa ei enää onnistuttu tallentamaan.

Taulukossa 3 esiintyvä Ipat Semjonovin nimi (s. 1730) on *Ipattisen* sukunimen pohjana. Samalla itse Ipatti on merkitty v.

1783 ruotsinkielisessä asiakirjassa *Ipatti Mattiseksi* (OMA) ja Matti (ven. Matvei) oli hänen isoisänsä isä, joka oli syntynyt noin vuonna 1637. Tässä tapauksessa patronyyminen suvun nimi *Mattinen*, joka oli käytössä tässä perheessä ainakin kolmen sukupolven ajan 1700-luvun loppuun saakka, ei jostain syystä säilynyt. Nykyään suvussa käytetään sukunimeä *Ipattini* eli virallisesti *Ipatov*.

Käytettäväissä olevat Vienan Karjalaa koskevat tiedot 1700-luvulta viittaavat siihen, että nykyiset viralliset patronyymipohjaiset sukunimet alkoivat vakiintua tavallisesti lapsenlasten kohdalla¹⁰. Esimerkiksi jos isoisa oli *Jakov* eli *Juakko*, niin hänen lapsenlapselleen ilmestyi sukunimi *Jakovlev* eli karj. *Juakkoni*.

Samaan aikaan on myös tapauksia, joissa nykyiset patronyymipohjaiset sukunimet ovat paljon varhaisempaa perua. Näidenkin nimien muodostamisessa on kuitenkin käytössä sama periaate. Esimerkiksi Vienan Karjalan Uhtualla 1670-luvulla asunut Mihail Ofanasjev (sn. 1634) (КППП 1678: 69 ob.) esiintyy asiakirjoissa myös Mihail Tihonovina (КППП 1707: 528 ob.) ja patronyyminen nimitys Tihanov viittaa Mihailin isoisaan nimeen eli Tihoniin (sn. 1582). Tämä Tihon esiintyy vuorostaan asiakirjassa vuodelta 1597 nimellä Tifonka Ivanov (ИК 1987: 214). Juuri tämä mies on nykyisten Uhtuan Tihanovien esi-isä, sillä toista

¹⁰ On olemassa poikkeuksiakin. Asiakirjoista esim. selviää, että haikolalainen sukunimi *Kuzmin* on tullut viralliseen käyttöön 1800-luvun puolivälissä. Samalla kylää koskevissa 1600-luvun ja 1800-luvun alkupuolen asiapapereissa ei ole mainittu yhtään Kuzma-nimistä asukasta, josta sukunimi olisi voinut saada alkunsa. Muistitieto kuitenkin kertoo, että haikolalaisten Kuzminien sukunimi on ”papin keksimä” ja saatu Sompajärven naapurikylästä. Perimätiedon mukaan nykyisten Kuzminien esi-isät oli merkitty naapurikylän Sompajärven väestölueteloon, jotta saataisiin lisää maatalousmaata tilanteessa, jossa maanjako saarella oli käynyt mahdottomaksi (Kuzmin 2014: 19). Dokumenteista tiedetään, että vuonna 1747 Haikolasta kotoisin olevan Foma Petrovin poika Aleksei Fomin ja hänen jälkeläisensä oli merkitty Sompajärven rekisteriin (PC 1762: 48), vaikka he mitä todennäköisemmin pysyivät kotikyläsäin. On otettava huomioon, että sukunimi *Kuzmin* oli juuri Sompajärvellä. Näyttääkin siltä, että sompajärveläisiksi vv. 1762–1858 kirjatut Haikolan asukkaat ovat voineet todellakin saada virallisen sukunimen, joka oli käytössä naapurikylässä.

Tihonia tässä suvussa ei ole. Artikkelin kirjoittaja itse kuuluu tähän sukuun ja sukulinja vuoteen 1815 on seuraava: Nikon (sn. 1542) - Ivan (sn. 1562) - *Tihon* (sn. 1582) - Afanasij (sn. 1614) - Mihail (sn. 1634) - Stepan (sn. 1658) - Ivan (sn. 1689) - Larion (sn. 1728) - Grigorij (sn. 1754) - Ivan (sn. 1783) - *Maria Ivanova Tihanova* (s. 1815). Täydellinen nimi Mihail Ofonasjev *Tihanov* osoittaa täten, että suvun nimi Tihanov oli käytössä jo 1600-luvun puolivälissä ja on yhä edelleenkin.

Vastaavanlainen tapaus on myös Vienan Karjalan Suolapohjassa, jossa asui 1900-luvulla *Kormilaisen* (vir. *Kornilovin*) suku. Tämän sukunimen pohjana on kristillinen nimi *Kornil* (karj. *Kormila*). Asiakirjojen puutteen takia meillä jälkeläisillä ei ole tois-taiseksi käytössä yhtään dokumenttia, jossa itse Kornil esiintyisi. Silti vuodelta 1723 peräisin olevan asiakirjan mukaan varhaisin tiedossa oleva sukulaismme on noin vuonna 1633 syntynyt Nikita Kozmin syn *Kornilinyy* (КП 1723: 72 ob.). Tämä tieto viittaa täten siihen, että suvun nimi *Kornilin* (karj. *Kormilaini*) oli käytössä jo 1600-luvun puolivälissä ja tuo Kornil oli Nikita Kozmille ainakin isoisä tai vielä varhaisempi esi-isä, joka oli syntynyt 1500-luvun lopussa.

On mahdollista esittää myös pari samankaltaista esimerkkiä 1600-luvulta¹¹. Vuokkiniemen *Lipposten* (ven. *Lipkinien*) varhaisin tiedossa oleva esi-isä on Ivan Filippov (sn. 1648) (ДКРП 1678: 142 ob.) Tämä tieto osoittaa, että hänen noin vuonna 1628 syntyneen isänsä *Lipon* eli *Filippin* nimi on juuri *Lipkin*-sukunimen pohjana. Toista Filippiä tässä suvussa ei ole. Myös Tunkutjärven eli Kananaisenkylän kantasuvun esi-isän Pjotr *Kononovin* (sn. 1648) (КП 1723: 37 ob.) isännimi viittaa siihen, että hänen isänsä *Kononin* (sn. 1628) nimi on *Kananaisen* sukunimen takana. Voidaan myös olettaa, että molemmat suvun nimet olivat käytössä jo 1600-luvun jälkipuoliskolla.

¹¹ Näyttää siltä, että vastaanlainen systeemi oli käytössä myös nykyisillä venäläisillä pomorialueilla Vienanmeren rannikolla, vrt. Pongaman *Nikiforovien* kantaisä on *Nikifor Ijelev Malodyrkin* (s. 1710) (КП 1723: 69 ob.). Virman Ignatjevien varhaisin tiedossa oleva esi-isä puolestaan on *Semjon Ignatjev* (1718-1799) (PC 1811: 317) ja juuri hänen isänsä nimi Ignat (sn. 1698) on nykyisen *Ignatjev*-sukunimen pohjana.

Silloin tällöin asiakirjoissa voidaan havaita patronyymipohjaisia sukunimiä kantavien suujen alkuperäisiä suvun nimiä, jotka syystä tai toisesta jäävät ajan mittaan pois käytöstä. Esimerkiksi Paanajärven pogostan Suopassalmen *Artemjevit* olivat alun perin *Kallivoisia*¹² (vir. **Kallijeveja*), mutta nykyisen *Artemjev*-sukunimen pohjana on noin vuonna 1705 syntyneen Artemij Alekseinpojan etunimi. Pitää mainita, että Aleksein ja hänen poikiensa kohdalla henkilirjoituksissa sukunimi **Kallijev* ei esiinny. Vain kerran toisen suopassalmelason talon kuvauksessa vuodelta 1782 on mainittu, että 75-vuotias leski Vassa Aleksejeva oli kuolleen suopassalmelaisen *Aleksei (Fjodorov) Kaljevin* (**Kallijev*) (sn. 1672) tytär (PC 1782: 75 ob.). Samaan aikaan Suopassalmesta naapurikylään Jyskjärvelle muuttaneessa sukuhaarassa sukunimi *Kallijev* – *Kallivoini* on käytössä nykyäänkin.

Suopassalmen *Fokineilla* eli *Hokkisilla* ja *Ivanoveilla* on yhteeninen esi-isä *Fedot Andrejev*, joka oli syntynyt noin vuonna 1641 (КППП 1678: 67 ob.). Molemman suvun kantaisä oli tämän Fedotin pojapojan poika. Hokkisten kantaisä on Foka Markov (sn. 1730), kun taas Ivanovien on Ivan Fjodorov (sn. 1701) (PC 1745: 910.). Verrattuna Hokkisiin ei keruumatkalla enää onnistunut tallentaa *Ivanov*-sukunimen karjalankielistä nimivarianttia. Toisaalta juuri Ivanovien sukuhaarassa esiintyy eräässä venäjänkielisessä asiakirjassa todennäköisesti molempien suujen omoperäinen suvun nimi *Avrijev* (vrt. *Ivan Ivanov Avrijev*, sn. 1747) (PC 1795: 225 ob.). Valitettavasti se jäi unholaan ja nykyään voidaan vain olettaa, että sen karjalankielinen muoto oli mahdollisesti **Aurini*. Ainakin Suomessa vastaanlainen sukunimi *Aurinen* on olemassa, mutta valitettavasti toistaiseksi ei ole tietoa siitä, kuinka perinteinen se on.

Silloin tällöin ruotsinkieliset asiakirjat 1700- ja 1800-luvulta antavat tietoa karjalaisukujen alkuperäisistä sukunimistä. Oleskellessaan kauppamatkoilla tuon ajan Ruotsissa eli nykyisessä Suomessa karjalaiset esittäytyivät käyttäen perinteisiä suvun nimiä ja nimityksiä, jotka päätyivät asiakirjoihin, esim. tässä

¹² A. J. Sjögrenin mukaan 1820-luvun alussa Suopassalmessa oli mm. *Kallivolantalo* (Pöllä 1995: 179).

tapaiksessa Kuusamon rajatullikamarin arkistossa säilytettiin dokumentteihin (OMA):

Taulukko 4. karjalaisen kansanomaiset sukunimet Ruotsi-Suomen asiakirjoissa.

Bohdin Kassian 1782, 1783	Haukka Grigori (Rigo) 1783
Huitturi Rodjo 1804, 1805, 1806	Jouhkonen Simon 1783
Karikainen Oudokimo 1778, 1783	Karjalainen Miki 1804
Karvonen Ivan 1783	Konkinen Fedor 1778
Koppelo Samuel 1804	Kuivanen Petri 1778
Kynttin Lefvoska 1804	Larinen Hilpå 1806
Mehtonen Stepan (Paanajärveltä) 1783	Malinen Jöyssei Pehrsson 1793
Mattinen Ipati (Suopassalmelta) 1782, 1783	Möykky Merku 1782
Pakkanen Petri 1783	Poikanen Sira 1805
Valtanen Jakob 1778	Voitteri Ivan 1805

Yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen asemaan viittaavat sukunimet

Karjalaisessa sukunimestössä heijastuu myös väestön yhteiskunnallinen ja sosialinen asema. Tätä ilmaisevat sukunimet ovat saattaneet syntyä eri aikoina. Esimerkkinä voidaan käyttää naisen asemaan viittaavaa sukunimeä Vienan Karjalan Kurenkylässä, jossa asui *Leskini* eli vir. *Vdovitsin*-niminen suku. Tämän sukunimen syntymä ajoittuu 1700-luvun puoliväliin, mistä todisteena on henkilökirjoitus vuodelta 1763. Siitä selviää, että v. 1754 kylään asettui asumaan leski Jelena Vlasova (sn. 1702) poikineen (PC 1762: 45). Täten asiakirja viittaa siihen, että sukunimi *Leskini* on syntynyt juuri leski Jelena Vlasovan mukaan. Myös venäjänkielinen muoto *Vdovitsin* (vrt. ven. *vдовица* = naisleski) osoittaa, että nimen taustalla oli nainen, jonka puoliso oli kuollut. Sama sukunimi *Leskini* – *Vdovitsin* esiintyi myös Vienan Karjalan Vitsataipalen kunnan Prokkol'assa. Osa tämän tyypillisistä sukunimiä voi kuitenkin olla sekä myöhäisempää että varhaisempaa perua. Alla olevassa tapauksessa sukunimi *Leskini* saattoi syntyä ennen

kantajansa muuttoa nykyiseen Karjalaan, vrt. Repolan Kiimanvuaran suku *Leskini* (ven. *Leskijev*) ja suomalainen sukunimi *Leskinen* Savossa, jossa 1540-luvulla oli 39 sukunimiesiintymää (Pirinen 1982: 755).

Naisen asemasta kyläyhteisössä kertoo myös sukunimi *Soldataini* (ven. *Soldatkin*) Repolan kunnan Suarenpiässä. Tässä ta-pauksessa ei toistaiseksi ole tiedossa sukunimen syntynä koskevaa tarkkaa vuosilukua, mutta virallisen venäjänkielisen sukunimen pohjana on ven. sana *soldatka*. Toisin sanoen kyseessä oli nainen, jonka mies oli värvätty tsaarinvallan aikana 25-vuotiseen tai elinkäiseen asepalvelukseen. 25-vuotinen asepalvelus säädettiin lailla vuonna 1762 ja lakkautettiin vuonna 1839.

Seuraava esimerkki on taas Vienan Suopassalmen kylästä, jossa asui *Rivalaini*- (myöh. muoto *Privuala*, vir. *Privalov*¹³) nimen suku. Tämän sukunimen pohjana on venäläinen sana *prival* merkityksessä 'kotivävy eli vävy, joka asettui asumaan morsiamen taloon'. Kyseinen sukunimi on melko vanha, koska suvun varhaisin tiedossa oleva mieslinjainen suora esi-isä *Ivan Fjodorov*¹⁴ (sn. 1663) on mainittu Suopassalmessa jo vuonna 1707 (КППП 1707: 524 ob.). Myöhäisempi esimerkki vastaan sukunimen olemassaolosta on Keski-Karjalan Pyhäniemen kylästä, johon perimätiedon mukaan paikallisten *Privalovien* (karj. *Privuala*) esi-isä tuli Suomesta (?) 1800-luvulla (HTK). Hänen

¹³ Virallinen sukunimi *Privalov* esiintyy venäjänkielisessä 4. henkilirjoituksessa vuodelta 1782: vrt. *Vasilij Semjonov syn Privalov* (PC 1782: 69), mutta Suomessa on mainittu jo vuonna 1755 hänen isänsä *Simon Privalain* (Paajaste 2006: 304).

¹⁴ Näyttää siltä, että tämä suku oli Suopassalmessa jo vuonna 1678. Tämän vuoden valvontakirjan mukaan Suopassalmessa asui ainoa Ivan Fjodorovin isäksi sopiva mies Fjodor Ivanov ja hänen mahdollinen nuorempi veljensä Aleksei Fjodorov (sn. 1673) (КППП 1678: 69 ob.). Myöhemmissä henkilirjoituksissa (1707, 1720, 1745) Ivanin ja Aleksein perheet esiintyvät aina peräkkäin. Jos oletus on oikea, niin Ivan Fjodorovin alkuperäinen suvun nimi oli *Kallivoini* (*Kallijev*) samoin kuin Aleksein perheessä. Voisin tässä olettaa, että Ivan Fjodorov tuli vain monsa taloon kotiväynä ja tästä syystä hänen sukuhaarassaan ilmaantui ensin liikanimi (*P)rivala/Privuala* ja myöhemmin virallinen sukunimikin *Privalov* (karj. *(P)rivalaini, Privuala*).

alkuperäinen sukunimensä oli *Tuhka*. Privuala-niminen suku asui myös Karjalan eteläosassa Ienimässä (ven. Inema).

Avoliiton ulkopuolella syntyneen lapsen nimi on asiakirjoissa 1700- ja 1800-luvulla tavallisesti *Bogdan* (ven. *Bogdan* ”jumalan antama”). Edellä esitetyn tavan mukaan aviotoman lapsen lapsenlapsi sai vastaavasti sukunimen *Bogdanov*. Karjalaisalueen eri osista on tallennettu tämän virallisen sukunimen muutama nimi-variantti: vrt. *Bogdoi* – *Bogdanov* (Kukšimägi), *Bohutannoi* – *Богданов* (Vuonniainen). On myös pari tapausta, joissa juuri karjalankielinen suvun nimi on ilmeisesti virallisen sukunimen pohjana, vrt. *Bohdī* – *Bohdejev* (Potkuselg) ja *Bohdī* - *Bohdīn* (Multijärvi).

On kuitenkin mainittava, että melkoisen osan virallisesti *Bogdanov*-nimisistä tiedetään kantavan karjalankielisessä ympäristössä joitakin muita omakielisiä suvun nimiä, joilla ei ole mitään yhteyttä nimeen *Bogdan*. Esim. Suurimäen kylässä *Bogdanovit* kantavat suvun nimeä *Marpane*, mikä kertonee, että kyläyhteisössä tästä aviotonta lasta eli suvun esi-isää nimitettiin hänen äitiinsä¹⁵ nimen mukaan (kar. *Marpa* ”ven. *Mapfa*”), vrt. myös muut vastaavat tapaukset: *Mallune* – *Bogdanov* (Lehto), *Bariga* – *Bogdanov* (Kurgi), *Ahtonī* – *Bogdanov* (Akonlakši), *Kettuni* – *Bogdanov* (Nurmilakši), *Teppini* – *Bogdanov* (Uhtua).

Eräissä tapauksissa sukunimi *Bogdanov* voi ilmeisesti viitata perheisiin, joiden lapset syntyivät ennen tai ilman vanhempiensa

¹⁵ Vastaavanlainen esimerkki tavataan asiakirjoista nykyiseltä venäjänkieliseltä Suikuoelta (ven. Шуеретскоje). Vuoden 1811 henkilirjoituksessa kylässä on mainittu *Agripina Kuzmina Zaikova* ja hänen avioton lapsensa Trofim (PCIIB 1811: 56 ob.). Vuonna 1850 tällä miehellä ei ole kutsumanimenä Trofim Bogdanov vaan *Trofim Agripinin* (PCIIB 1850: 2 ob.). Toisin sanoen Trofimin ”isännimi” on hänen äitiinsä nimen mukaan, mikä on melko harvinaista. Trofimin poika esintyy puolestaan henkilirjoituksessa vuodelta 1858 Ivan Trofimov *Agr'akanovina* (suliuissa *Agripinin*) (PCIIB 1858: 193 ob.). Tuntuu siltä, että kyseessä on saattanut olla karjalankielinen perhe, mihiin viittaa sukunimi *Agr'akanov* (← *Ägräkkä, vrt. esim. karj. *Ägräšsie* ”Agrippina”). Näyttää siltä, että Trofimin karjalankielinen kutsumanimi oli *Ägräkkän *Trohkima* ja että myöhemmin tämä kutsumamuoto on otettu venäjänkielisen sukunimen pohjaksi.

vihkimistä. Esimerkkinä voi olla Vienan Karjalan tunnetuimpia runonlaulajia oleva Martiška *Karjalaini* Lonkan kylästä. Asiakirjoissa hän on Martyn *Bogdanov* (PCBB 1811: 128) ja sekä hänen että hänen veljensä jälkeläiset ovat Karjalassa *Bogdanoveja*. Toisaalta Suomen puoleisista asiakirjoista tiedetään, että Martynin ja hänen veljensä isä oli **Andrei* (ruots. asiak. *Martin Andersson*) (Tuomiokirjat 1837: 170 ob.). Toisin sanoen Martinin isännimi oli tiedossa, mutta siitä huolimatta Venäjän virallisissa henkilirjoituksissa hänen isännimensä oli *Bogdanov*. Kyseessä oli mahdollisesti tapa kytkeä vastaanlaiset tapaukset olemassa olleen käytäntöön nimetä kirkollisen avioliiton ulkopuolella syntyneitä asukkaita. Ei myöskään voi sulkea pois mahdollisuutta, että Ruotsi-Suomesta äskettäin muuttaneita sukuja saatettiin liittää tällä sukunimellä viralliseen venäjänkieliseen sukunimisyysteemiin. Esimerkiksi 1800-luvun jälkipuoliskolla Vienan Karjalaan asumaan asettuneesta kuhmolaisesta Matti *Kettusesta* tuli Matvei *Bogdanov* (Nurmilahden kylä). Tiedetään myös, että edellä mainitun Martiška *Karjalaisen* suku muutti Venäjän Karjalaan Suomesta, Kuusamon Huhmarniemeltä 1700-luvulla (Niemi 1921: 1137). Tämä kysymys vaatii kuitenkin jatkotutkimusta.

Etnonymiin pohjautuvat sukunimet

Sukunimestössä on myös tapauksia, joissa sukunimen pohjana on etnonymi eli heimonnimi. Sellaisia Karjalassa ovat Karjalaini, Lappalaini, Hämäläini, Ingerö (Ingerčy) ja Ruotsalainen.

Esimerkiksi suvun nimi *Karjalaini* eli *Karelskij* on ollut käytössä Jyskyjärvellä jo pitkään. Tämän suvun varhaisin tiedossa oleva mieslinjainen esi-isä oli *Senka Ivanov Koreljanin*, joka esiintyy asiakirjassa vuodelta 1597 (IK: 214). Edellä on jo mainittu, että samanniminen suku *Karjalaini* (ven. *Bogdanov*) asui myös Vuokkiniemen Lonkassa, johon suku on muuttanut Kuusamon kunnasta. Muistitiedon mukaan suvun asuinpaikka Suomessa oli Oulujärven Melalahti. Melalahden *Karjalaisten* varhaisin tiedossa oleva esi-isä oli *Jöns Karjalainen*, joka oli syntynyt noin vuonna 1557. Paikalliselta *Karjalaisilta* tallennetun perimätiedon mukaan suku on tullut Melalahteen Venäjän Karjalasta

(Kuzmin 2015: 163–164). Täten voidaan nähdä, että sekä Jyskyjärven että Lonkan Karjalaisilla suvun nimi oli käytössä jo 1500-luvun jälkipuoliskolla.

Karjalassa, erityisesti sen pohjoisosissa, esiintyy myös virallinen sukunimi *Lopinov* (var. *Lopintsov*) ja Etelä-Karjalassa *Lobskij*. Näiden karjalankieliset nimimuodot ovat *Lappalaini* ja *Lappi*. Mielestääni Vienan Kemin Lopinovit ovat venäläistyneet mahdolisesti 1700-luvulla, mutta ruotsinkielisistä asiakirjoista tiedetään, että ao. suku oli todennäköisesti karjalankielinen ainakin 1600-luvun lopussa ja *Lopinovien*, myöhemmin *Lopintsovien* karjalankielinen sukunimen muoto oli *Lappalaini*, vrt. vuonna 1678 silloisessa Suomessa mainittu vienankemiläinen kauppias *Mikifahra Lappalainen* (Kokkonen 2002: 367). Vuoden 1723 venäjänkielisessä asiakirjassa esiintyy tämän poika *Fjodor Nikiforov syn Lopintsov* (КП 1723: 58). Ilmeisesti tähän sukuun kuului kauppankirjassa vuodelta 1589 mainittu Kemin volostin asukas *Ivan Kirilov syn Lopinov* (МПИК: 303). Tämä voi olla osoitus suvun nimen olemassaolosta jo 1500-luvun lopussa. Livvinkarjalaisilla alueilla suku asui Sorbolassa: *Lappi* – Pavlov (ent. *Lobskij*) ja Vitelessä: *Lappi* – *Lobskoi*. Näyttää siltä, että eteläisessä Karjalassa tämä suvun nimi voi viitata siihen, että sukujen esi-isät olivat kotoisin alun perin Lapin pogostoista eli Keski-Karjalan varsinaiskarjalaiselta murrealueelta.

1600-luvun asiakirjoissa on mainittu muutaman kerran suvun nimi *Ižorin*, vrt. Jevtuška *Ižorin* (Niinisuuri, 1627) (История Карелии 1948: 34), Stenka *Ižorin* (Aunus, 1664) (Суслова, Чернякова 2019: 180) sekä Aleksei *Ižorin* (Aunus, 1600-luvun loppuneljännes) (ОИК 1957: 158). Nykyisessä Karjalassa tämä sukunimi ei enää esiinny, mutta Suomen Raja-Karjalan Salmin Lunkulassa asui ennen jatkosotaa *Ingeröinen* ja Salmin Karkussa *Ingerčä*-niminen suku (Patronen 2017: 242–243). Kotuksen niemiarkistosta löytyy myös perimätieto, jonka mukaan *Ingerön Semoin* suku muutti Lunkulaan Inkeristä (NA). Tässä yhteydessä voi mainita, että Salmin maakirjoissa esiintyy Mantsinsaaren Peltorisista vuonna 1727 *Fedor Ivanov Ingurik* ja vuonna 1753 *Peter Fedorov Ingerik* (Patronen 2017: 242), jotka voivat olla *Ingerö(inen)* ja *Ingerčä*-sukujen esi-isiä.

1600-luvulla Suomen Paltamon pitäjässä Kiannan kylässä asui *Ohvo Melentia*, joka tunnettiin myös nimellä *Vepsäläinen*. Melentia *Vepsäläinen* mainitaan mm. vuonna 1680 Kajaanin markkinoille osallistuneiden karjalaiskauppiaiden joukossa (Kokkonen 2002: 371). Mahdollisesti tähän yhteyteen liittyy Paltamon naapurialueella eli Vienan Karjalan Akonlahdella tallennettu perimätieto, jonka mukaan yksi suvuista tuli kylään Vepsänmaalta (Engelberg 1912: 101).

Länsi-Vienassa asui myös *Hämäläini*-nimisiä sukuja, mm. Kontokin Akonlahdella ja Rimpirannalla (suku on Akonlahdelta), Vuokkiimen Kivijärvellä sekä myös vuonna 1725 Pistojärven Hämehenkylässä. Suomessa sukunimi *Hämäläinen* luokitellaan savolaiseksi, koska sen päälevikkialue on Savo (Sukunimet 2000: 143). Toisaalta eräissä tapauksissa ”suomalainen” sukunimi ei siitä nänsä todista kantajansa suomalaisperäisydestä. Tässä yhteydessä voidaan mm. mainita, että Oulunsuun talossa nimeltä Juurus No 5 asui *Polykarpus* (**Karppa*) *Juhonpoika Hämäläinen* (s. 1707–1716). Vuoden 1734 henkilkirjassa (Pikkarainen nro 12) Polycarpusta on kutsuttu venäläispojaksi *Ryssgåssen Polycarpus* (Tosittekirja 1734: 1285). Edellä olevan tiedon perusteella voidaan todeta, että vaikka sukunimi *Hämäläinen* viittaa Savoon (tai Suomeen), sukunimen kantajan etunimi ja kutsumanimi osoittavat selvästi, että kyseessä on karjalainen, jonka jälkeläiset saattoivat myöhemmin asettua asumaan Vienan Karjalaan (Kuzmin 2015: 167).

1630-luvulla Korelan kihlakunnan Lieksassa asuivat *Homa Timoskanpoika Ruotsalainen* ja *Simana Ruotsinen* sekä Viensuun kylässä *Teppana Everikinpoika Ruotsalainen* (Saloheimo 1954: 85, 89). Nämä henkilöt voivat olla sekä Ruotsin puolelta saapuneita karjalaisia että Käkisalmen läänissä ortodoksiseen kirkkoon liittyneitä entisiä Ruotsin alamaisia. On mahdollista, että Venäjän puolella vastaavia suvun nimiä tai kutsumanimiä kantaneet voivat esiintyä *Nemča*- tai *Nemčinov*-nimisinä, vrt. Vitsataipalen kylässä vuonna 1723 *Fedor Artemjev Nemtsinov* (sn. 1667) (KII 1723: 73 ob.) ja Rukajärven Ondajärvessä *Nemča* (ven. *Utkin*) -niminen suku. Viimeksi mainittu esimerkki kuuluu pikemmin liikanimi-pohjaisiin nimityksiin. Niiden takana on ven. *nemtsina*, *nemets*

merkityksessä ’1. Ruotsista tullut; 2. Ruotsin alamainen; 3. sak-salainen’.

Ammattiin tai tehtäviin viittaavat sukunimet

Karjalaisten sukunimestössä on koko joukko sukunimiä, jotka viittaavat sukunimien kantajien esi-isien ammatteihin tai tehtäviin, vrt. *Pastuhov* (paimen) (Kostovuara), *Stol'arov* (puuseppä) (Ležol'a), *Ovčinnikov* (lampaannahan parkitsija) (Suopassalmi), *Mel'nikov* (mylläri) (Kuujärvi) jne. Näiden joukkoon kuuluu myös sukunimi *Kuznetsov* eli *Seppä(ni)/Seppy*, joka on levinnyt melko laajalle koko karjalankielisellä alueella: vrt. *Seppäni* (Kuorilakši, Puanajärvi, Rukajärvi), *Seppä/Seppy* (Ala-Sieksi, Tuksi, Vuohijärvi, Yläleh, Kaskezniemi, Munjärvenlahti) sekä *Seppä* (ven. *Sepin*) Pyhäjärven Čärniemellä. Eräissä tapauksissa kun karjalankielinen sukunimi ei ole käänös eikä virallisen nimen vastine (vrt. Pistojärvellä: *Seppäni – Potapov*), on vaikea arvioida, onko kyseessä perinteinen suvun nimi vai tietyn asukkaan henkilökohtainen kutsumanimi. Joskus asiakirjoista löytyy kuitenkin vahvistus tietyn suvun alkuperäisen sukunimen olemassaolosta. Esimerkkinä tässä tapauksessa on taas Suomen puolen arkistotieto, jonka mukaan vuonna 1806 tullissa kävi pistojärväläisen Potapov-suvun kantaisä *Potap Dorojev Seppänen* (OMA), ja tämä siis vahvistaa mm. perimätietoa, että Potapovien alkuperäinen suvun nimi oli juuri *Seppäni*.

Edellä mainittujen joukossa on myös sukunimi *Pappini* (vir. *Popov*). Asiakirjoista tiedetään, että eräiden *Pappisten* esi-isät olivat todellakin pappeja. Esim. Vienan Karjalan Puanajärven *Pappisten* esi-isä oli pappi Stepan Iljin, joka oli syntynyt noin vuonna 1633 (КППИ 1678: 60 ob.). Myös hänen isänsä Ilja oli pappi (Чернякова 2003). Täten suvun nykyinen karjalankielinen sukunimi oli käytössä todennäköisesti jo 1600-luvulla. Vastaava esimerkki löytyy myös eteläisestä Karjalasta. Vuoden 1782 henkilkirjoituksen mukaan säämäjärväläiset Ignatij Panfilov (sn. 1745) ja Ivan Panfilov (sn. 1747) esiintyvät asiakirjassa lisänimellä ”deti *Popovy* (suom. papin lapset)”. Edellä mainittujen henkilöiden jälkeläiset olivat 1900-luvulla *Pappisia*, virallisesti *Popoveja*, vrt.

vuonna 1680 Säämäjärven kylässä mainittu kylänvanhin Ofonasi Gavrilov *Popov*, jonka isä Gavrila Grigorjev oli *pappi* (Суслова, Чернякова 2019: 204). Vaikka käytössä ei toistaiseksi ole asia-kirja, joka todistaisi, että veljesten isä Panfil Ivanov (sn. 1720) olisi ollut edellä mainitun Gavrla-nimisen papin suoralinjainen jälkeläinen, voidaan kuitenkin olettaa, että Panfilin isä Ivan oli joko Ofonsin tai hänen veljensä Gavril Gavrilovin poika.

Kellovuanan kylässä asui viime vuosisadalla *Kon'ovualani*- (ven. *Konovalov*) suku, jonka esi-isä *Mihail Jeremejev Kielöväini* muutti sinne veljensä kanssa Vuokki niemen kunnan Ponkalah-delta 1810-luvulla. Miihkali oli kuohari ja kotieläinent lääkitsijä (karj. *kon'ovuala*, ven. *konoval*) (Niemi 1921: 1140) ja tästä syystä Kellovuanan *Kielöväisten* virallinen sukunimi on nykyään *Konovalov*. Mihailin veli Petri Jeremejev ei ilmeisesti toiminut kuoharina ja hänen jälkeläisensä ovat nykyään *Malan'jin*-nimisiä, koska Petrin talossa asui molempien poikien leskiäiti nimeltä *Malanja* (asiak. *Melanja Jemeljanova*) (PC 1795: 332). Mainitsen tässä yhteydessä, että veljeksillä oli myös lisänimi *Rokkani* (vrt. *Rokkani-Miihkali* ja *Rokkani-Petri*), mutta tämä samoin kuin alkuperäinen suvun nimi ei ole säilynyt suvussa syystä tai toisesta. Viimeksi mainittu tieto kertoo mm. siitä, että eräillä perheillä saattoi samanaikaisesti olla useampikin kutsumanimi kyläyhteisössä (edellisen Miihkalin tapauksessa *Kielöväini – Rokkani – Kon'ovuala*). Useimmissa tapauksissa ei ole mitenkään mahdollista saada selville, kumpi käytössä olevista nimityksistä vakiintui virallisena sukunimenä.

Sukunimistö on karjalaisen kulttuurin ja historian tärkeä lähdeaineisto. Karjalankielisen sukunimen huomattava ominaisuus on mm. se, että niissä on säilynyt informaatiota väestön kansanomaista etunimimuodoista, jotka olivat käytössä 1500- ja 1800-luvulla. Venäjän Karjalasta ei ole säilynyt 1500–1800-luvuilta sellaisia venäjänkielisiä asiakirjalähteitä, joissa etunimet olisivat esiintyneet karjalankielisinä. Suurin osa sukunimiin vakiintuneista etunimistä on laajalle levinneitä kristillisten nimien hypokorismeja ja monet niistä ovat käytössä nykyäänkin. Niiden joukossa on eräitä harvinaisiakin nimiä. Täten karjalankielinen sukunimistö on tärkeä nimien kansanomaisten muotojen lähde.

Taulukko 5: kristillisiin nimiin pohjautuvia suvun nimiä

henkilö	sukunimi / suvun nimi	kristillinen nimi
Tifonko Ivanov (sn. 1582)	Тихонов / <i>Tihvanaini</i> ¹⁶ (Uhtua)	Tiihvana
Nikita Kozmin syn Kornilinyh (sn. 1633)	Корнилов / <i>Kornilaini</i> (Šuolapohja)	Kormila
Gorkoi lopin (= lappalainen) (main. 1620)	Коркое / <i>Korkoni</i> (Vuonnini)	Korkko
Taras Ivanov (sn. 1700)	Тарасов / <i>Taraskoni</i> (Kiisjoki)	Tarasko
Nikifor Kalinin (sn. 1731)	Калнинев / <i>Kal'oni</i> (Pirttilakši)	Kal'o
Filipp Pankratjev (sn. 1751)	Панкратьев / <i>Pankkoni</i> (Uškela)	Pankko
Alempij Gavrilov (s. 1797)	Алимпиев / <i>Alipeini</i> (Kiimasjärvi)	Alipei
Memont (Memnon) Konstantinov (s. 1799)	Мемнонов / <i>Memone</i> (Juakkola)	Memo
Sofon Semjonov (s. 1844)	Герасимов / <i>Selvoni</i> (Kol'l'ola)	Sehvo
Ivan Filippov (sn. 1648)	Липкин / <i>Lippomi</i> (Vuokkiniemi)	Lippo
Pjotr Kononov (sn. 1648)	Кононов / <i>Kananaini</i> (Tunkutjärvi)	Kanana
Foka Markov (sn. 1730)	Фокин / <i>Hokkini</i> (Suopässalmi)	Hokki
Pantelei Karlov (s. 1832)	Реттнев / <i>Pentta(ni)</i> (Tollonjoki)	Pentta
Andrei Pavlov (s. 1838)	Ремшев / <i>Ončči(ni)</i> (Vuokkiniemi)	Ončči
Ignat Ivanov (s. 1840)	Кирilloв / <i>Ikkani</i> (Kyrrölä)	Iikkka
Trofim Vasiljev (s. 1824)	Липкин / <i>Tröppi</i> (Vuokkiniemi)	Tröppi
Agei Vlasov (sn. 1729)	Аг(г)еев / Агоев / <i>Ahoni</i> (Vuonni)	Aho

Venäläisiin esikristillisiin nimiin pohjautuvat sukunimet

Edellä mainittu seikka koskee myösken aikakautta, jolloin karjalaisen nimisysteemissä oli käytössä venäläisiä esikristillisiä etunimiä. Täten karjalankielinen sukunimestö on paikannimistön ohella tärkeä lähde, josta voidaan ammentaa tietoja 1600-luvun loppuun saakka käytössä olleista venäläisten esikristillisten etunimien karjalankielisistä asuista, vrt. vuonna 1707 Sellinkylässä mainittu Nester *Gul'ajev* (← isä *Gul'ai* syntynyt todennäköisesti noin 1600-luvun viimeisellä neljänneksellä) (KII 1707: 531). Voidaan olettaa, että karjalankielisessä ympäristössä hän saattoi olla *Gul'l'u-nimininen*, johon viitannee Sellin kylän pellon nimi *Gul'l'unpeldo* (HTK).

Taulukko 6: esikristillisiin nimiin pohjautuvia suvun nimiä

henkilö	sukunimi / suvun nimi	esikristillinen nimi
Butorko Mikitin (main. 1650) (Pyhäniemi) (OBII)	Буторин / <i>B(o)utoraine</i> (Pyhäniemi)	B(o)utora / Бугора
Nečaiko Pervušin (main. 1628) (Rebol'a) (Якубов 1897: 285)	Нечаев / <i>Neččini</i> (Rebol'a)	Nečči / Нечай
Vasilij Arhipov syn Pjatoi (main. 1723) (Valasjoki) (KII 1723: 37)	Пяттоев / <i>Piättöni</i> (Valasjoki)	Piättö / Пятой
Huádarj Drusinainen (main. Suomessa v. 1698) (Vianan Kemi) (Kokkonen 2002: 272)	Дружинин / * <i>Drušinaini</i> (Vianan Kemi)	Drušina / Дружина ¹⁶
Ivaška Budilov (1637) (IHK II. 264) = Iivana Putilainen (1660) (Kokkonen 2002: 126)	* <i>Budilaine</i> / <i>Putilainen</i> (Ylivieki, Lieksa)	Budila / Бутило Putila / Путила
Matvei Aleksejev Kraskov (1763) (Pääjärven pogosta) (PCIII 1763: 61)	Красков / <i>Raskoni</i> (Laitasalmi) (kylä sijaitsee Pääjärven rannalla)	Rasko / Краско
Gul'aiko Leontijev (Pölkylä) (PC 1678: 41)	Гуляев / <i>Gul'ane</i> (Pölkylä)	Gul'a / Гуляй

Saamelaisiin esikristillisiin nimiin pohjautuvat sukunimet

Tässä yhteydessä on mainittava, että Vienan Karjalan pohjoisosissa asui vielä 1700-luvun lopussa saamelaisväestöä. Suurin osa alueen paikallisista saamelaisista assimiloitui kaksikielisyyden kautta karjalaiseen väestöön ja menetti sekä kielensä että etnisen identiteettinsä. Tämä vuorostaan loi edellytykset saamelaisen nimikerrostuman säilymiselle sukunimistössä.

Taulukko 7: saamelaisten omaperäisiin nimiin pohjautuvia suvun nimiä

henkilö	sukunimi / suvun nimi	nimi
1610/11: saamelainen Hanko Jungin syn (Tumčareka) (Харузин 1890: 462)	Junka (ven. Юнгин) (Tumča)	Junka
1745: saamelainen Jakov Fjodorov Zaikov ¹⁶ (Päijärven pogosta eli siida) (РСПП 1745: 34)	* Saija (ven. Зайков) (Ruva)	* Saija
1610/11: Ageiko ¹⁷ Päivijev syn (Orjezerskij pogosta eli siida) (Харузин 1890: 462) 1745: saamelainen Semjon Ivanov Agejev (Päijärven pogosta) (РСПП 1745: 32 ob.)	* Aikio (ven. Ареев) (Ruva)	* Aikio

¹⁶ vrt. naapurialueella Suomen Kuolajärvellä saamelainen suku *Saija* eli *Saijets* (saam. **Tsai'ja*) (Itkonen 1942: 11).

¹⁷ vrt. naapurialueella Suomen Kuolajärvellä saamelainen suku *Aikia*; Murmannin rannalla Muotkassa saamelainen suku *Aigiev* (saam. **Ai'gej*) (Itkonen 1942: 3); vuonna 1620 saamelainen *Agika Igakov* (Kitkajärvi) (Kuzmin 2013: 98);

Lopuksi

Lopuksi voidaan lyhyesti mainita, että joskus morsiamen taloon muuttanut kotivävy otti käyttöön vaimonsa sukunimen. Esimerkiksi sopii vuonna 1837 Vuonnisesta Čenaan muuttaneen Agei Osipov *Agojevin* (karj. *Ahoni*) tapaus (PCBB 1850: 27 ob.), koska hänen jälkeläisensä ovat myöhemmässä vaiheessa *Mäkeläjev*-nimisiä (karj. *Mäkäläini*). Alkuperäinen sukunimi saattoi muuttua miehellä siksikin, että hän oli ollut lapsuudessaan ottolapsena äidin uuden aviomiehen perheessä. Esimerkiksi Kivijärveltä Munankilahdelle leskiäitinsä kanssa muuttanut Stepan Ivanov *Ležojev* (karj. *Lesoni*) oli 1800-luvun lopussa Kornil Dobrynnin adoptoima. 1900-luvulla Stepan esiintyi jo nimellä Stepan Kornilov *Dobrynin* (karj. *Teppo Hyvöni*) (Sampo).

Sukunimistöllä on näin ollen kiistaton kulttuurihistoriallinen arvo, mutta samalla uhanalaiset karjalankieliset sukunimet ovat edelleenkin puutteellisesti kerättyjä ja vain vähän tutkittuja. Tämä artikkeli¹⁸ on kirjoittajan ensimmäinen askel kohti nopeasti katoavan karjalaisen sukunimisysteemin tutkimista. Luvassa on antoisa matka karjalaisen ja laajemmin itämerensiomalaisen esikristillisen ja kristillisen kulttuurin historian eri vaiheisiin ja piirteisiin.

Lyhenteet

karj. - karjalan kieli
nyk. - nykyinen
ob. - arkistosivun käänöpuoli
s. - syntynyt
sn. - syntynyt noin
ven. – venäjän kieli
vir. - virallisesti

¹⁸ Karjalainen henkilönnimistö kieli- ja kulttuurikontaktien heijastumana // Fundamental'nyje i prikladnyje aspekty issledovanija pribaltijsko-finskih jazikov Karelji i sopredel'nyh oblastej 121070700122-5.

Kirjallisuus ja lähteet

- Engelberg, Rafael 1912:** *Kansantietoja Pohjois- ja Itä-Suomesta ja Venäjän Karjalasta*. Helsinki: Suomalaisen kansan kirjapaino.
- Karlova, Olga 2016:** *Omaperäisten henkilönnimien säilyminen lisänimissä ja sukunimissä (Savo, Karjala ja Vepsä)*. Läänenmeresoomlaste nimed. Publications of Võro Institute 30, 139-164.
- Kokkonen, Jukka 2002:** *Rajaseutu liikkeessä. Kainuun ja Pieli-sen Karjalan asukkaiden kontaktit Venäjän Karjalaan kreivin ajasta sarkasotaan (1650–1712)*. Helsinki: Bibliotheca Historica.
- Kuzmin, Denis 2013:** Saamelainen asutus Karjalassa – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 94, 69–123.
- Kuzmin, Denis 2014:** Vienan Karjalan Haikol’an kylän historia: perimätiedot ja historiallinen todellisuus – *Oulan sukututkija*. № 1, 14–24.
- Kuzmin, Denis 2015:** Vienan Karjalan asutus perimätiedon ja sukunimiaineiston valossa – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 95, 145–199.
- NA** – Nimiarkisto. Kotus. Helsinki.
- Niemi, A. R. 1921:** *Vienan läänin runonlaulajat ja tietäjät*. Helsinki: SKS.
- OMA** – Kuusamon rajatullikamarin asiakirjoja (1767-1820) – Kuusamon rajatullikamarin arkisto. Oulun Maakunta-arkisto. Klh: 2.
- Paajaste, Kai 2006:** *Tupenkolahuttajien mailla. Vuokkiniemi esihistoriasta toiseen maailmansotaan*. Toim. Kai Paajaste. Jyväskylä: Gummeruksen Kirjapaino Oy.
- Pääkkönen, L. W. 1898:** *Kesämatkoja Venäjän Karjalassa sekä hajanaisia kuvauksia Karjalan kansan nykyisyydestä ja entisyystä*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 18. Helsinki: Helsingin Sentraalikirjapaino.
- Patronen, Outi 2017:** *Rajakarjalaisen sukunimestön kehittyminen osana Suomen karjalankielisen ortodoksivähemmistön suomalaistumista 1818–1925*. Väitöskirja. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/224298> (01.03. 2021)

- Pirinen, Kauko 1982:** *Savon historia II:1. Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534-1617.* Pieksämäki: Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattatalo.
- Pöllä, Matti 1995:** *Vienan Karjalan etnisen koostumuksen muutokset 1600-1800-luvulla.* SKST 635. Helsinki.
- Saloheimo, V. A., Kilpeläinen, A.S, Hintikka, A. L 1954:** *Pielisjärven historia I.* Kuopio.
- Sampo** – Sampo-tietokanta // Dobrinin / Hyvönen. Karjalan Siivistysseura <http://www.karjalansivistysseura.fi/sampo/sites/default/files/dokumentit/Dobrinin%201.pdf> (03.03.2021)
- Sukunimet 2000** – Mikkonen, Pirjo, Paikkala, Sirkka: *Sukunimet.* Helsinki.
- Tositekirja 1734** – Tositekirja 1734 (9311), Pohjanmaan läänin tilejä. Kansallisarkisto. (<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=10668661>). Pohjanmaan lt, tk 1734: 1285, 9311 (18.02.2021).
- Tuomiokirjat 1837** – Kihlakunnanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat. Varsinaisten asioiden pöytäkirjat 1837-1837 // Kansallisarkisto, KO a:31 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=79678794> (04.03.2021).
- Virtaranta, Pertti 1978:** *Vienan kyliä kiertämässä.* Vammala: Vammalan Kirjapaino OY.
- Virtaranta, Pertti Virtaranta, Helmi 1986:** *Kauas läksi karjalainen. Matkamuistelmia tverinkarjalaisista kylistä.* Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.
- ГВНП – Грамоты Великого Новгорода и Пскова.** Москва-Ленинград: Издательство Академии наук СССР. 1949.
- Жуков, А. Ю. 2016:** Вотчинная Шуерецкая волость в северную войну 1700–1721 гг.: обзор документов – *Альманах североевропейских и балтийских исследований.* Выпуск 1, 2016 <https://nbsr.petrsu.ru/journal/article.php?id=484&fbclid=IwAR2bbg9suDIb9psXMKN-ApZ6zM6dK5NPxUfaVXegjBv5Y7NIYsNruQhufk> (03.03.2021)
- Иванов, В. И. 2007:** *Монастыри и монастырские крестьяне Поморья в XVI-XVII веках. Механизм становления крепостного права.* Санкт-Петербург: Издательство «Олега Абышко».

- Иванов, В. И. 1999:** Отказная книга Шуерецкой волости 1614 года – *Проблемы археографии и источниковедения отечественной истории*. Вологда, 205-213.
- ИК I – История Карелии XVI–XVII вв. в документах.** Т. 1. Науч. ред. А. И. Копанев, А. Г. Маньков. Петрозаводск-Йоенсуу, 1987.
- ИК II – История Карелии XVI–XVII вв. в документах** II. Университет Йоенсуу-Карельский научно-исследовательский институт. Петрозаводск-Йоенсуу, 1991.
- История Карелии 1948 – Карелия в XVII веке. Сборник документов.** Государственное издательство Карело-финской ССР. Петрозаводск.
- Копанев, А.И. 1966:** Оценная книга Кемской волости с волостками 30-х годов XVII в. – *Материалы и сообщения по фондам Отдела рукописной и редкой книги Библиотеки Академии наук СССР*. Москва-Ленинград, 186-198.
- КП 1707** – 707-го году. Книга переписная Олонецкого уезда переписи Алексея Федоровича Головина да Андрона Васильевича Апрелева за их руками – РГАДА, ф. 1209. оп. 1. д. 8579.
- КП 1723** – Книга переписная приписных к Олонецким Петровским заводам Сумского острогу и Кемского городка с присудственными к ним волостями. 1723 год – РГАДА, ф. 1201, оп. 2, ед. хр. 1424.
- КПП 1678** – Переписная книга Панозерского погоста. Книга переписная семи Лопских погостов Олонецкого уезда стольника Ивана Александровича и Ивана Никифоровича Аничковых и подъячего Ивана Венюкова 1678 года – РГАДА, ф. 1209, оп. 1, д. 8573.
- КПП 1707** – Переписная книга Панозерского погоста «707-го году. Книга переписная Алексея Федоровича Головина да Андрона Васильевича Апрелева за их руками». 1707 год. – РГАДА, ф. 1209, оп. 1, д. 8579.
- МПИК – Материалы по истории Карелии XII-XVI вв.** Петрозаводск, 1941.
- НТК – Научная топонимическая картотека Карелии и сопредельных областей (Институту языка, литературы и истории, Петрозаводск).**

- ОВИ** – Дело по челобитной Лопских погостов Святнаволоцкой волости Буторы Никитина // Олонецкая воеводская изба. Дело № 66_3. http://illmik.petsru.ru/Arhive/Izba/izba1/Izba1_03/D66/Pages/1_066_3.html#1 (27.02.2021)
- ОИК** – *Очерки истории Карелии*. Том 1. Петрозаводск: Государственное издательство Карельской АССР, 1957.
- ПКРП 1678** – Переписная книга Ребольского погоста Переписная книга Кольского уезда корельских Ребольских волостей стрелецкого головы Кольского острога Ивана Власова сына Старцова 1678 года – РГАДА, ф. 1209. оп. 1. д. 15056.
- ПРКСМ** – Приходно-расходные книги Соловецкого монастыря 1571–1600 гг. Составитель Е.В. Французова. Москва-Санкт Петербург: Альянс-Архео, 2013.
- РС 1678** – Книга переписная семи Лопских погостов Олонецкого уезда стольника Иванова Александровича и Ивана Никифоровича Аничковых и подъячего Ивана Венюкова 1678 года. Паданский погост. Подленник – РГАДА, ф. 1209, оп. 1, д. 8573. Л. 11-110 об.
- РС 1745** – Ревизская сказка Олонецкого уезда 1745 года. Панозерский погост – РГАДА, ф. 350, оп. 2, ед. хр. 2376.
- РС 1762** – Сказки о государственных черносошных Панозерского погоста Олонецкого уезда – РГАДА, ф. 350, оп. 2, ед. хр. 2407.
- РС 1782** – Ревизская сказка Повенецкого уезда 1782 года. Панозерский погост – НАРК, ф. 4, оп. 18, д. 8/57.
- РС 1795** – Ревизская сказка 1795 года Кемского и Повенецкого уездов (экономические и государственные крестьяне). Панозерский погост – ГААО, ф. 51, оп. 11, т. 2, д. 2710.
- РС 1811** – Ревизская сказка 1811 года Шиженской волости – НАРК, ф. 4, оп. 46, д. 10/114.
- РСВВ 1811** – Ревизская сказка 1811 года Архангельской губернии Кемского уезда Вокнаволоцкой волости – НАРК, ф. 4, оп. 19, д. 5/38а.
- РСВВ 1850** – Ревизская сказка 1850 года Архангельской губернии Кемского уезда Вокнаволоцкой волости – НАРК, ф. 4, о. 19, д. 25/205

- РСПП 1745** – Книга переписная мужеска полу душ Архангельской губернии и провинции города Колы и Кольского уезда. Пяозерский погост. 1745 г. – РГАДА, ф. 350, оп. 2, д. 1478.
- РСПП 1763** – 3-я ревизия Кольского уезда. Пяозерский погост. 1763 г. – РГАДА, ф. 350, оп. 2, д. 1479.
- РСШВ 1811** – Ревизская сказка 1811 года государственных и экономических крестьян Кемской округи Шуерецкой волости – НАРК, ф.4, оп.46, д.10/114.
- РСШВ 1850** – Ревизская сказка 1850 года государственных крестьян Архангельской губернии Кемского уезда Шурецкого сельского общества – НАРК, ф.4, оп.19, д. 25/206.
- РСШВ 1858** – Ревизская сказка 1858 года государственных крестьян Архангельской губернии Кемского уезда Шурецкого сельского общества – НАРК, ф. 4, оп. 19, д. 42/328.
- Селин, А. А. 2003:** Судьбы новгородских своеземцев в XVI–XVII вв.: заметки по истории судеб потомков землевладельцев республиканского периода – *Новгородский исторический сборник*. Вып. 9 (19), 316–338.
- Суслова, Е.Д., Чернякова, И.А. 2019:** Церковь и крестьянское сообщество в Карелии раннего Нового времени. Документы и материалы. Научное электронное издание. <http://carelica.petrsu.ru/mediateka/pdf/Prihody/02.pdf> (15.03.2021).
- Харузин, Н. 1890:** *Русские лопари. Очерки прошлого и современного*. Москва: Товарищество скоропечатни А.А. Левенсон.
- Чернякова, И.А. 1998:** *Карелия на переломе эпох. Очерки социальной и аграрной истории XVII века*. Петрозаводск: Издательство ПетрГУ.
- Чернякова, И. А. 2003:** Генеологическая схема: «Род попа Степана Ильина в Панозере (XVII–XIX вв.)» – *Панозеро: сердце Беломорской Карелии*. Петрозаводск: Издательство ПетрГУ.
- Якубов, К. И. 1897:** *Россия и Швеция в первой половине XVII века. Сборник материалов, извлеченных из Московского главного архива Министерства иностранных дел и*

*Шведского государственного архива и касающихся истории взаимных отношений России и Швеции в 1616–1651 г.
Москва: Университетская типография.*

Denis Kuzmin: Kaálaaisi priinimeq

Kirotusõn lahastas Kaáala priinimmi sündümist ja täämbäst päivä. Priinimeq ommaq kaáala aoluu ja kultuuri tähtsä läteq. Parhillanõ kaáala priinimekõrd om aastagasato vannudsõ arõngu tulõmus. Kaáala priinimeq ommaq uma periolõmisõ poolõst küländ kiri-väq. Naaq ommaq peri kaáalaaisi muistitsõst, inne ristiusko aost vai saami vai vinne nimist, edimäidsist ristiuso nimist, kutsmisni-mist, kotusõnimist, tüüallo nimist ja rahvarühmi nimist (rahvani-mist). Priinimil om uma kimmäs kultuurilinõ ja aoluulinõ värtüs, a samal aol olõ-õi ohostõdu kaáala keele priinimeq iks viil kõrra-ligult kokko koíaduq ega läbi uuriduq. Seo artikli omgi kirotaja edimäne samm kaáala keele kibõhõhe kaoja priinimekõrra urmi-sõs.

Tähüssõnaq: priinimeq, edenimeq, kaáala keele nimekõrd, kaáala kiil

Märksõnad: perekonnanimed, eesnimed, karjala keele nimesüs-teem, karjala keel

Denis Kuzmin: Karelians' surnames

The article focuses on the analysis of the origin of family names and present-day surnames in the Karelian language. Surnames is an important source of Karelians' history and culture. The current Karelian surname system is the result of a centuries-old process. The origins of Karelian surnames are quite diverse. They are based on e.g. pre-Christian personal names of Karelians, pre-Christian names of Sámi and Russian origins, first names of Christian origin, nicknames, place names, occupational names and names of ethnic groups (ethnonyms). Thus, surnames have an

indisputable cultural-historical value, but at the same time, the “endangered” Karelian surnames are still incompletely collected and little researched. This article is the author’s first step towards studying the rapidly disappearing Karelian surname system.

Keywords: surnames, first names, Karelian naming system, Karelian language

Denis Kuzmin
Helsingin yliopisto,
Karjalan tiedekeskus
00014 Helsingin yliopisto
kusmiccu@hotmail.com

Võro Instituudi toimõnduisist om innemb ilmunuq:

Nr 1 Ōdagumeresoomõ lõunapiir.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jüvä Sullöv. Võro, 1997.

Nr 2 Ku kavvas Setomaalõ seto rahvast jakkus.

Toimõndanuq Külli Eichenbaum. Võro, 1998.

Nr 3 Lõunaeesti keelest ja kiräkeelest.

Toimõndanuq Nele Reimann ja Tõnu Tender. Võro, 1998.

Nr 4 Ōdagumeresoomõ väikuq keeleq.

Toimõndanuq Jüvä Sullöv ja Karl Pajusalu. Võro, 1998.

Nr 5 Tiidüs ja tõdõ. Märgütüisi.

Toimõndanuq Enn Kasak ja Jaan Kangilaski. Võro, 1998.

Nr 6 Ōdagumeresoomõ veeremaaq.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Tõnu Tender. Võro, 1999.

Nr 7 Võro kirändüse luumine.

Toimõndanuq Kauksi Ülle ja Nele Reimann. Võro, 2000.

Nr 8 A kiilt rahvas kynõlõs.

Toimõndanuq Kadri Korenik ja Jan Rahman. Võro, 2000.

Nr 9 Tiijuh ABC kiräoppusõ manoq.

Nele Reimann. Võro, 2000.

Nr 10 Ōdagumeresoomõ piirisüämeq.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jüvä Sullöv. Võro, 2000.

Nr 11 Ōdagumeresoomõ ütistüseq.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro, 2001.

Nr 12 Võro-eesti synaraamat.

Kokko pandnuq Jüvä Sullöv. Tarto-Võro, 2002.

Nr 13 Võromaa kotussõnimist.

Mariko Faster ja Evar Saar, toimõndanuq Peeter Päll. Võro, 2002.

Nr 14 Väikeisi kiili kokkoputmisõq.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro, 2002.

Nr 15 Ōdagumeresoomõ hummogupiij

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro, 2003.

Nr 16 Kii ja hindätiidmine.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro, 2004.

Nr 17 Piirkultuuriq ja -keeleq.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro, 2005.

Nr 18 Mitmõkeelisüs ja keelevaihtus õdagumeresoomõ maiõ pääl.

Toimõndanuq Helen Koks ja Jan Rahman. Võro, 2006.

Nr 19 Seto sõnastik.

Julius Mägiste, toimõndanuq Mariko Faster. Võro, 2007.

Nr 20 Õdagumeresoomõ kodo.

Toimõndanuq Helen Koks ja Jan Rahman. Võro, 2007.

Nr 21 Kuis eläs mulgi, saarõ ja võro kiil?

Külli Eichenbaum ja Kadri Koreinik. Võro, 2008.

Nr 22 Koolitus ku keele ja kultuuri umamoodu hoitja.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2008.

Nr 23 Kirändüs/kiil veidembüsen.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2009.

Nr 24 Väikuq keeleq mitmõkeelitsen ütiskunnan.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2010.

Nr 25 Ruum, kotus ja kotussõnimeq.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2011.

Nr 26 Õdagumeresoomõ piiriq.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2012.

Nr 27 Kiili rikkus ja elojoud.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2013.

Nr 28 Õdagumeresoomõ keeleq kaartõ pääl.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2014.

Nr 29 Aig õdagumeresoomõ keelin.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2015.

Nr 30 Õdagumeresuumlaisi nimeq.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2016.

Nr 31 20 õdagumeresoomõ konyõrentsi Võrol.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2017.

Nr 32 Vabahuõ möistõq Hummogu-Eruupa kirändüisin.

Toim Szilárd Tibor Tóth, Roza Kirillova ja Jüvä Sullõv, Võro, 2018.

Nr 33 Valitsõmisjaotusõst keeleoluuni.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2018.

Nr 34 Sõnavara- ja kirändusküsümüisi võro ja kańala keelemailt.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2019.

Nr 35 Mõtsavelist vadalaistini.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2020.